AYLIK KÜLTÜR SANAT DERGİSİ • YIL: 10 • EYLÜL '2000 • 1.000.000 TL. (KDV DAHİL)

insancıl

ISSN 1300-4158

2000 / 09

İNSANCIL ATÖLYESİ NE YAPTI?

ESTETİK NESNE OLAMAYAN BİR ROMAN... GÜVEN

ORTAÇAĞ İSLAM DÜŞÜNCESİNDE İNSAN İMGESİ VE ÖZGÜRLÜK SORUNU

ŞAİR DUYARLILIĞI

HAÇİK AMİRYAN

YENİ BİN YIL VE EĞİTİM SORUNU

KAMPANYALAR, İMZALAR VE YAPILANMALAR

F-TİPİ CEZAEVİ SORUNU İÇİN ANKARA'YA GİDEN TUTUKLU AİLELERDEN FATMA ARIKAN'LA SÖYLEŞİ

İÇİNDEKİLER

	İNSANCIL ATÖLYESİ NE YAPTI	1
Cengiz GÜNDOĞDU	ESTETİK NESNE OLAMAYAN BİR ROMAN. GÜVEN	5
Berrin TAŞ	ERİK AĞACININ ALTINDA (ŞİİR)	17
Hasan AYDIN	ORTAÇAĞ İSLAM DÜŞÜNCESİNDE İNSAN İMGESİ VE ÖZGÜRLÜK SORUNU	18
Afşar TİMUÇİN	ŞAİR DUYARLILIĞI	30
	JAPON ŞİİRİNDEN ÖRNEKLER (ÇEVİRİ ŞİİRLER, A.MERİÇELLİ)	31
Haçik ÂMİRYAN	YOL (ŞİİR)	32
Sevgi İYİ	YENİ BİN YIL VE EĞİTİM SORUNU	35
Soner PARLA	İSTANBUL BURGACI (ŞİİR)	37
Mehmet ESATOĞLU	KAMPANYALAR, İMZALAR VE YAPILANMALAR	38
Michel CHOSSUDOVSKY	XX.YÜZYILDA KÜRESEL YOKSULLUK (Çev Gülten Uysal)	40
Mehmet AKKAYA	ŞİİRLER BİLİR SENİ (ŞİİR)	44
Sedat UMRAN	ŞİİRDE "İÇTENLİK" YA DA "İÇTENSİZLİK" KATEGORİSİ	45
Ömer SERDAR	BUNUN ADI HÜZÜN (ŞİİR)	46
Mustafa GÖKSOY	ÖZGÜRLEŞME SORUNU VE MAPUSHANE (3)	47
Anıl MERİÇELLİ	"İNSANCIL DERGİSİNİN TOPLU SORUŞTURMASI	50
Ayşe GÜZEL	FATMA ARIKAN, "HÜCRELERI GÖRÜNCE BEYNİMİZ DURDU"	54
İsmet ALICI	AŞKSA BU (ŞİİR)	56
Seçkin GÜNDÜZ	TEPKİ (ÖYKÜ)	57
Mustafa YALÇIN	DAĞLARÇA (ŞİİR)	59
Cengiz GÜNDOĞDU	YILDIZ GÜNCESİ	60
Nevzat GÜRMAN	GÜMRÜK HAN (ŞİİR)	64

İnsancıl'a gönderilen ürünler geri verilmez

Sahibi
BERRİN TAŞ

Kurum Yazmanı
ŞADİYE GÜLE

Kapak Tasarımı
YUSUF ASLAN

Genel Yayın Yönetmeni
CENGİZ GÜNDOĞDU

Sanat Danışmanı
MEHMET ESATOĞLU

Ofset Hazırlık
DENİZ SARAÇ

Yazı İşleri Sorumlusu
YILMAZ ELMAS

Arka Kapak Resmi
HALE ÜSTÜN

Baskı
ILICAK MATBAASI

Adres: Kuçukparmakkapı, Ipek Sok Zafer Han No 10 Beyoglu-Istanbul
Tel /Fax (0212) 249 80 19 E-mail insancil@insancil.com
Atölye Adres: İstiklal Cad Mustafa Katip Çelebi Mah Tel Sk No 20/4 Beyoğlu İstanbul

SAYI: 119 **ABONE KOŞULLARI** **ISSN 1300-4158**

Yurtiçi yıllık abone bedeli 12 000.000 TL.
Yurtiçi ödemeler için
T İş Bankası Cağaloğlu-Istanbul Hesap No 1095 437905
Posta Çeki 666043

Yurtdışı yıllık abone bedeli 225 DM ya da 125 $
Yurtdışı ödemeler için
T İş Bankası Ataköy-İstanbul 1137 [illegible] 9305 (Mark

Ödemeler Berrin TAŞ adına yapılacaktır.

İNSANCIL ATÖLYESİ NE YAPTI?

İnsancıl Dergisi Emekçileri, 1999 yılında Beyoğlu'na taşındıktan sonra, insani aydınlanmayı amaç edinen seminerler dizisi düzenledi İnsancıl Atölyesi'nde.

İnsancıl Atölyesi'nde, tüketilmeye hazır bilgiyi bilinçlerde depolamak değil, katılımcıların yaratım gücünü harekete geçiren bir yöntem uygulandı.

Dokuz ay aralıksız süren seminerler konusunda İnsancıl Okurlarını bilgilendirmek istedik.

FELSEFE

Yöneten/Cengiz Gündoğdu

Bu seminerlerde insanın düşünme mücadelesi, ayrıntılı bir biçimde gözden geçirildi. İnsanlar, toplumsal, tarihsel koşullar içinde, bilgi, erdem, devlet, toplum, insan konusunda ne düşündüler. Neden öyle düşündüler. Bu düşünceleri nasıl temellendirdiler

Sorunlar karşısında insanın başarıları, başarısızlıkları, günün koşullarını gözardı etmeden gündeme getirildi. Filozoflar sık sık sorunların temelinde hangi düşüncelerin, nasıl etkili olduğu gösterildi. Katılıcımlara çeşitli konularda yazılı ödevler verildi.

Bu çerçevede, Felsefe Seminerlerinin temel amaçlarından biri de katılımcılara bütünsel bir bakış kazandırmaktı. Olgusal bilincin üstünde durulduğu. Bu bilincin kırılması için felsefi birikimin zorunlu olduğu belirtildi.

Bu amaçlara ulaşabilmek, yalnızca dinlemekle mümkün değildir. İnsanın, günlük hayatından başlayarak, bütün hayatını yeniden kurması gerekir. Bu, insanın özellikle kendisiyle ciddi bir mücadeleye girmesi gerekir. Bu nokta, kişinin, kişi olmaktan çıkıp, birey-kişilik basamağına adım atması demektir.

Biz, katılımcıların hepsinin böyle bir mücadeleye hazırlıklı olmadıklarını biliyorduk. Seminerler ilerledikçe... iş ciddileştikçe çeşitli, insanı gülümseten gerekçelerle dökülmeler başladı.

Yüz kişiyle başlayan Felsefe Seminerleri, Haziran sonunda kırka indi. Biz, bunu biliyorduk, hedeflediğimiz sayıyı tutturmuştuk.

Felsefe Seminerlerinde katılımcıların düzenlediği seminerler:

- Bahar Üstün-Korkut Köseoğlu-Hüseyin Şahin

Tarih Öncesinde İnsan

Bu seminer, ayrıca Kültür Dostları Derneği'nde verildi.

- Berrin Taş/ Mitoloji

Bu seminer, ayrıca Kültür Dostları Derneği'nde verildi.

- Fidan Eroğlu/Dostluk Üstüne

Bu seminer ayrıca Kültür Dostları Derneği'nde de verildi.

- Ayşe Güzel/ Evrim Kuramı

Söyleşiler

- Afşar Timuçin/ 20. Yüzyıla Bakış

- Betül Çotuksöken/ Felsefe Üstüne

- Ömer Naci Soykan/ Kimlik, Kişilik Üstüne

Felsefe Grubu

Felsefe seminerlerine katılan bir grup arkadaş gönüllü olarak Felsefe Grubu oluşturdular. Felsefe Grubu, onbeş günde bir toplantı kararı aldı. Ağustos başına kadar on toplantı yapıldı.

Bu toplantılarda şu yazarların yazıları tartışıldı. **Barış Korkmaz** - İnal Yüce - **Afşar Timuçin** - Betül Çotuksöken **Cengiz Gündoğdu** Noam Chomsky **Niyazi Berkes** - Hasan Bülent Kahraman.

Fidan Eroğlu'nun Hasan Bülent Kahraman'ın yazısına karşı yazı yazması kararlaştırıldı. Ayrıca Pazartesi Dergisi'nde, kimi şiirlerinden yola çıkarak Nazım Hikmet'in kadın bakışını eleştiren yazıya yanıt verilmesi, yanıtı Filiz Sönmez'in yazması kararlaştırıldı.

Felsefe Grubu'nda şu konular ele alındı, irdelendi. İçgüdü-Niçin Felsef-Sokrates'te İnsan Sorunu-Matematik ve Geometriye Felsefi Bakış-Sürü Psikolojisi-Sanat Nedir-İnsan Kendini Anlatabilir mi.

- **Suç-Ceza-Hapishane** konulu bir dosya hazırlandı. Dosya İnsancıl'da yayınlandı.

- Önümüzdeki dönemde Felsefe Grubu katılımcılarının, Felsefe Seminerleri'nde Thales'ten, Sokrates'e kadar düşünce mücadelesini anlatmaları kararlaştırıldı.

MÜZİKSEL FORMASYONLAR / Server Acim

Bu seminerlerde klasik müzik dinlendi. Dinlenen müzik üstüne açıklamalar yapıldı. Bu seminerde temel amaç, çok sesli müzikle kulak kirliliğini önlemekti. Onbeş günde bir düzenlenen bu seminer, arkadaşımız Server Acim'in zorunlu olarak yurt dışına gitmesiyle amacına ulaşamadı.

TARİHSEL SÜREÇ İÇİNDE MÜZİĞİN GELİŞİMİ/ Sarper Özsan

Besteci, kompozitör, araştırmacı Sarper Özsan

yönetimde yürütülen bu seminerler, iki ayrı dönemde gerçekleştirildi. Müziğin serüveni işlev, gelişim, teorik ve pratik açıdan ele alındı.

YENİ DÜNYA DÜZENİ / Orhan İyiler

Dört hafta süren bu seminerde katılımcılara Yeni Dünya Düzenin nasıl yapılandığı, ne olduğu, dünyanın, insanın nereye götürülmek istendiği, bu gidişin, nasıl, hangi seçeneklerle, insani düzene dönüştürülebileceği üstünde duruldu.

İDEOLOJİ-GÜNLÜK HAYAT/Tevfik Taş

İdeolojinin, bu ideolojiye karşı çıkanları bile nasıl etkilediği, insanı, ideolojinin nasıl çeşitli düşünüş ve davranışlara sürüklediği gösterildi. Dört haftalık olmak üzere iki bölümden oluşan bu seminerde, çeşitli duygu, düşünüş, davranış biçimleri, nedenleriyle işlendi.

Seminerde yeni insan sorunu da ele alındı. İnsanın, egemen ideolojinin çengelinden nasıl kurtarabileceği irdelendi.

ŞİİRİMİZDE TEMA/ Ahmet Necdet'le başlayan bu seminerde şairlerin, belirli temaları nasıl ele aldıkları, şiir örnekleriyle ele alındı. Ahmet Necdet'le başlayan bu seminerleri ocak ayından sonra Cengiz Gündoğdu devam ettirdi. Daha sonra belirli temalar belirlendi, bu temaları katılımcıların işlemesi kararlaştırıldı. Katılımcıların ele aldıkları temalar;

- Mustafa Göksoy/ Hapishane
  Yeşim Çelik / Dostluk
- Serdar Cem Aktaş/ Yalnızlık
- Ömer Serdar/ Öfke

temalarının şiirimizde nasıl ele alındığını örneklerle gösterdiler.

DÜNYA-ÜLKE-İNSAN /Temel Demirer

Dört hafta süren bu seminerde Temel Demirer, küreselleşen dünyada, kimlik, ekonomi, tarih sorunlarını ele aldı.

Nerdeyiz... nereye götürüyoruz. İnsana giydirilen kimlikler nelerdir sorunlarının incelendiği bu seminerlerde, insanın yeni bir duruş, yeni bir kavrayış için nerden, nasıl başlaması gerektiği irdelendi.

YAZARLIK/ Cengiz Gündoğdu

Yazar ya da okur olabilmeyi amaçlayan bu seminerler, Ali Fil arkadaşımızın dil sorunlarını irdeleyen ve altı hafta süren bölümüyle başladı.

Daha sonra Cengiz Gündoğdu, edebi akımları, tarihsel koşulları içinde örneklerle anlattı.

Katılımcılara yazı ödevleri verildi. Eleştiri yöntemleri gösterildi.

MATEMATİK /Sevim Gündüz

Matematik tarihi, matematik mantık, matematik felsefe ilişkisini ele alan bu seminer dört haftalık düşünüldü. Ancak arkadaşımız Sevim Gündüz'ün anlatım yöntemi matematikten nefret edenlere bile, matematiği sevdirdi.

Katılımcıların isteğiyle seminerler uzatıldı.

KORO / Ekrem Ataer

Müzisyen Ekrem Ataer yönetiminde Ekim ayında başlayan koro etkinliğinde teorik bilgiler ve seslendirme üzerine çalışmalar yapıldı. Basit nota ve usul bilgileri öğrenerek çalışmalara başlayan katılımcılar, halk türküleri ve Ekrem Ataer'in değişik besteleri üzerine seslendirmeler yaptılar. Çalışmalar Nisan 2000'e kadar sürdü.

TİYATRO

İnsancıl Atölyesi geçtimiz yaz yapılanırken atölyenin çeperinde yeralmak isteyen üç tiyatro grubu; İstanbul Sahnesi, Tiyatro Simurg ve Özgür Sahne kolları sıvayarak çalışmalara başladılar Atölyenin temizliğinden, yerleşimine bir dolu işe atan oyuncular bir yandan da tiyatroya ilişkin çalışmalar yaptılar.

Bir yanda önlerindeki dönem üzerine planlar topluluklar öte yandan da yapılanan atölyeyi ve onun hedeflerini konuştular.

Atölye girişimcileri çalışmalar yapacakları her alan için olduğu gibi tiyatro için de çeşitli saptamalarda bulunuyor ve çözüm yolları önerdiler.

Kaos içindeki tiyatro alanının pratik kısırlığının ardında düşünsel çoraklığın yattığı saptamasını yapan girişimciler, bunu aşmanın yolunun da kültürel birikime dayalı denemelerden geçtiğini vurguladılar.

Topluluklar bu perspektifi tartışmaya açtığında aralarında farklı yaklaşımların olduğu açığa çıktı.

Topluluklarda yeralan kimi oyuncular atölyeye yapılandırmaya çalışanların perspektifini katılıyorlardı. Zaten içlerinden birçoğu böylesi bir mücadelenin içinden geliyordu.

Kimi oyuncular içinse atölye bir çalışma mekanıydı. Atölyenin önüne koyduğu perspektif için yoğun bir çabaları yoktu ama ortaya konulan yaklaşıma destek için bu mekanı seçmiştiler. Kimileri ise birikim olarak oldukça eksik olduklarından içinde bulundukları topluluk ve atölye çeperinde yer almaları rastlantısaldı ve bir başka rastlantıyla da bu alanı terk edebilirlerdi.

İşte bu havada başlayan atölyedeki tiyatral yaşamda süreç içinde kimi oyuncular günlük pratiğe daha sıkı sarılırken belli bir kesim de kopma yaşadı.

Yıl içinde atölye içinde bir dolu çalışma üretildi.

Üretim içinde zaman ve mekan açısından birçok sorun üredi. Topluluklar bu sorunları dayanışma ve paylamayla aştılar. Kimi zaman atölye dışı mekanlarda yer bulunarak çalışmalar sürdürüldü.

Atölye çatısı altında daha çok ön hazırlıklar ve provalar gerçekleşirken kimi zaman gösteriler de yapıldı.

Tek tek toplulukların atölye çatısı altında yaptıkları çalışma ve gösterilere gelince; Özgür Sahne 1 Ekim'de gerçekleşen açılışta Filiz Sönmez'in emek-sömürü ikilemini eğlenceli bir dille anlatan oyunu "Kabusuma Canlı Bağlantı"yı sundu. Tiyatro Simurg ise aynı gün Çehov'un "Martı", "Vanya Dayı" "Üç Kızkardeş" adlı oyunlarından kısa bölümler sergiledi.

Yıl içinde Özgür Sahne Filiz Sönmez'in çeşitli mektuplaşmalardan yola çıkarak yazdığı bir metin üzerine çalışmalar yaparken öte yandan da değişik etkinliklerde kısa oyunlar sergiledi. Beksav'da Kemal Özer için düzenlenen etkinlikte ozanın değişik dönemlere denk gelen şiirlerini "45 Yılın Dönemeçlerinde" adı altında sergileyen Özgür Sahne, Ocak ayında Cem Yalın'ın "Körler" adlı oyunundan bir bölümü Çapa'daki İTFTT topluluğunun salonunda sahneledi. Mayıs ayında Amatör Tiyatrolar Çevresi (ATÇ)nin düzenlediği İstanbul Amatör Tiyatro Günleri (İATG)ye katılan Özgür Sahne bu etkinlikte ortaoyunu üzerine bilgi aktarımı yapıp, Mehmet Esatoğlu'nun "İşler Dolanınca Çarşafa" adlı oyununu sundu.

Tiyatro Simurg ise yıl içinde bir yanda Mustafa Turan yönetiminde antik çağ tiyatrosu üzerine teorik çalışmalar yaparken öte yandan da değişik etkinlikler için gösteriler hazırladı. Ocak ayında Cem Yalın'ın "Ulm'lu Terzi" oyununu sahneleyen topluluk Şubat ayında amatör tiyatroculara yönelik halk tiyatrosu ve meddahlık üzerine uygulamalı bir seminer verdi, 27 Mart Dünya Tiyatrolar Günü kutlamasında da Caddebostan Kültür Merkezi'nde Metin Balay'ın derlemesi "Aşka Dair-2"yi sergileyen Tiyatro Simurg sezonu Dario Fo'nun uzun monologu "Alice Harikaları Olmayan Diyarda" adlı gösteriyle kapattı.

İstanbul Sahnesi ise atölye çatısı altında biri uzun biri kısa olmak üzere iki oyun gösterisi hazırladı. Hukuk ve adalet kavramlarını tartışan "Bir Dreyfus Davası" olumlu-olumsuz birçok tepki aldı. Topluluğun ikinci oyunu ise sözsüz bir gösteri olan ve F tipi cezaevlerini anlatan "F Dönemecinde" adlı gösteriydi.

Atölye çatısı altında yıl içinde kuramsal ve uygulamalı çalışmalar yapan bir tiyatro kursu yer aldı. Ortalama 15 katılımcıyla gerçekleşen kursta Enver Akan, Mustafa Turan ve Mehmet Esatoğlu çalıştırıcı olarak görev aldılar.

Atölye çalışmalarını tamamlayan katılımcılar Haziran ayında başlayan Tiyatro Simurg, Özgür Sahne ve İstanbul Sahnesi'nin yaz çalışmasında yer aldılar. Yazar, yönetmen, kuramcı Vasıf Öngören'in "Oyun Nasıl Oynanmalı" adlı yapıtı üzerinden giderek yapılan metin ve oyunculuk çalışmalarının ikinci bölümü Eylül 2000'de başlayacak. Ekim ayında ise yeni katılımcılar için tiyatro çalışmaları etkinlikleri var.

EDEBİYAT / Berrin Taş

Edebiyat Seminerleri'nde estetik bilinci geliştirmek amaçlandı. İlkel dönemlerde sanatın gelişiminden başlanarak... günümüzün sanatına gelindi. Bu bağlamda *Sanat Nedir, Mitoloji Nedir, Şiirlerle Mitoloji,* (Mısır, Sümer, *Gılgamış Destanı,* Antik Yunan, Hesiodos), *Sanatların Ayrılması, Lirizm ve Sappho, Platon-İon* (Şiir Üstüne), *Aristo-Poetika, Başlangıçtan Günümüze Batılaşma Hareketi, Divan Edebiyatı, Yunus Emre, Ömer Hayyam, Orhan Veli, A. Kadir, Rıfat Ilgaz, Puşkin*-şiirleri işlendi. *Yüzbaşı'nın Kızı* çözümlenerek anlatıldı. *Liçezar Elenkov*-Granit Destanı, Kemal Özer'le Ömer Çandır'ın Türkçeleştirdiği Bulgar şairin bu destanı katılımcılarla birlikte okundu. Daha sonra *Adnan Özyalçıner* konuk edildi. Kendisinden *"Başlangıcından Günümüze Öykücülüğümüzü"* dinledik.

Daha ilk seminerde katılımcılara edebiyatın ne işe yaradığı, neden edebiyat derslerine geldikleri ve herhangi bir konuda seminer vermek isteyip istemedikleri soruldu. Kendilerini geliştirebilecekleri bir ortam hazırlandı. Etkin olmaları istendi. Soruların yanıtı arkadaşlarımızın şairlerimizi tanımaya çalışarak başlattıkları çalışmalarla verildi. Bu bağlamda;

Gülhan Ayvacı - Hasan İzzettin Dinamo'yu
Yeşim Çelik Afşar Timuçin'
Şule Çakıcı - Kemal Özer'i
Ava Ahmed Arif'i
Fidan Eroğlu - Oktay Rıfat'ı
Filiz Sönmez - Sennur Sezer'i
Arzu Özdemir - Enver Gökçe'yi
Mustafa Turan - Orhan Seyfi Orhon'u

anlattılar. Bu çalışmalardan kimisi kapsamlı hazırlanmıştı, kimisi çalışmalarını daha sonra genişleterek yeniden hazırlayacak. Bu arada 60 kişiyle başlayan seminerler dizisi ısrarcı 25 kişilik bir grupla tatil yapmadan 8 aylık yoğun bir çalışmayı sürdürdü.

İnsancıl Atölyesi Edebiyat Seminerleri katılımcıları arasından şiirle ilgilenen arkadaşlar kendi istekleriyle *Şiir Kalkışmaları* grubunu kurdular. Ocak ayında ilk toplantısını yapan grup atölye'de panolar hazırlayarak şiire ilişkin çalışmalarını ve şiirlerini

pano'da sergileme kararı aldılar. Panoya şiir asmanın şartlarından biri şiir üzerine yazı yazmak ve atölye'de en az iki ayrı seçeneğe katılıyor olmaktı. Yine de zaman zaman pano işgal edildi. İşgalciler adlarını gizledilerse de onlara karşı soğuk davranılmadı. Şiir sergileme isteklerine gülümseyerek karşılık verildi. *Şiir Kalkışmaları* 30 Mart tarihli 3. toplantısında *"Gitmek"* temasını seçti, arkadaşlarımız *gitme*'nin kendilerinde neler çağrıştırdığını yazdılar. Ortak bir yazı konusu seçmenin amacı yazmaya zorlamaktı. Bu çalışmalar *İnsancıl*'da yayımlandı. Bu arada toplantıları olanaklar doğrultusunda açık havada yapmak kararı alındı. *Şiir Kalkışmaları*'nın önerisiyle Atölye'de öteki dersleri izleyen arkadaşlarda bu toplantıya katıldılar. Bu toplantı Burgaz adasında yapıldı. Çimlerin ortasına yığılmış farklı estetik tatlar taşıyan kitaplar arasından coşkuyla, keyifle şiirler okundu.

Bu arada Pazartesi günleri Ahmet Necdet'in verdiği *"Şiirimizde Temalar"* başlıklı seminerler bitti. Atölye'de boş sınıf bulmanın güçlüklerini yaşayan *Şiir Kalkışmaları* çabucak bu saate el koydu. On beş günde bir şiirimizde temaları önce Cengiz Gündoğdu'nun üstlendiği bu seminerleri atölye katılımcıları arkadaşlarımızın çalışmalarıyla sürdürdük. On beş günde bir de *Şiir Kalkışmaları* kendilerini anlatmayı denediler. *Ömer Serdar, Soner Parla* ve *Ava* neden şiir sorusuna yanıt aradılar. Bu toplantılarından birinde *Berrin Taş*'da kendi şiir sürecini anlattı. İç çalışmalarımızın ardından zaman el verdiğince çevremizdeki şairlere yöneldik. Kendi anlatımlarıyla şiirlerini dinlemek istedik şairlerlerimizden. *Suna Aras*'ı, *Tevfik Taş*'ı, *Kemal Özer*'i, *Afşar Timuçin*'i, *Sennur Sezer*'i konuk ettik. Böylelikle genç arkadaşlarımızın farklı tatlarla şiiri kavramaları amaçlandı.

Yaz tatili başlarken *Şiir Kalkışmaları* tatil yapmak istemediğini söyledi. Haftada bir edebiyat matineleri düzenlemeye çalıştık. Bu çalışma yeterli çoğunluğu ve heyecanlı bir ortamı sağlayamadı. Temmuz sonunda geçici bir süre için iptal edildi. *Şiir Kalkışmaları*'nın grup çalışmaları devam ediyor Bu çalışmalarda *Tanzimat, Servet-i Fünun, Fecr-i Ati, Cumhuriyet* dönemi anlatıldı *Şiir Kalkışmaları*'nın en yeni toplantısı 27 Temmuz 2000'de gerçekleştirildi. Bu toplantıda Kent temasının işlenmesine karar verildi. *Şiir Kalkışmaları, F tipi* hapisaneleriyle ilgili hazırlanacak kitaba ve sergiye şiir verdiler.

Bu yılki edebiyat seminerlerinde geçen yıla ek olarak, *Tanzimat, Servet-i Fünun, Fecr-i Atı, Millî Edebiyat* dönemleri anlatılacak. *Garip, 40 kuşağı, İkinci Yeni* ve *Yakın Dönem* edebiyatları irdelenecek.

İnsancıl Atölyesi'nde boş sınıf bulmanın güçlükleri edebiyat seminer saatlerinin üç hafta için 8 Mart Emekçi Kadınlar Günü kutlamalarına ayrılmasına neden yarattı. Arkadaşlarımız kadının insanlığın tarihi içindeki yerini incelemek üzere bir başlangıç sayabileceğimiz bildirilerini sundular

İNSANCIL ATÖLYESİ SEMİNERLERİ EKİM'DE BAŞLIYOR.

Ayrıntılı Bilgi Arka Kapakta

ESTETİK NESNE OLAMAYAN BİR ROMAN... GÜVEN

Cengiz GÜNDOĞDU

Hayatımın En Zor Yazısı

Vedat Türkali, sevdiğim, saydığım bir insan. Bana *"Cengiz"* deyişini de pek severim. Londra'da uzun süredir bir roman yazdığını biliyordum. Romanın bitmesini merakla bekliyordum.

Bu beklentideyken... bir haber. Roman bitmiş ama yayınevi romanı basmayacakmış. Nasıl üzülmüştüm o zaman. *İnsancıl*'ın maddi durumu elverişli olsaydı, hemen araya girer, romanı basardım. Ama... içim içimi yemişti maddiyatsızlık... Sonra öğrendim *Gendaş* bu işe el atmış, romanı basmayı üstlenmiş.

Sonunda *Güven* basıldı. Sevinirken, canım sıkıldı. *Güven* piyasaya sürülmüş bir metaydı sanki. *Sanatta Star Sistemi*'nin yöntemidir bu. Eserle okuru yüzyüze getirmeyen... okuru, koşullandıran bir yöntem.

Güven'in basılmasına sevindim. Bir meta gibi piyasaya sürülmesine canım sıkıldı. Bir eserin meta derkesine indirgenmesi beni hep pirelendirir. Ne var, n'oluyor derim.

Bir eser, edebiyat dünyasında kendi başına bırakılmalı... Yazar da elden geldiğince geri çekilmeli... ortalarda görünmemeli.

Bakın n'oldu az önce. Bir televiyondan öneri geldi, F tipi hapishaneler programına katılmam için. Geri çevirdim bu öneriyi. İlke olarak televizyonlara çıkmıyorum. Ünlenmek istemiyorum da ondan. Boris Pasternak bir şiirinde şöyle der, *"Güzel bir şey değil ünlenmek/ Bu, yücelik vermez kişiye"* (1)

Sonra *Güven*'i öven yazılar çıktı. Sevindim. *Güven*'i ele alan, Barış Acar'ın yazısı da *İnsancıl*'da çıktı. (2) *"Güven'e güvenmek gerek"* diyordu Barış Acar. Bu arada sağdan soldan sorular geliyordu *Güven*'le ilgili. Okumadığım için bir şeyler söyleyemiyordum. *İnsancıl Atölyesi*'sinde verdiğim seminerlerden başımı kaldıramıyordum. Yoğundu işlerim... Temmuz ayında rahatladım. Hemen *Güven*'i aldım elime. Heyecanla... sevgiyle kapağını açtım. İnanın, daha beş sayfa okudum, okumadım hafif bir sarsıntı geçirdim.

Hayır, dedim. *Güven* daha sonra diklenecek. Estetik bir nesne olacak. Ben de güzel bir yazı yazacağım.

Olmadı. Roman diklenmedi. Çöktü. *Güven* estetik bir nesne değildi çünkü. Kendimi şapa oturmuş gibi duyumsuyordum. N'apacaktım şimdi. Bir yanda sevdiğim, saydığım bir insan... Vedat Türkali, bir yanda estetik nesne olamamış *Güven*.

Ben, bu işi, içime atamam. Sağda solda arkasından konuşur gibi konuşmam. Ben yazarım. Öyleyse bunu yazmalıyım dedim.

Hayatımın en zor yazısını yazıyorum. Bu, bilinsin.

Estetik Nesne

Güven için estetik nesne değil dedim. Nedir estetik nesne. Afşar Timuçin bu konuda şöyle der, *"Her durumda nesneleri estetikleştiren bizim bakışımızdır. Bakışımızla estetik nesneye dönüşen bir nesne, nesne olmaktan çıkmaksızın estetikleşmiştir. Sanatçı nesneyi estetikleştiren adamdır"* (3)

Afşar Timuçin daha sonra estetik nesnenin içeriğini şöyle çizer, *"Estetik nesnenin belirlenmesi, duyulurun düşünülene doğru aşılmasıyla gerçekleşir. (...) Dufrenne'in belirttiği gibi 'duyulur bir bütünlük olmaktan öte bir anlam bütünlüğüdür."* (4)

Burda duralım.

Anlam bütünlüğü bir eserin, estetik nesne olabilmesi için temel noktalardan biri. Hemen şunu söyleyeyim. Anlam bütünlüğü, olaylardan, olayların zincirlemesinden çıkmaz.

Anlam bütünlüğü, estetik nesnesinin felsefesidir. Peki, nasıl bir felsefedir bu. *"Bu felsefe gerçek anlamda felsefe gibi, dizgesel bir felsefe gibi tümleyici ya da toparlayıcı, her şeyi açıklamaya çalışan bir felsefe değildir, deyim yerindeyse özel bir felsefedir, bir dünya görüşüne ama sağlam bir dünya görüşüne ulaşmış olmakla belirgindir, genel bir bakış biçimidir, her şeyi kendi penceresinden, kendi bilinç koşulları çerçevesinde görmekle eş anlamlıdır. Bu felsefe genele yönelik, özelleşmiş bir bakış biçimidir, dünyaya özel bir bakış açısı olarak yerleşmiş olmanın açık ve tutarlı bilincidir."* (5)

Güven'de olmayan bu. *"Genele yönelik özelleşmiş bir bakış biçimi"* yok *Güven*'de. Tabii buna çok şaşırdığımı söylemeliyim. Vedat Türkali'nin dünya görüşü yok mu. Var. Felsefesi yok mu. Var. O zaman olan biten ne.

Olan biten şu bence. Vedat Türkali, özelleşmiş bakış biçimini *Güven*'de oluşturamamış. Bundan ötürü romanda anlam bütünlüğü... ince ince işlenmiş bir izlek yok. Roman, gizli Türkiye Komünist Partisi'yle, polis arasında bir mücadeleye indirgenmiş.

Romanda olayları görüyoruz. Ama bu olayların arkasını göremiyoruz. Oysa *"Gerçekçi yazar, bireysel olaylarla görüngülerin ardında yatan çeşitli toplumsal güçlerin hareket ve karşı hareketinin genel çizgisini ortaya koyar."* (6)

Güven'de *"toplumsal güçlerin hareket ve karşı hareketin genel çizgisi"* yok. Bunun nedeni şu. Romandaki kişiler, tip-kişilik olamamış.

Sanat... tabii roman da insan araştırmasıdır. Ne anlatılırsa anlatılsın, sanatın biricik nesnesi insandır.

İnsan, tarihsel-toplumsal bir varlıktır. Her insan kendi kişiliğinde toplumsal olan tipikliği yaşatır. Tiple kişilik diyalektik bir birlik oluşturur. İnsan araştırmasında... insan çözümlemesinde bu son derece önemlidir. Bunun için sanatçının yaşadığı toplumu çok iyi... çok sağlıklı çözümlemesi, tip-kişilik belirlemesini netleştirmesi gerekir.

Sözgelimi, Rus toplumunda bir zamanlar düello vardı. Düello toplumsal-kültürel bir olgudur. Bize geldikte... bizde kan davası vardır, pusu kurmak vardır. Bir romanda pusu kuran... kan davası güden birini anlatmak yeterli değildir. Romanda tipik olanı yaratmakla bu olgunun kültürel-toplumsal nedenleri çözümlenir.

Burdan *Güven*'e gelirsek, *Güven*'de kişiler, kadınlar, erkekler hep sövgülü konuşur. Doğrudur bu. Bizim halkımız sövgülü konuşur... hele kızınca.

Peki ama neden sövgülü konuşur. Bu yok romanda. Vedat Türkali *Güven*'de hep yansız. Vedat Türkali'nin *"özelleşmiş bakış biçimi"* yok. Oysa *"Sanatçı her şeyden önce neden yana ve neye karşıt olduğunu bilmek zorundadır. Sanat yapıtının dünyayla ilgili bir sunum olmasını sağlayan şey bu felsefenin açık seçikliğidir."* (7) Romanda Halil, Sovyet memurlarıyla ilişkiye girer. Telsizi saklar. Tutuklamalar başladıkta Sovyet memurları, Halil'i Sovyetlerın binasında saklar. Bu durumda da yazarın tavrı belli değil. Bu bir yana, ben, Halil'in enternasyonalizmle, vatan ilişkisini nasıl kurduğunu da göremedim romanda.

Bütün bunların nedeni kişilerin, kişi olarak kalması. Romanda tip olanı yaratmakla olguların kültürel-toplumsal nedenleri çözümlenir. Suçkov, bu konuda şöyle der, *"Tipleştirmede gerçekçilik ilkesi, toplumsal olgular dünyasında varolan nedenselliğin izlenmesini içine alır. Bir yapıtın ana konusunu oluşturan şey, insan yaşamı ile toplum yaşamıdır, bunun için kahramanın iç dünyası ve bizim kişiler dediğimiz kahramanın bireysel özelliklerinin tümü, gerçekçi yazar tarafından, kahramanın kişisel alınyazısıyla nedensel bağıntısı içinde, çeşitli tipik koşullanmaların ürünü olarak araştırılıp ortaya konur. Bundan dolayı, tipik kişi, toplumsal güçlerin bir çeşit türevidir. Kahramanın tipik kişileri, kendi bir ürünü olan çevrenin başlıca belirleyici yanlarını kendinde çoğaltır ve birleştirir, çevreye özgü çizgiler, bu yolla, kendisinde ve kendi kişiselliği doğrultusunda bir açıklığa kavuşur."* (8)

Kırmızı ve Siyah'ın tipik-kişiliği Julien Serel *"dünya edebiyatında, kapitalizmin yozlaştırdığı genç adam kişilerinden biridir."* (9)

Kanlı Düğün'(10)ün tipik kişilikleri Nejat, Nesrın, Mediha topluma yabancılaşmışlığı sergiler. Yücel'in öldürülmesinden dolayı, Ankara'dan İstanbul'a gelen karıkoca Yücel'le Nesrin, tuttukları taksiyle Hilton'a giderken İstanbul'u... insanları görmemek için dışarı bile bakmazlar Mediha, bir dış gezide, batı hayranlığı yüzünden İtalyan sandığı bir erkekle yatar. Arkadaşı Zerrin'e de şöyle der, *"Zerrin/ Bir İtalyan ki..."* Ertesi gün büyük bir mağazaya alışveriş için giderler. Mağazanın yiyecek bölümüne de uğrarlar. Tezgahtaki satıcı dün yattığı erkektir. Ama İtalyan değil, türktür. Yattığı adamın türk olduğunu anlayan Mediha allak bullak olur.

Böylesi kişiler, topluma yabancılaşmış, tipık kişiliklerdir.

Orhan Kemal'in *Murtaza* adlı romanında, Murtaza kraldan fazla kralcı, tipik kişiliktir. Ahmet Hamdi Tanpınar Halit Ayarcı tipik-kişiliğiyle Türkiye'yı hantal, akıldışı bir bürokrasiye boğanları simgeler. Bu yazarların eserleri birer insan araştırmasıdır. Çeşitli açılardan, Türkiye'nin kültürel-toplumsal çözümlemesini yapmışlar.

Güven'e döndükte... Tipik-kişilik yaratılmak istenmiş de yaratılamamış mı. Hayır. Vedat Türkali'nin kesinlikle böyle bir sorunu yok. Beni şaşırtan noktalardan birisi de bu. Vedat Türkali, nasıl oldu da, bunu sorun yapmadı. Kişiler arasında dil, biçem ayrımı bile yok. Sözgelimi, 1940'larda dış alım, dış satım konuşma diline girdi mi bilmiyorum. Girmiş olsa bile herkesin hemencecik *Türk Dil Kurumu*'nun türettiği kelimelerle konuşması mümkün değil. Bu bir yana Türkiye'de dil sorunu yanlış bile olsa kimlik sorununa indirgenmıştır. Sağcılar, faşistler türkçenin özleşmesine karşı çıkmışlardır. Köhne bir dilin içinde kalmışlardır. Köhne dil, köhne düşüncelerini pekiştirmiştir Dilın böyle bır işlevi yokmuş gibi, Vedat Türkali, bir faşisti bakın nasıl konuşturuyor. Sırtındaki ağrıdan yakınan Eşref'e, Galip, şöyle diyor, *"Ters bir devinim yaptınızsa... kaslardan olabilir."* Galip, nasıl olurda özleşmiş bir dille konuşur, hareket yerine devinim der. Hadi o devinim dedi, Eşref bunu nasıl anlar. Ayrıca romanda herkes hem dış, hem iç konuşmalarda *"O ki"*siz

konuşmuyor. Herkes, ama herkesin iç konuşmaları sorulu yanıtlı. Kendi kendine soruyor, yanıtlıyor.

Vedat Türkali, biçem, dil, kelime açısından bütün kişileri tek bir noktada toplamış.

Kişiler, tipik-kişilik düzeyine çıkamadığı için *"Güven"*de, bir, ***"düşünsel sürükleyicilik"*** (12) yok. İki, roman, gerçeklikten düşmüş... gerçeklik yitimine uğramış.

Roman, yurdunu seven iyi komünistlerle, yurdunu sevmeyen kötü polisler burgacında dolanıp duruyor. Tabii, kimi insanların niçin yurdu kurtarmak istedikleri, öbürlerinin de niçin bunu önlediği nedensel ilişkiler içinde çözümlenmiyor.

Şaşırtıcı bir nokta. Sanki karşımızda iyi kovboylarla kötü kovboylar var.

Peki, böyle bir anlatım ne getiriyor. Şunu. İşkencicilere, Halil'i katledenlere, Hasan Basri'yi merdivenden atanlara kızıyor insan.

Şaşırtıcı Bir Yanlışlık

1970'lerde kimi solcu arkadaşlarla tartışmalarımızı anımsıyorum şimdi. Oyunlarda, romanlarda, öykülerde kapitalisti hep kötü gösterdiler. Ahlaki açıdan hepsi kötüydü. Böylece halkı, kapitalizme karşı bilinçlendireceklerdi.

Ben de onlara şunu derdim. Kapitalisti kötü, ahlaki açıdan kötü göstermeyin. Halk, "bunlar iyi olsa, namuslu olsa, biz de kurtulurduk" diye düşünür. Tam tersi, kapitalisti "iyi, namuslu" gösterin. Buna karşın o, sömürmek zorunda kalsın. Böylece kapitalist sistemi, kapitalist sistemin insanı nasıl bozduğunu gösterirsiniz."

Vedat Türkali, o tarihte genç insanların düştüğü şaşırtıcı o yanlışa düşmüş. Kötü insanlara kızdırıyor Türkali. Olgularla yetiniyor. Olguları yaratan nedenleri irdelemiyor. Sınıf mücadelesi yok *Güven*'de.

Şimdi burda yansıtma, canlandırma, değerlendirme kavramları üstünde durmak gerekiyor. Horst Redeker, bir konuda şöyle der, ***"En yükseğinden nesnelliğe ulaşmaya yönelik gerçekliğin yansılama ilkesi, gerçekliğin yansılanışı olduğu sürece sanat için de geçerlidir. Ama zihinsel içeriğinin tüm kapsamını içermez böyle şey. Sanatın zihinsel içeriği bu nedenle nesnel-olanla (yansılama uğrağıyla) öznel-olanın bir birliğini oluşturur. Öznel-olan gerçekliğin değerlendirme uğrağında daha sonra ele alınacak olan estetiksel değerlendirmede kendi yoğunlaşmış anlatımını bulur. Bu nedenle, sanatın içeriğinde nesnel-olan'la öznel-olan'ın birliği, gerçekliği yansılama ve değerlendirme uğraklarının da birliğidir aynı zamanda."*** (13)

Gerçekliğin doğrudan yansıtılması ancak röportajlarda olur. Yansıtılan gerçekliğin canlandırmasıyla estetik nesne oluşur. ***"Estetik nesne verilmiş bir şey değil, kurulmuş bir şeydir."*** (14) Bu kuruluş, sanatçının hayal gücüne, yaratma yetisine, cesaretine bağlıdır. Aristoteles'in sanat konusunda söyledikleri değişmedi. Şöyle der Aristoteles, ***"Ozanın ödevi, gerçekten olan şeyi değil, tersine olabilir olan şeyi, yani olasılık ya da zorunluluk yasalarına göre olanaklı olan şeyi anlatmaktır"*** (15)

Bu bilgilere göre, *Güven*'in yansıtma noktasında kaldığı görülür. Üstelik yansıttığı gerçeklik yanlıştır. *Güven*'de mücadele kişiler arasındadır. Ama *Güven*, bir yanlışı bile canlandıramamış.

Değerlendirmeye geldikte... Bilimin gerçekliği değerlendirme hakkı yoktur. Bilim kişisi, söz gelimi, güneşi incelerken, "Güneş dört köşe olsaydı daha iyi olurdu" diyemez. Sanatçıya geldikte, sanatçı gerçekliği değerlendirir. Gerçekliğin değerlendirilmesi sanatın öznel yanıdır. Ama öznellik keyfilik değildir. Sanatçı, ister kabul etsin, ister etmesin değerlendirme belirli bir dünya görüşüne göre olur Değerlendirme için şöyle der Redeker, ***"Herşeyden önce de şunu belirtmek gerekir, uzlaşmaz sınıflı toplumlarda toplumsal çıkarların yapısı derinden uzlaşmaz çelişkin özellikler taşır; toplumcu bir düzende de çıkar karşıtlığının yasallıklara uygunluk içinde aşılmış olması sözkonusu olmakla birlikte, burda da yer yer ve zaman zaman birbiriyle çelişme gösteren farklı türde toplumsal çıkarlara rastlanır. Her yazar kişi, çeşitli toplumsal çıkarların somut kesişme noktası içinde yer alır, edebi yaratımına giren kendi değerlendirmesindeki güdümleme bununla belirlenir (...) Kendi yapıtında içeriksel bir geçerlik kazandırdığı değerlendirme içinde, belli toplumsal çıkarların, yani kendi bireysel varlığı dışında varolan çıkarları temsil ettiğinin bilincinde olması gerekmez bir yazarın. Yazar, kendi güdümlemelerinin yalnızca kendi bireyselliğinden kaynaklandığını, varolan toplumsal çabalarla hiçbir bağıntısı olmadığını sanabilir."*** (16)

Bu bilgilerin ışığında Anatole France'ın *Penguenler Adasına* (17) baktım. Anatole France, bu eserde Fransa'yı yansıtır. Yansıtma bir din adamının yanlışlıkla penguenleri vaftiz etmesiyle canlandırılır. Tanrı katında yapılan tartışmalardan sonra penguenlere insan ruhu üflenir.

Romanı bütünüyle anlatacak değilim. Bu romanda Dreyfus davası da ele alınır. Romanda Pyrat adıyla geçen Dreyfus'u savunan Zola'nın adı Colemban'ın yargılamasında Savaş Bakanı Greatauk tanık. Greatauk şöyle der mahkeme, ***"Pyret olayı devlet sırrıdır ve öyle kalmalıdır. Eğer açıklanırsa en büyük devletler, savaş, yağma, doğal afetler, yangın, toplu kıyım, bulaşıcı hastalıklar anında Penguenistan'nın üzerine saldıracaklardır. Bir sözcük daha edersem kendimi yurduma ihanet etmiş sayarım."*** (17)

Bu tipin tam karşılığı Türkiye'de yok mu. Susurluk kazası sanıklarını anımsıyorum... Bu gerçekliği doğru yansıtma, yansıtmayı estetik düzeyde canlandırmanın başarısıdır.

Değerlendirmeye geldikte... France'ın değerlendirmesi insanidir. Kurulu düzene karşıdır.

Güven'de Vedat Türkali ciddi bir yan tutmazlık göstermiş. Herhangi bir değerlendirme yok. İşte bunlar böyle... bunlar böyle diyor.

Yine de sormam gerekiyor. Neden... nasıl bir yanlış yapıldı. Vedat Türkali, olgusal bilinciyle bakmış olgulara. Bu toprakların 1908'den sonra girdiği değişimin çok ciddi, hem bölgesel, hem evrensel nedenleri var. Bunlar hesaba katılmadan 1940'ların çarpışması anlatılmaz. 1940, 1940'la anlatılamaz.

Vedat Türkali'yi tarihten kopmak bu yanlışa düşürdü diyorum.

Bir ikinci neden de şu. O yılları yaşayan, o yılların eziyetini çeken yazar, duygusal noktada kalmış, düşünsel düzeye çıkamamış.

"Karı Haklamak"

Fatih Polat, *"Güven, Örgütlenme ve Umut"* adlı yazısının bir yerinde şöyle diyor, *"TÜSTAV'daki söyleşide de Rasih Nuri İleri'nin, 'O dönemdeki gençlerde aşırı bir seks tutkusu olduğu izlenimi yaratılıyor' diye dile getirdiği görüş aslında dönemi yaşayan başka bazı TKP'lilerin de kitabı değerlendirirken dile getirdiği ortak görüşün özeti gibi. Vedat Türkali ise, Rasih Nuri İleri'ye verdiği yanıtta 'Sağcılar böyle düşünür, kişiler cinsel yönleriyle de bir bütündür' diyerek bu konuda görüşünü söyledi."* (18)

Ziya Nur Erun, 1944 Türkiye Komünist Partisi davasında sanıklardan biri. Ziya Nur şöyle diyor o dönem için, " *bizler kadın konusunda çok pasif ve korkaktık. (...) üstelik kızlarla da o bakımdan konuşmazdık, utanır, yüzümüz kızarırdı."* (19)

1940'larda kadın-erkek ilişkilerinde durum böyle genellikle. Bütün bunlara karşın, Vedat Türkali'yi, "Bak, kızların yüzüne bakamazlarmış o devirde, senin Turgut'sa önüne gelenle yatıyor" denemez. Böyle bir eleştiri yanlıştır, yazarı, gerçekliğe tutsak eder, yazarın, özgür, cesur yaratıcılığını engeller.

Yazar, ilişkileri istediği gibi yeniden kurar. Burda bakılması gereken şudur. Yazar, bu ilişkiyi nasıl kurmuştur, ne için kurmuştur. Ayrıca Vedat Türkali'nin dediği doğru, *"kişiler, cinsel yönleriyle bir bütündür."*

Şimdi, *Güven*'de cinsellik nasıl ele alınmış, bunu görelim. Turgut, Necla'yla yattıktan sonra şöyle düşünür, *"Engelsiz sınırı ummadığı kolaylıkla aşıverince yoruma güç katmayacak bir şaşkınlıkla kırık dökük mutluluklarda -bir de sızı dolanıvermişti içinde- gezinip durdu bir süre (...) İlk kez benimle yatmıyor. Aylardır numaralar yaptı bir de. Sana yamanacak. Zor. (...) Seviyor muydum yoksa bu kızı? Kız mı? Anasının kızı. Damdösyon malları bunlar. Bu işin her türden ince yollarını daha ortaokulda bellerler. Kötü mü, Abonoz Sokağı'na taşınmaktan kurtaracak seni, bedavadan. Yıkıntı mıkıntı niye olacakmış içimde? Yamanır birine. Bu evden kız almak için kıç atacak bir sürü pezevenk var. Şimdi gelecek. Ne diyeceğim? O ne diyecek? Nasıl dayanacaktı böyle bir karşılaşmaya."*

Sorun ne. Necla kız çıkmadı. Böyle bir beklentisi olan erkek, sorun çıkarır. Ama Turgut... üstelik komünist biri... Necla'yı Abonoz Sokağı'nın seçeneği olarak gürür mü. Turgut görüyor. Çünkü Turgut'a göre cinsellik, erkek için boşalım... yalnızca bu. Vedat Türkali, cinselliğe böyle bakan Turgut'u yüceltiyor. Böylece gayriinsani cinsellik olumlanıyor. Cinselliğin gayriinsaniliği Halil'in şu sözleriyle pekiştiriliyor. Halil, arkadaşı Turgut'a *"Karıları kızları sen hakla, sonra bize enişte..."* diyor.

Cinsel ilişki Halil'in diliyle *"karıları kızları haklama"* derkesine indiriliyor. Turgut hıç rahatsız olmuyor bundan. Turgut, durmadan *"karı kız haklıyor."*

Turgut, Parti'nin verdiği görevle Ankara'ya gidiyor. Dönüşte Ankara'ya uğruyor. Ankara'da tam ikigün Zübeyde'yi *"haklıyor"*

Turgut'u, işkencecilerin elinden *"hakladığı"* Zübeyde alır. Turgut daha sonra bir avukatın, Mecit'in yanında çalışır.

Turgut'un *"hakladığı karılar"*dan Süheyla ölmüş, Necla ilişkisini kesmiş, Zübeyde kocasına dönmüştür. *"Karı"*sız kalmıştır Turgut. *"Bir akşam Abonoz'a gitmek için çıktı işten. Davacı bir kadın gelip Mecit Bey'i beklemişti uzun süre. Orta yaşlı, kaşı gözü yerinde biri. Güzel de denmez, çirkin de denmez. Büyük bir istek kabarmıştı içinde kadına karşı.*

Turgut, hakladığı karıların hiçbirini sevmiyor. O *"karıların"* hiçbiri *"namuslu"* değil. Turgut'un komünistliği şeyhin kerameti gibi kendinden menkul. *"Karı haklamak"* bir cinsi... bir insanı düpedüz harcamaktır. Turgut, sağlıklı işlenseydi, fırsatçı, cinselliği ayağa düşüren bir lumpen olurdu. TKP'nin dramı görülürdü. Üzülürdük.

Bu Turgut'un *"haklamayı"* düşündüğü üç "karı" daha var. Biri, evine girip çıktığı Sahir'in karısı Nedret, ikincisi avukatın kızı Ferda. Üçüncüsü Hakkı'nın surdibinde çamurların içinde *"hakladığı"* Seher.

Halil, Turgut'un arkadaşı. İşkencede ölür. Seher, Halil'in öldüğünü bilmiyor. Halil kaçmıştır, bir gün dönecektir. Turgut'la Seher bir gün karşılaşırlar. Konuşurlarken Turgut şöyle düşünür, *"Bir ölü var aralarında, kız bilmiyordu bunu. Söyle doğruyu, ölü çekilsin aranızdan. Dünya yaşayanlar için. Sen bu kadını beklemiyor muydun?"*

Halil'e geldikte... Sur dibinde, çamurlar içinde Seher'i *"haklayan"* Halil... Birgün ülke için önemli... gizli şeyler yapacağını düşüne düşüne bir muhallebiciye girer. Muhallebici doludur. Sonrası *Güven*'de şöyle anlatılır, *"Birileri kalkınca, kapı yanındaki bir masaya ilişiverdi. Bir de kız vardı masada. Gidenlerden değilmiş demek. Su muhallebisi yiyordu kız. O da bir su muhallebisi söyledi. Yan gözle baktı. Yolunmuş incecik kaşları, dolu kaşığı ağzına uzatırken araladığı kırmızı boyalı dudakları, ileri camın ötesine dikili fıldır fıldır gözleriyle belli, malın gözüne benziyor. Birini bekliyor bu tek başına böyle. Kimseyi de beklediği yokmuş. Bitirince kalktı, garsona parasını ödeyip çıktı. Kalkarken de gözlerini şöyle bir dikti Halil'e. İçten içe gülümsedi mi ne? Mahmutpaşa'ya açılan kapıya doğru giderken dönüp baktı cam arkasından, uzaktan gözgöze geldiler. Gel mi diyor. Başka ne diyecek? İyi, kız peşine düşeceğiz? Turgut olsa kaçırmazdı itoğluit."*

Halil de kaçırmaz. Muhallebiciden çıkar. Terliklere bakan kıza *"Beğenmediniz galiba"* diye laf atar. Kız olumlu yanıt verir. Beyoğlu'na çıkarlar, sosis yerler bir yerde. Sonra sinemaya giderler. Film izlerken öpüşürler. Halil, sıkıştırıp sıkmadığı yerini bırakmaz kadının. Sonra kadının evine giderler. Halil, *"haklar karı"*yı.

Cinselliğin böyle gayriinsanı yaşanışı Turgut'la Halil'le sınırlı değil. İnsanı yücelten cinselliğin komünistlerin elinde nasıl gayriinsani yaşandığını Rahmi'den öğreniyoruz. Şimdi Rahmi düşünüyor, *"Önce yatıp uyumak gerek. Uykusu yoktu, ne kadar iteklemeye çalışırsa çalışsın, ağır cinsel istek baskısından kurtaramıyordu kendini. Dün geceki düşsel yanılma, bir boşalımla doyum getirmemiş, cinsel dürtülerini, hemen her vakit olduğu gibi kışkırtıp azdırmıştı sanki. Sabah Şefik Hüsnü'nün evinde kapıyı açıp sırıtan fingirdek polenez köylü hizmetçi kız, değil mi kalçasıyla gelip dikiliyordu karşısına ikide bir. Fehime gibi o da tombul. Madamı uyutup bunlar bizim doktorla... Kör olası şeytan, bak neler getiriyor insanın aklına! Laz İsmail itinden, o soktu kafama bunları. Zinavyef'in karısının üstünde yakalamışlar Doktor'u! Doğru mu eğri mi? Hangi sözü doğrudur ki hergelenin! Her boku yer; ona buna da pislik atar böyle. Sevmediği pek az kişiden biriydi Parti'de İsmail; kanı ısınmamıştı bir türlü. Komintern'de lüks otel'de kaldıkları günler, İstanbul'dan beri çok sevdiği saatçi Niko'nun karısını ayarttığı için kızgındı belki de herife. Parti çalışması yapıyoruz deyip Niko'yu sokmazlarmış yanlarına! Pislik herif! Ya karı? Tam bulmuşlar birbirlerini. İş Dimitrof'a yansımış, Komintern başkanına; ben İsmail'le yaşayacağım demiş karı."*

Cinsel ilişki, hem kadın için, hem erkek için *"oraya girme"*dir. Necla, Turgut'a şöyle kızar, *"ille de ilk kez girecek orama"* Julide'ye şöyle der. *"İlle de o hayvanlardan birinin kıllısı avuçlanacak. Gövdene daldıracaklar."* Bu, Necla'nın Jülide'ye lezbiyenlik önerisidir. Gerçekten de hemencecik lezbiyen olur iki kadın. Hemencecik sevişirler.

Turgut *"karı haklamada"* ünlüdür. Bütün erkekler gıpta eder Turgut'a. Refik, bir buluşmalarında şöyle konuşur. *"Salih diyor ki geçende: Ulan bu oğlan -seni diyor- nasıl yapıyorsa o işi, kız tadını almış, bir daha da...*

Tutamamış gibi sonunu getirmeden gülmeye başlamıştı Refik. Biraz kızgın, biraz onurlanmış, biraz da canı sıkkın gülümsedi Turgut da. Sıcak ama dikenli bir elle sırtı okşanmıştı.

Cinselliği böylesine *"içine girme... gövdeye daldırma"* diye gören bu kişilerin, psikolojik, kültürel çözümlemeleri yapılsaydı, *Güven* insan çözümlemesi olurdu. Bu yok *Güven*'de. Olmadığı için, *"karı haklamalar"*la *"gövdeye daldırmalar"*la insan harcanıyor. Buna yazarın değerlendirmesi denebilir mi! Değerlendirme kavramını burda kullanmak istemiyorum. Ama şunu söylemeliyim. Bir yazar n'olursa olsun insanı harcamamalı, çözümlemeli.

Buna iki örnek vermek istiyorum. Gorki, *Makar Çudra*'da(20) çingeneleri anlatır. Bu çingenelerden biri Leyko Zobar'dır. Yaman biridir Zobar. *"Eğer hoşuna giden bir at görmüşse, sen o atın bekçiliği için bir alay asker gönder istersen, fark etmez. Zobar mutlaka boy gösterirdi o atın üstünde"*

Bir de Radda vardır *"Radda'nın güzelliğini sözcüklerle anlatamazsın. Bu güzelliği belki bir keman dile getirebilirdi."*

Yaşlı bir derebeyi, bir öpücük için, bir kese altını Radda'nın ayaklarının dibine fırlatır. *"Kocaman bir altın keseydi bu, kardeş! Fakat kız, sanki kazara çarpıyormuş gibi, keseyi ayağının ucuyla çamura itivermesin mi!"* Görüyor musunuz, ince ayrıntıda kişilik çözümlemesini. Radda, herhangi bir yere itmiyor altın dolu keseyi. Çamura itiyor, hem de kazara...

Çingene delikanlısı Zobar, çingene güzeli Radda'ya aşık olur. Evlenmek için Radda'nın bir koşulu vardır. *"Yarın bana boyun eğeceksin"* der Radda. *"Bütün obanın önünde ayaklarıma kapanıp sağ elimi öpmeni istiyorum. İşte o zaman senin karın olacağım."* Bunun üstüne Zobar, sarsılır, *"göğsünden yaralanmışcasına öylele bir haykırdı ki bütün bozkır çınladı."* Çünkü çingeler arasında böyle gelenek yoktur. Zobar, Radda'nın ayaklarına kapanır. Ancak bir bıçak vuruşuyla Radda'yı öldürdükten sonra.

Burda geleneklerin insanı nasıl kuşattığı... insanın davranışlarını nasıl belirlediği nedensel ilişkiler içinde anlatılır.

İkinci örnek Hagop Mıntzuri'den. Yazar, *Karım*

ve Ben (21) adlı öyküde geleneklerin kadını nasıl köleleştirdiğini anlatır. Her işi kadın yapar. *"Ben erkeğim, kocayım. Kocalar ahır süpürür mü? Gübreyi sırtlayıp gübreliğe götürür mü? Testiyi sırtlanıp çeşmeden su getirir mi? Alay eder, üstüme gülerler."*

Güven'de böyle bir çözümleme yok. Onun için kadınların, erkeklerin cinselliği neden çirkinleştirdiği anlaşılmıyor.

Bu tür cinselliğin bir temellendirmesi var *Güven*'de. Orası, ipin koptuğu yer. *"Karıları haklayan"* bundan gurur duyan Turgut, bir gün nedense bu durumdan yakınır Halil'e. Erkeğin orospusu olmuştur Turgut. Üstüne varan *"karı, düzer"* Turgut'u. Halil'e göre Turgut'un bu yakınması abartmadır. Halil şöyle konuşur, *"Ankara'daki tutuklanmamda Nazım için öyle şeyler anlattılar ki şaşıp kaldım. Marks'ın hizmetçisinden çocuğu varmış diyorlar /(Engels'in kırmadığı ceviz yok. Lenin'i duyamadım ama, onun da vardır bir boku. Büyük devrimcilere karıştın sen oğlum."*

Bir komünistin "karı düzmeyi" böyle temellendirmesi gerçekten postmodern bir "buluş" Ama roman "buluş" değildir. Roman yaratmadır.

Halil, temellendirmesini şöyle pekiştirir, *"Söylediklerimin hepsi doğru (...) iyi devrimci olmana engel değil bu yediğin bok. Devrimci görevini yaparsan kimse kalkıp karıları düzdün diye seni suçlamaz. Ama zarar verirsen... o zaman sen düşün"*

Uzun uzun cinselliğin tarihini anlatmayı düşünüyordum. İnsan, *Güven*'de olduğu gibi... kaba... boşalıma dayalı... *"düzüşmeden"* emek süreci içinde, estetik bir yaratım olan aşka nasıl yükseldi. Şimdi özetini veriyorum cinselliğin.

Şunu hiçbir zaman unutmamalı. Doğada yüzyüze sevişebilen tek varlık insandır. İnsan iç güdülerinden biri olan cinsel ilişkiyi emek sürecinde kültürel, insani yaratıcılığa dönüştürmüştür. Buna aşk denir. Tam burda Yalçın Küçük'ü konuşturmak gerekiyor. *"Puritanizmin iki anlamı var. Birisi ilişkide "temiz" davranma anlamına geliyor. Bir diğeri ise her türlü davranışta sofuluk demek oluyor (...) Lenin'i biraz biliyorum. Hiçbir görüşünde sofuluğa rastlamadım. Kadın-erkek ilişkilerinde "temiz" davranmak ise, bunun doğru olduğunu düşünüyorum."* (22)

Kadın-erkek ilişkileri "temiz" değil *Güven*'de. Bu temiz olmayış, kadını, duygularıyla oynayarak bir iş üstlenmesine kadar gidiyor. Bu, şöyle oluyor. Halil, Sovyet memurlarının verdiği aygıtı saklayacak yer arar. Turgut'un aklına Necla'nın evi gelir. Turgut, bunu şöyle anlatır, *"Zorunlu olursa, sana bir şeyler getirebilir, saklanması için. Bana da sözünü etmeyeceksin, kesinlikle. Getirmiş, getirmemiş, neymiş getirdiği? Sen de bilmeyeceksin ne olduğunu."* *Necla "O ki istiyor Parti, yapacağız."* der. Turgut, hemen karşı çıkar buna. *"Ben istiyorum"* der.

Necla Turgut'a bağlıdır. Necla Turgut'un gözüne girmek istemektedir. Turgut, Necla'nın bu zaafını kullanır. Çok kötü... çok.

Öbür Yaka

Öbür yakada da cinselliğin durumu, devrimcilerden farksız. Yalnız cinsel ilişkide nicelik olarak, devrimcilerin gerisinde kalıyor öbür yaka.

Eşref'in karısı Mükerrem İstanbul'da, metresi Ankara'da. Evli Mithat *"karı"* peşinde koşar. Mah'ın sivil görevlisi, krom satıcısı Galip'i Ada'ya görev için gönderirken şöyle der Nazif. *"Ada'da Alman kızları yok ama Rum kızları ondan aşağı kalmaz.*

Galip, daha sonra dinlenmek için gittiği otelde *"üstüste iki sabah kandırdığı orta yaşlı Rum madamla"* yatar. Galip, Turgut'un *"hakladığı"* Necla'yla evlenmek ister. Necla Galip'e yüzvermez. Bunun üstüne Galip, öç almak için Necla'nın annesi Eşref'İn karısı Mükerrem'i *"haklar."*

Peki, Mükerrem'in kocası Eşref n'apıyor. Eşref felç olmuştur. Galip Mükerrem'i *"haklarken"* Eşref, salonda uyuklar.

Bütün bunlar olup biterken Galip, küçüklüğünü bildiği Semra'yla karşılaşır. Onu da *"haklar"* İlk haklamada şöyle düşünür, *"Maşallahı vardı; gimnasyumu bitirememişti ama yataktaki becerisi kaç diplomaya bedeldi, bellemediği hüner kalmamıştı."*

Kirli... boşalma düzeyine indirgenen cinsellik yapışkan bir zar gibi kaplamış *Güven*1. *"Karı haklama"*'nın olmadığı bölümlerde kaba, cinsel sövgüler var.

Peki ama, kitabın arka kapağında *"sol hareketin aynalığını"* yapar deniyor bozuk türkçeyle. Bu ayna Rahmı'nin Sahir'le Nedret'e anlattığı bölüm. O kadar. Ama nerden bakarsan bak, *Güven*, kırık bir ayna... sırları dökülmüş.

Meta Dili

Önce bir alıntı, *"Sanat, Soykan'ın dediği 'yeni imgeler yeni düşünce kıvılcımları yeni zenginlikler' çıkarmalıdır. Dil sorunu da tam bu noktada önemlidir. Bir sorunu kavrayabilmek için dünyaya çok ciddi bir bütünsellikle bakmasını bilmeliyiz. Biz de dışdünyayı dille kavrarız. Dil, yapısı gereği bizim kullanışımıza göre bazı şeyleri saklar (...) Dilin kullanımını yazarlarımızın... şairlerimizin çok ciddi bir şekilde kavraması gerekir. (...) 'Devrim yeni bir ufka sıçramaktır'" diyor Nermi Uygur. Edebiyatta devrim için... yeni bir ufka sıçramak için yazar... şair, geçerli dili yerlebir eder, ancak böyle yaparsa yeni ufuklara sıçrayabilir. "* (23)

Güven, benim eleştirdiğim meta dili... tüketen dil dediğim dille yazılmış. Birkaç örnek vermem ge-

rekiyor. Turgut, Nedret'le konuşurken, düşünür, *"Kısa kollu yün buluzu içinde tatlı güneş yanığı kolları, temiz yüzüyle bu kadın, yasaktı Turgut Bey'e"*

Karısı Nedret'ti Turgut'tan kıskanan Sahir, düşünüyor, *"Göze batacak kadar yakışıklı, James Stewart mı ne diyorlarmış fakültedeki kızlar."*

Necla, Turgut'u düşünüyor, *"Tıpkı dün geceki gibi güçlü kollarıyla"* Seher'in Halil'e *"kendini verişi"* Turgut'la Zübeyde'nin *"kişiyi kılcal damarlarından titreten zevklerin doruğuna kimbilir kaç kez"* varmaları.

Bir de paylaşma sorunu var. Bu paylaşma içeriği boşaltılmış, bulanık bir piyasa kelimesi. Paylaşılan ya da paylaşılmayan duygular... Aslında paylaşma yoktur insan ilişkilerinde katkı vardır. İnsanın insana katkısı.

Güven'de insanların bilinç durumlarının zenginliği ölçü değil. Yakışıklılık, yuvarlak kalçalar ciddi bir romanın değil, gerçeklikle, dünyayla hiçbir ilişkisi olmayan pembe dizi romanların ölçütüdür. *Güven* pembe dizideki dil yöntemiyle yazılmış.

Güven'i Nereye Koymalı

İşte beni üzen bir soru. Soldan yetkin bir estetik nesne beklerken... bu umutla romana başlarken... *Güven*, yüzyıllar önce 1250'li yıllarda Boccaccio döneminde yazılsaydı, eh, ilk roman denemelerinde yerini alırdı. Oysa o yıllardan bu yıllara roman estetiği çok gelişti. Roman estetiği temelde nedensel ilişkilere dayanır. Bizler *Dekameron*'nu nedensellik aramadan okuyabiliriz. Ama bugün bu roman insanı üzer. Roman, en azından iki yüzyıldır yazarın keyfiliğinden çıktı. Yazar, romanda, herkese, istediğini keyfi bir biçimde yaptırtamaz.

Güven bu bakımdan bugün edebiyatımızın da çok gerisinde. *Güven*'deki keyfiliğe, ben, hiçbir romanımızda rastlamadım. Şimdi bir anımı anlatmanın tam zamanı. 16 yaşındayım. Mahallemizde hanım teyze dediğim biri var. Mahallenin çocuklarına masal anlatıyor. Bal akıyor dilinden. Ama hep "iki arkadaş konuştular... iki sevgili güle oynaya odaya kapandılar" diyor. Bir gün "Hanım teyze ne konuşuyorlar, nasıl gülüp oynaşıyorlar, bunları anlatmıyorsun" dedikte "Evladım, o yazarın işi, ben masal anlatıyorum" dedi. Burdan *Güven*'deki Necla'nın bilinçlenmesine geliyorum. Bir insanın bilinçlenmesi son derece önemli. Kişiliği gelişecek, aklı özgürleşecek. Bir kez Necla böyle biri değil. Ama burda önemli olan şu. Turgut, Necla'yı nasıl bilinçlendiriyor. Bu, yok romanda.

Vedat Türkali, Turgut'un Necla'yı nasıl bilinçlendirdiğini gösterseydi, *Güven* masal olmazdı. Vedat Türkali baştan koymuş postülasını. Necla'yı, Turgut bilinçlendirmiş. Okur olarak bunu böyle bilin.

Turgut'la Zübeyde, sevişme aralarında *"edebiyat konuşurlar, sanat konuşurlar, sinema, tiyatro konuşurlar."* Peki ama nasıl konuşurlar. Bu belli değil. Günümüz roman estetiğinde bunlar, *"konuştular"* diye geçiştirilemez.

Güven, Vedat Türkali'nin iradesine göre gelişiyor. Bu irade, çağrışımlarda, kişilerin iç dünyalarının verilişinde en üst noktaya çıkıyor. Kimi kişilerin iç dünyalarını biliyoruz, kimi kişilerin bilmiyoruz.

Peki iç dünyalarını gerçekten biliyor muyuz. Hayır. Hesapsız, kitapsız iç konuşmaların hiçbir nedenselliği yok.

Güven'de 1940'ların faşist karanlık havası kelime düzeyinde kalmış. Rıfat Ilgaz'ın *Karartma Geceleri*'yle Ömer Faruk Toprak'ın *Tuz ve Ekmek*'teki, 1940'ların karabasanı yok.

Mekan betimlemeleri iş olsun diye yapılmış. İstanbul'a özgü, o döneme özgü değil. Romanda sık sık yinelemeler var. Sanıyorum, bu bir yöntem.Romanın kurgusu diyalektik değil. Blok blok biçimlenmiş kurgu. Blok kurgu, zamanı parçalamış. Afşar Timuçin bu konuda şöyle der, *"Uzam ve zaman kavramları estetiğin en temel kavramlarıdır, öyle ki estetikte her sorun sonunda uzam ve zaman sorununa indirgenebilir. Her güzel deneyi bir duyulur deneydir ve böyle olmakla uzamsallıkla ve zamansallıkla koşullanmıştır. Her yapıta niteliklerini kazandıran işte bu niceliksel temeldir. (...) Estetik buna göre ve herşeyden önce bir hesap işidir."* (24)

Güven'e burdan baktıkta şu görülür. *Güven*'in matematiği yanlış. Çünkü *"sanatçı bir uzam ve zaman düzenleyicisidir"* (25) Vedat Türkali mekanı da, zamanı da düzenleyememiş. Mekanın işlevsizliğini daha önce söylemiştim. Zamana geldikte... Vedat Türkali, zamanı da iyi düzenleyememiş. Mevsimler... İkinci Paylaşım Savaşı'nın kişilerce aktarılışı geçen zamanı okura duyumsatmıyor Mutlak bir zaman var romanda. Zamanın olgularla hiçbir ilişkisi yok. Bu konuda insanı gülümseten bir örnek vermeliyim.

Çay mı, Ihlamur mu

Turgut, Necla'nın evine gelmiş Erimiş sulu kardan epey ıslanmış. Necla, *"Bir ıhlamur yaparım şimdi sıcak sıcak iyi gelir"* der. Ama yazar *"Dönüp mutfağa çay koymaya giderken"* der romanda. Düşünün, Necla *"ıhlamur yaparım"* diyor. Yazar, *"mutfağa çay koymaya"* gitti diyor. Sonra Necla, yazara göre çay koyan Necla, ıhlamur getiriyor. İşte bu bölümde Necla mutfaktan döndükten sonra, *"sevgi dolu sözcüklerle soluk soluğa"* sevişiyorlar. Görüyorsunuz değil mi, sevişirken ne konuştuklarını... sevgi dolu sözcüklerin n'olduğunu bilmiyoruz. Sevişme bittikten sonra konuşuyorlar. Sonra *"Yorgun çıplaklıkları içinde birbirlerine sarılarak sessiz"* kalıyorlar bir süre. Sonra Necla, gebe kalmamak için

yıkanmaya gidiyor. Yıkandıktan sonra Turgut'un çamaşırlarına bakıyor bit var mı diye. Bu ara Turgut yıkanmak için banyoyu yakıp geldikten sonra ıhlamur geliyor.

Bu kadar sürede ıhlamurun suyu kaynar biter. Ama romanda zaman maddenin dışında olduğu için böyle olmuyor.

İnsan Kendine Uzanır mı

Güven'den bir cümle, *"Yolunmuş incecik kaşları, dolu kaşığı ağzına uzatırken"* İnsan, kendine... kendi ağzına dolu kaşığı uzatmaz. Kendi dışında, kendi uzağında bir varlığa uzatır. Kaşığı, ağzına uzatmaz, ağzına götürür insan.

Turgut, Nedret'e bakarken düşünür, *"Kısa kollu yün buluzu içinde, tatlı güneş yanığı kollar"* İnsanın kolu tatlı güneş yanığı olmaz. İnsanın kolu, güneş yanığı tatlı kolları olur.

Bir kelime çoktandır dilimize çengel gibi asıldı... yönelmek. Vedat Türkali de kurtulamamış bu çengelden. Bakın şu cümleye, *"Necla, yüzünde alaylı gülümsemeyle pasta kesip koyduğu küçük tabağı halasına uzatırken birşey diyecekti ki, derinden duyulan zil sesiyle ilgiler kapıya yönelince sustu."*

İnsanlar kapıya bakmıyor... insanlar, dikkatini kapıya vermiyor, *"ilgiler kapıya yöneliyor"*

Turgut'la Seher Gülhane Parkı'na girerler. Turgut arkalara bakar, *"kimse yoktu görünürlerde; boş saatiydi parkın."* Parkın boş saati olur mu.

Şunu söylemeliyim. *Güven*'de Vedat Türkali, dili son derece kötü kullanmış. Yerleşik... piyasa dilinin içine hapsetmiş *Güven*'i. Romandaki anlatımın kime göre olduğu belli değil. Buna örneği romanın ilk sayfasından veriyorum. Kimliğini bilmediğimiz biri, kahvede birini bekler. Gizli bir buluşmadır bu. *"Nerde kaldı bu oğlan? Tutuklama falan olmasın"* diye düşünmesi belli eder bunu. Kahvede bekleyenin çevreye dikkatle baktığı da belirtilir. Bundan sonra gelen cümle şöyle *"Kahve önündeki üç beş masanın balıkçı, kayıkçı kalabalığını gözden geçirdi."* Şimdi çevreye, kuşkuyla, dikkatle bakacaksın ama üç, beş masa diye, kaç masa olduğunu bilmeyeceksin.

Bu, üç beş masa yazarın gözüyle mi anlatılıyor, Turgut'un gözüyle mi, bu belli değil. Yazar, Turgut'un bilincinden geçerek mi anlatıyor bu da belli değil. Ama nerden anlatırsa anlatsın, Turgut'un konumuyla dil aynı eylemi göstermiyor. Turgut, kuşkulu, dikkatliyken, dil, dikkatsizliği, belirsizliği gösteriyor. İnsan eylemi bir yere giderken, dil, başka bir yere gidiyor.

Böyle, dille, eylemin birbirini sıfırladığı birçok bölüm var.

Galip, Suadiye'de bir otele dinlenmek için gider. Orda *"Gövdesinin de, ruhunun da böyle bir gevşemeye ne denli gereksinimini olduğunu, kafasını hemen de hiç birşeye takmadan kaygısızca atlayıp kulaçlayarak kendini mavi sulara bıraktığı deniz kıyısında, güneşin altında kumlara uzandığı günler boyu daha iyi anlamıştı.*

Mekanla insan ilişkisinin nasıl bozuk anlatıldığını görüyor musunuz.

Bu bölümün anlatıldığı sayfa 103. Ama iki sayfa sonra aynı mekan için şöyle deniyor. *"Temmuz ayında pek görülmedik, üstüste bastıran sağnak yağmurlardan yarı boştu otel."*

Peki, nasıl oluyor da Galip, *"üst üste bastıran sağnak yağmurlarda, güneşin altında"* kumlara uzanıyor. Tabii bir de *"güneşin altı"* var. Güneşin üstünde kumlara uzanmak mümkün de *"altını"* özellikle belirtmiş Vedat Türkali.

Bunları yazarken çok üzülüyorum. *İnsancıl*'da bir arkadaşla *Güven*'i konuşuyordum. Arkadaşım "eleştiriyorsunuz ama, çok üzgünsünüz" dedi. Gerçekten de çok üzgünüm.

Güven beni şapa oturttu.

Güven Nasıl Bitebilir

Romanın bitiminde Vedat Türkali, kişilerle ilgili son bilgileri verir. Hepsinin işi bitmiştir. Bir tek Turgut'la Seher'in önü açıktır. Bundan sonrasını okurun yazmasını ister Vedat Türkali.

Şimdi ben, bu işi yapacağım.

Avukat Mecit, bir süre sonra kalp krizinden ölür. Birdenbire gelen bu ölüm, aileyi şaşırtır. O ki Turgut, cenazenin kaldırılmasında aileye çok yardım etmişti. O ki Turgut ne yapacağına karar verememişti. Mecit'in kızı Ferda'yla sevişiyorlardı çoktandır. Ama Ferda da kız çıkmamıştı. "Ulan" demişti kendi kendine "hiçbir deliğe ilk giremedik." Mecit'in cenaze namazı kılınırken Turgut, Ferda'yla evlensem mi? Seher ne olacak? Halil *"Seher'e hemen nasıl el koymuştu"*. Şimdi o el koymuştu Seher'e. Ferda'yla Seher arasında koşturup duruyordu bir süredir. Bir Ferda'yı, bir Seher'i haklıyordu... En iyisi Ferda'yla evlenmek. Peki Seher... onu sonra düşünürdü.

Turgut, bir yaz günü Ferda'yla evlendi. Mecit'in varsıllığına kondu, yüklenici oldu. Seher mi? Seher'e bir terzi evi açtı... hemen yanında da Nişantaşı'nda koca bir evi dayadı döşedi. Kafadan kontak ablası sorundu. Nasıl çözmeliydi bu işi. Şahap, ablasını iyi ediyordu ama, bu böyle devam edemezdi. Adam ablasını atarsa iş karışırdı. Karışır mı? Karışır. Karışınca ne olur? Canı sıkıldı. O ki, ablası Mediha'yı o puşt Şahap'la evlendirmeli miydi? Olur muydu? Olmaz mı? Olur. Şahap, ablasını iyi ediyordu zaten. Etmiyor mu? Lisedeyken ibne oğlandan duymuştu. Ebeler gençken, orospu, yaşlanınca pezevenk olurmuş. Şahap'ın anası da

ebeydi. Pezevenklik yapıyordu şimdi oğluna. O ebe pezevengi, sen benim kızı Rabia'yı al, ablanı oğluma ver demişti. Rabia orospusu, pezevenk karının dediğine göre bana kara sevdalıymış. Askerliğini de hallederiz demişti o karı. Peki nasıl evlenecekti? Kolaydı o. Kolay mı? O ki, dindardı bunlar, dini nikah yapardı. Olmaz mı? Ulan ne puştsun dedi kendi kendine. Kurtaramadın kendini şu çapraşık işlerden. Çapraşık mı? Neresi çapraşık? O mu çapraşıklaştırıyordu? Hayır. Hayır mı? O ki... Ulan bu hayatta hiç kız bozmadık, Rabia da kız çıkmazsa? Sıçarım lan bu dünyaya. Askerliğini de hallederiz dediler.

Bir pazar günü ebe karıya gitti. Bunalıyordu bu karıyla konuşurken. Sürmeliydi gözleri karının. Nasıl bakıştı o öyle. Ulan bu karıyı da mı düzersin? İçinden yükselen kahkahayı bastırdı. Çabucak anlaştılar. Bir hafta sonra Rabia dini nikahla karısı oldu. O gece Rabia'yı yatağa attı. Rabia kız çıkmıştı. Sabaha kadar dört mü, beş mi girdi çıktı, girdi çıktı Rabia'ya. Kan revan içinde bıraktı kızı.

Rabia da az orospu değildi.

Birgün yeni donatılmış işyerinde çalışırken yuvarlak kalçalı sekreteri, "Sizi Zübeyde hanım arıyor" dedi. Zübeyde mi? Nerde? O ki, işkenceden almıştı. Masasından ok gibi fırladı. Zübeyde kapıdaydı. Hemen çıktılar. Bir haftadır İstanbul'daydı. Kocası ölmüştü. O ki hemen İstanbul'a gelmiş, Bebek'te bir yalı tutmuştu. Hemen Bebek'e indiler. Daha villanın kapısında sarmaş dolaş oldular. Zübeyde villadan çıkarken suyu açık unutmuştu... her yer bir karış su içindeydi. Aldırmadılar, suların içinde sevgi dolu sözlerle seviştiler.

Turgut, CHP'ye girmişti. 1950 seçimleri yaklaşıyordu. Zübeyde'nin aklına uyarak, CHP'den ayrıldı DP'ye girdi. Milletvekili adayı olmayı düşünüyordu Turgut. Zübeyde'ye göre beklemeliydi. İsmet'in ne yapacağı belli olmazdı. O ki İzmir milletvekili Refet Bele, Meclis Başkanı Ali Fuat Cebesoy CHP'den ayrılmışlardı Mareşal Çakmak'ın cezanesinde olaylar çıkmıştı... Sekreteri telefonla arayan Nedret'i bağlamıştı. O ki hep Nedret'i sevmişti. Kocası Sahir ölmüştü bir süre önce. Dargın mıydı Nedret'e? Hızla Nedret'e gitti. Aralık dudakları titriyordu Nedret'in. Erkeksizlik kadını çıldırtmıştı. Bütün gün sevişip durdular, beş mi, altı mı ne.

Turgut, dış alım, dış satım işlerine de girmişti. Zübeyde'yle ortaktılar. Demokrat Parti ezici çoğunlukla iktidara geçmişti. Turgut eski günleri düşündükçe kendine kızıyordu. Neler yapmıştı bu halk için. O halk gidip, Demokrat Parti gibi gerici burjuva partisine oy vermişti. Gerici mi? CHP gerici değil mi? Gerici. Ne oluyor şimdi? Al birini, vur ötekine. O ki, neler yapmadı bu halk için. Yaptı mı? Yapmadı mı? Daha ne yapsındı? Adam olmazdı bu millet.

Dış alım için İsviçre'ye gitmişti. Bir gün önce Zübeyde'de sabahlamıştı. Olgun kadının tadı başkaydı. İsviçre'de iki gün sonra otel lobisinde viski içerken, iki üç masa ötede Necla'yı gördü. Kamışı kıpırdadı. Güldü. Tanıdın mı lan Necla'yı dedi? Tanımaz mı? Yanına gitse miydi acaba? Ya kovarsa. Aklı gitme diyordu ama, kamışı almış başını gitmişti. O da gitti, kamışının peşinden. O ki gördü Necla...

Elele Turgut'un odasına giderken, Necla'nın vajinası, Turgut'un kamışına hazırlıyordu kendini. Kokusunu almıştı kamışın. Turgut'un kamışı da eşinip duran at gibi... fırlayacaktı az sonra.

Roman Niye Yazılır

Akşit Göktürk, İngiliz Romanına Bir Bakış (26) adlı yazısının bir yerinde şöyle der, *"Samuel Richardson (1689-1761) pek az bir öğrenim görmüş, Londra'da bir basımevinde çıraklıkla işe atılmış, sonradan basım işini uğraş edinmişti. İngiliz romanının başlangıcı sayılan Pamela'nın nasıl ortaya çıktığını anlatan şu sözleri ilgiye değer, "Yakın arkadaşlarımdan iki kitapçı, kendileri mektup yazacak durumda olmayan köylülerin işine yarayacak, orta dille yazılmış bir mektuplar kitabı hazırlamamı söylediler. Böyle yalın bir kitapta onlara, nasıl mektup yazılacağını öğretirken, bir yandan da belli durumlarda nasıl düşüneceklerini, nasıl davranacaklarını öğretmemiz hiç de kötü bir şey olmaz dedim. Bunu söyledikten sonra kitabı hazırlamam için daha bir üstüme düştüler. İşe giriştim, bu arada uzak yerlere çalışmaya giden güzel kızlara, bizim deyimimizle erdemlerine karşı kurulmuş tuzaklardan kaçınmanın yollarını öğreten iki üç mektup da yazdım; sonradan bu konu yine kafama takıldı; bundan da Pamela çıktı ortaya. İ"ngiliz romanının babası, böyle garip bir rastlantıyla başladı roman yazarlığına (...) Öykünün başarılı yönü, akıcılığı, ayrıntılara değin inen gerçekçiliğidir. Bu özellik, Richardson'un Defoe'den edindiği bir yetidir belki. Ama Richardson, duyguları, zihinsel durumları çözümlemeye Defoe'dan daha çok önem verir. Defoe'nun kişi dışındaki ayrıntıları işlemekte gösterdiği titizliği Richardson, kişinin iç dünyasındaki ayrıntıları işlemekte gösterir."* (26)

Akşit Göktürk, bu yazısında romanın temel ilkesini belirliyor. Roman "duyguları, zihinsel durumları" çözümler. Roman, "kişilerin iç dünyasındaki ayrıntıları" işler.

Roman, bu anlamda, insanın kendini, öbür insanı tanıma mücadelesidir. Roman bu mücadele için yazılır. Sözgelimi, insan neden cimri olur. Cimrinin duyguları, düşünceleri nedir. Cimri, niye öyle

değil de böyle davranır. Bütün insanı durumlar için böyledir bu. İnsan, niçin durmaksızın *"karı düzer"*, derdi nedir bu erkeklerin. Yazar, bunu çözümler.

Roman ne işe yarar sorusuna verilecek yanıt bu noktadan çıkar. Gerçekçi romanla, insan, kendini tanır... öbür insanı tanır. Tıpkı bin yıl yaşamış gibi... Bu, insanı zenginleştirir. Bu açıdan bakıldıkta *Güven*'de insanı tanıma, insanı çözümleme mücadelesi yok. Sözgelimi, laz İsmail, saatçi Niko'nun karısını ayartmış. Bu iş Dimitrof'a yansımış. *Güven*'de bu kadarı söyleniyor. Oysa ben, Dimitrof'un iç dünyasını merak ediyorum. Bu olay kendisine bildirilince n'aptı Dimitrof. Donup kaldı mı, kızgınlıkla elini masaya vurdu mu.

Tabii saatçi Niko'yu da, karısını da merak ediyorum.

Sovyetler'in Nazi Almanya'sıyla anlaşmaları, TKP'lilerin iç dünyalarına nasıl yansıdı.

Yine Rahmi'den öğreniyoruz. *"Türkiye, Alman saldırısına uğrarsa TKP'nin ne yapacağı, emperyalist sayarak savaşa karşı mı çıkacağız sorunu, epey tartışmalardan sonra çözüme vardırılamayınca bir yoldaşı Moskova'ya, Komintern'e göndermek uygun bulunmuştu."*

Bu sorun bir romanda "epey tartışmalardan sonra" diye geçiştirilemez. Bu tartışmaya katılan kişilerin duyguları, düşünceleri, davranışları mutlaka verilmelidir.

"Nazım muhalefeti parçaladı bizi aslında" diyor Rahmi. Peki, nasıl parçaladı.

Bir de Süheyla var. Turgut'la Halil'in alt kat komşusu. Şahin adlı yaşlı, aciz biriyle yaşar. Turgut bu Süheyla'yı haklar. Süheyla daha sonra Mithat'ın metresi olur. Sitare adıyla şarkı söyler gazinoda. Tabii Turgut'u bulur. Haklatır kendini. Turgut işte bu kadına şöyle konuşur. *"Kavga büyük. İnsanların yürüttüğü bir büyük kavga var, o büyük işte! Biz de hep onun dışına düşüyoruz, nemiz büyük olacak? Başkaldırıyor insanlar, ezilsin, soyulsun istemiyorlar. Bir avuç orospu çocuğu binmiş tepemize. Nedesen dikiliyorlar karşına. Ne yapsan suç! Ne söylesen suç!"* Bunları gülmeden okumak mümkün değil. Biraz sonra *"Ne anlatıyorsun sen? Ağırbaşlı devrimciyi oynuyorsun utanmadan"* yollu göya iç çözümleme. Daha sonra, kürtaj olduğu için kanaması devam eden kadınla *"Çılgın bir tutkuyla oraya buraya savrulmuş giysilerin arasında halıya yıkıldıklarında ne kanamayı, ne ötesini"* göremeden alt alta üst üste sevişirler. Bu Süheyla, bir *"varsılın"* düğününe gider Mithat'la. Göstermelik bir düzenle Turgut da gider düğüne. Tabii gözgöze gelirler Turgut'la.

Mithat, Süheyla'nın şarkı söylemesini ister. Süheyla şarkı söylemeyi istemez. Mithat zorlar. Bunun üstüne, Turgut'un bilinçlendirdiği Süheyla mikrofondan Mithat'a *"Çek elini ulan hırsız pezevenk! Söylemeyeceğim işte"* diye bağırır. Mithat'ın yumruğa benzer tokadı Süheyla'nın yüzüne iner. Sarhoş Süheyla Turgut'tan öğrendiklerini döktürür mikrofana *"Ne şarkısı ulan! Orospu çocukları! Bok yiyesiceler! Şarkınıza da sıçayım sizin, ağzınıza da"*

Tıpkı tıpkısının Yeşilçam senaryosu.

Bilinçlenmeyi pahalı öder Süheyla. Mithat trafik kazası yapar. Bu kazada ölür Süheyla. Turgut'un bu kadınları nasıl bilinçlendirdiği belli değil. Oysa, *"Onların gerçekte nasıl olduklarını, yani canlı gelişmelerini ve mücadelelerini tasvir eder; ama hiçbir zaman onları kendi içine kapalı ve tükenik olarak vermez" der romancı için Broch. Daha sonra devam eder, "Onun tasvir ettiğişeyler her zaman gerçeğin ve onunla ilgili mantığın yüksek yönetimi altındadır. (...) Doğruluk ve gerçek özleminden romanın büyük ve gerçekçi tabloları doğar. İşte bu özlem Balzac ve Zola'da olduğu gibi dış dünyayla ve Dostoyevski'de iç dünyayla ilgili görkemli roman tabloları meydana getirir."* (27)

Güven', çok şey söyleyen, ama hiçbir şey söylemeyen bir roman.

Güven'e bir de şu açıdan bakalım. Acaba *Güven*, "karı"sız duramayan komünistleri mi eleştiriyor. Hayır. Kişiler sahici olmadığı için bu çıkmıyor.

Acaba şunu mu demek istiyor. Siz, bu komünistlerin "karı" düşkünlüğüne bakmayın. Halil de, Turgut da poliste konuşmadı işte. Ama bu da sahici değil. Çünkü böylesine disiplinsiz kişiler, poliste, bir tokatla çözülür.

Acaba bu roman, Turgut'a işkence yapan, Halil'i öldüren polislere kızalım diye mi yazıldı.Roman sahici olmadığı için ben hiçbir polise kızamadım. Polise kızdırmada başarılı olsaydı bile *Güven*, matematiği yanlış olduğu için bizi yanlış bir çıkarıma götürürdü. Çünkü Türkiye'de kapilatiste, sermaye gerekiyordu. Devletin ekonomiye girmesinin temel nedeni de kapitaliste sermaye birikimi içindir. 1940'lar bu kavganın çok şiddetli verildiği bir dönemdir. Varlık vergisi... gayrimüslümlerin askere alınarak yol yapımında çalıştırılması.. daha bir çok yöntem kullanılmıştır, 1940'ların kara dumanlı ortamında. Sermaye birikimi sağlamak için insanların nasıl yozlaştığı... nasıl gaddarlaştığı, bir romancı için zengin bir kullanım alanıdır. Tabii buna karşı çıkan TKP'liler... ilericiler... mücadele edenler. Roman bu omurga üstüne oturtulsaydı, sömürüye karşı çıkanların yanlışı, kadına düşkünlüğü, insanı bir durum olarak görülürdü. Ama *Güven*, kişileşememiş kişilerle yanlış bir masal olmuş.

Güven Neden Güzel Bulundu

Bildiğim birkaç kişi dışında *Güven*... bu roman güzel bulundu. Beğenildi. Nasıl oldu bu... bunun sırrı nerde.

Bir gün *İnsancıl*'da konuşuyoruz. *Güven*'i güzel bulan, içtenlikle, heyecanla *Güven*'i öven, edebiyat öğretmeni genç bir hanım da var. Genç öğretmene göre, çok güzel bir romandı *Güven*. Bunun üstüne ben, burda yazdıklarımı, özetle anlattım. Ne dediysem, *"Evet, doğru"* dedi. Sonra öbür arkadaşlarla başka konulara daldık. Genç öğretmen dalgındı. Konuşmuyordu. Düşünüyordu. Bir süre sonra, *"Haklısınız"* dedi birden. Devam etti, *"Söyler misiniz bana, ben, niye bu romanı beğendim."*

Genç öğretmenin sorusu, önemli, ciddi bir soruydu. Türkiye'de yalnız edebiyatın değil, bütün güzel sanatların çöküşünü durdurmak istiyorsak, bu sorunun yanıtını iyi kavramalıyız.

Türkiye'de insan bilinci dumura uğratıldı. *Sanatta Star Sistemi* bu işi estetikte yaptı.

Peki, nasıl oldu bu. Temmuz 1984 tarihli Varlık'ta yayınlanan *Sanatta Star Sistemi* adlı yazımda anlattım bunu. O yazıdan bir alıntı yapmam gerekiyor, *"Tüketiciye kral diye bakılır pazarlamada. Herşey krala göre tasarlanır. Kralın beğenisiyle kimse alay edemez. Mal, önünde sonunda kralı hoşnut etmek için allanır, pullanır. Ama bütün bunlar yeterli değil. Şımarık kralın o malı istemesi gerekir. İstemesi için çeşitli yöntemlerle 'gereksinme' yaratılır. (...) Bu, kitap pazarlamasında da böyle. Bundan ötürü pazarı harekete geçirmek için ne gerekiyorsa o yapılır. Star sistemi burda devreye girer. Kitap, büyük bir tantanayla pazara sürülür. Tüketicinin kitabı alması için çeşitli yöntemlerle 'gereksinme' yaratılır. (...) İstem dürtüklenir. Mal, durgun pazarı kuşatır. Olay, Orhan Pamuk'la Latife Tekin'de yaşandı.*

Şimdi soru şu. Star sisteminin bir zararı var mı? Elbette var. Sisteme göre sanat eseri bir mal. Sistem, malına göre müşteri arar. İşte bu noktada kaliteye önem vermez. Ama burda bir çelişki yok mu? Kalitesiz mal nasıl satılır! Şunu bilelim. Estetik bilinç, insanda kendiliğinden oluşmaz. Hele estetik bilincin dumura uğratıldığı Türkiye'de, Star Sistemi işte böyle bir pazarda müşteri arar. Orda kral var. Estetik bilinci geliştireceğim diye kralı ürkütmeye değmez." (28)

Yıllarca... yıllarca böyle yapıldı. Güdümlenip, koşullandırıldı okur. İşte bu okur... estetik bilinci dumura uğratılmış okur, estetik nesne olmayan *Güven*'i beğendi.

1984 yılında Varlık dergisinde yayınlanan *Sanatta Star Sistemi* adlı yazımda kimi yazarların star sisteminin dışında olduğunu söylüyorum. Sistemin dışında okur arıyor... okur yaratıyor diyordum. Bu yazarlardan biri de Vedat Türkali diyorum.

Yıllar sonra... 16 yıl sonra, Vedat Türkali, "Hayır" diyor bana *Güven*'le. *"Benim sistemin dışında okur yaratmak gibi amacım yoktu."*

Haklısınız sayın Vedat Türkali... ben yanıldım.

İnsancıl Atölyesi'nde *Yazarlık Semineri*'ne başlarken, ilkin şunları söyledim. Hepiniz yazar olacak değilsiniz. Ama mutlaka iyi bir okur, yetkin bir okur olmalısınız. Ancak şunu unutmayın. Yetkin bir okur olmak, yetkin bir yazar olmaktan zordur.

Yetkin estetik bilinci olmayan edebiyat pazarının tüketici okuru beğendi... güzel buldu *Güven*'i.

"Evet, Sabah Olacaktır"

Akşamüstü... *İnsancıl*'ın balkonundayım. Yalnızım. Berrin Taş'ın odasında *Şiir Kalkışmaları Grubu*'nun toplantısı var.

Güven'i, güzel bir roman umuduyla okumaya başladım. *Güven*, romanımız için bir açılım olacaktı. Nazım Hikmet'in şiirleri yayınlanınca İkinci Yeniciler nasıl yerlebir oldularsa, *Güven* de böyle yapacaktı. Ama her sayfada çöktü *Güven*. Her sayfada ben de çöktüm. Sonunda şapa oturdum.

Büyük çoğunluk *Güven*'i güzel buldu. Bu, 16 yıl önce okur için, meta-kitap için söylediklerimin *Güven*'le belgelenmesidir.

Bu, benim zaferimdir.

Yazarıyla, okuruyla, güzel olmayan, estetik nesne olmayan ürünleri güzel görme noktasında birleşti büyük çoğunluk. Bu, bir çöküştür. Ama bu çöküş, benim yenilgimdir. Bu çöküşü önleyemedim.

Neden.

Star Sistemi'ne karşı yapılanmayı, Star Sistemine karşıyız diyen solcular engelledi. İki nedeni var bunun. Bunu *Büyük Bir Yangınla Yaşıyorum* (28) adlı yazımda söyledim. *"Birincisi şu, 'Solcuların... ilericilerin berbat eserlerine geçit vermeyeceğimi net bir şekilde söyledim.*

İlk engel burda oldu.

İkinci neden. Kendine solcuyum diyenlerin solculuğu kelime düzeyinde kalıyor. Oysa sol, farklı, bir bakış açısı... farklı bir duyarlılık... farklı bir özlem gerektirir. Sol kelimelerle konuşup sistemin bakış açısıyla gözlem... sistemin istediği duyarlılık... sistem içi özlem... olmuyor.

Sol sanatçı güzel olanı bilemiyor. Sol bakış açısıyla güzel nedir sorusu çözümlenemediği için sistemin boyunduruğunda... sistemin güzel olanının etkisinde 'Bu eser güzel' deniyor.

Söz gelimi, Orhan Pamuk... Sistemin yazarı. Sistemin güzelini yaratıyor. Siyasi anlamda sisteme karşı konuşan... metalaşmadan yakınan solcu, Orhan Pamuk'un eserine 'güzel' diyebiliyor. Ya Zülfü Livaneli... Bilinci sistemin güzeliyle zedelenmemiş herhangi bir insanın Livaneli'yi güzel bulması mümkün değil. Ama sisteme siyasi anlamda karşı çıkanların büyük çoğunluğu güzel dedi Livaneli'nin eserlerine... sesine...

Hele sistemin istediği duyarlığın ötesine geçmek... farklı duyarlılık geliştirmek çok zor. Bunun için insanın kendini bütünüyle yeniden kurması şart."

Büyük Bir Yangınla Yaşıyorum adlı yazım şöyle biter, *"donanımlı... birikimli bir dolu insanla şimdi en azından bir milyon okura ulaşmıştık. Bütün yurdu kaplayan Okuma Tiyatroları, Sinema,Tiyatro odaları, resim, müzik, heykel işlikleri, şairleriyle, yazarıyla özgür bir ortamda insani yaratıcılığın insan için harekete geçmesi... insanı sisteme tutsak eden bütün yamlsamaların milimetrik noktalara varıncaya kadar kırılması... dev dalgalarla Star Sistemi'nin parçalanması... demokratik insani ilişkilerin üretilmesi... Yeni bir kültür... yeni bir insan."* (29)

Benim yenilgim... insanın yenilgisidir. *İnsancıl*'da... bunu düşünüyorum. Yalnız. Sadeddin Kaynak'ın bir şarkısı geliyor aklıma, içimden söylüyorum o şarkıyı, *"Enginde yavaş yavaş günün minesi soldu/ Derdim bana arkadaş, bu gün de akşam oldu."*

Akşamüstü... kederliyim. Daha önce de biliyordum yenildiğimi. *Güven*, yenilgimi yüzüme vurdu. Bunca yıl mücadele et. Az git, uz git, arkana bak, bir arpa boyu yol alınmamış.

Bakıyorum, "solcuyum, marksistim" diyor. Ama kurulu düzenin estetiğinin bile gerisine düşen *Güven*1 güzel buluyor. Dinlediği müziğe bakıyorum kötü. Yazdığı yazıya bakıyorum kötü.

Peki, n'olacak bu işin sonu.

Sevmem böyle kötümserliği. Sadeddin Kaynak'ı ittirdim aklımdan. Yumruklarım sıkılı kalktım, masanın üstünde duran *Güven*'e yan gözle bile bakmadım... kırgınım ona... Tevfik Fikret'i aldım. Şöyle diyor Fikret, *"Evet, sabah olacaktır, sabah olur geceler/ Tulu-ı haşre kadar sürmez; akibet bu sema/ Bu mai gök size bir gün acır; melûl olma/ Hayata neş'e-güneştir-melâl içinde beşer/ Çürür bizim gibi... Siz ey/ezâ-yı ferdanın/ Küçük güneşleri, artık birer birer uyanın!/ Ufukların ebedi iştiyakı var nûra.*

Işıltılı bir serinlik dolaştı içimde. Kalktım çiçekleri suladım. Bir yandan da yüksek sesle *"Evet, sabah olacaktır, sabah olur geceler/ Tulu-ı haşre kadar sürmez; âkibet bu sema"* diyordum.

1 Boris Pasternak, *Güzel Bir Şey Değil Ünlenmek*, Türk, K.Mizin-A Necdet, İnsancıl Dergisi, Şubat 2000, s.2.
2. Barış Acar, *"Güven'e Güvenmek"*, İnsancıl Dergisi, Haziran 2000, s.6.
3. Afşar Timuçin, *Estetik*, İnsancıl yayınları, İstanbul, 1988.
4. Timuçin Age.
5. Timuçin Age.
6. Boris Suçkov, *Gerçekçiliğin Tarihi*, Çev. Aziz Çalışlar, Adam Yayıncılık, İstanbul, 1982.
7 Timuçin, Age.
8. Suçkov, Age.
9. Suçkov, Age.
10. Kemal Bekir, *Kanlı Düğün*, Ceylan yayınları, İstanbul 1997.
11. Ahmet Hamdi Tanpınar, *Saatli Ayarlama Enstitüsü*, Remzi Kitapevi, İstanbul, 1961.
12. Horst Rudiger, *Geleneksizlik*, Çev. Gürsel Aytaç, Türk Dili Dergisi, Roman Özel Sayısı II, Aralık 1966, s.159.
13. Horst Redeker, *Edebiyat Estetiği*, Çev. Azız Çalışlar, Kuzey Yayınları, Ankara, 1986.
14. Timuçin, Age.
15. Aristoteles, *Poetika*, Çev. İsmail Tunalı, Remzı Kıtapevı, İstanbul 1995.
16. Redeker, Age.
17. Anotole France, *Penguenler Adası*, Çev. Bekir Kocaoğlu, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul 2000.
18. Fatih Polat, *"Güven" Örgütlenme ve Umut*, Evrensel Kültür Dergisi, Nisan 2000, s.100.
19. Atilla Akar, *"Eski Tüfek" Sosyalistler*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1989.
20. Maksim Gorki, *Yol Arkadaşım*, Çev. Ataol Behramoğlu, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul 2000.
21. Hagop Mıntzvri, *Atina, Tuzun Var mı?*, Çev. Sihra Kuyumcuyan, Aras Yayıncılık, İstanbul, 2000.
22. Yalçın Küçük, *Bilim ve Estetik*, Tekin Yayınevi, Istanbul, 1985.
23. Cengiz Gündoğdu, *Yıldız Güncesi*, İnsancıl Yayınları, Istanbul, 1986.
24. Timuçin, Age.
25. Timuçin, Age.
26. Akşit Göktürk, *İngiliz Romanına Bir Bakış*, Türk Dili Dergisi Roman Özel Sayısı II, Aralık 1996, s.159.
27. Hermann Broch *Romanda Dünya Görüşü*, Çev. C. Ziya Şanbey, Türk Dili Dergisi, Roman Özel Sayısı II, Aralık 1964, s.159.
28. Cengiz Gündoğdu, *Ekmek*, İnsancıl Yayınları, İstanbul, 1992.
29. Gündoğdu, Age.

Yayıncıya Not. 139. sayfada son cümle şöyle, *"Yaralı yabanıl bir hayvanın gözleriyle bakıyordu; ge-"* 149 sayfaya döndükte cümle *"dı bir"* diye devam ediyor. İkinci baskı olursa düzeltilsin diye yazıyorum bunu.

Cengiz Gündoğdu

SORU

İnsancıl Yayınları

ERİK AĞACININ ALTINDA

Berrin TAŞ

Bir kent neyi anlatır
kanat çırpışlarıyla gelir
bilmediğin bir yaşama doğarsın
kuytularda
kimsesizliğin tarihi yazılır

kimbilir
hangi sancının kıyısında
çağırır seni toprak

kimi kentler meyveleri anımsatır
Malatya denince
yemeye hazır
bir tabak kayısı
İsmet'in muzip gülüşüyle canlanır

Kayseri
çocukluk anılarımla gelir
üzüm bağları
kayısı ağaçları
mayhoş elmalar arasında
dedemin sevecen yüzü

Antakya
arkadaşlığın kalesidir
Müslüm Cuma Zübeyde
yağmurlu akşamlarla gelir

Ankara'da bir kadın
kardeşim
gelinliğini kıracak
tırnaklarını ekmek parasına batırdı

kımi kentler
depremlerle kazınır evrene...

yer sarsılıyor
tutunacak ne bir dal
ne kaçacak
bir başka gezegen

uyandı
dağ taş uyandı
ayağını bastığın toprak
konuşuyor dalgalarla

çığlıklar sustu

sessizlik
derin
ağır
sessizlik korkunç

sessizlik gebe

Ulucanlar...
hapisaneler örter kimi kentleri
Gebze...
gökyüzü demir halkalarla
güneşi parçalar
Umraniye...
ağır ağır kanar
bulutlarda yağmur damlası

kepçelerle
tarihin belleğine çizilen
bir fotoğrafa dönüştü Burdur

kepçelerle avlandı bir kol
gövdesinden ayrıldı
İsparta'da
bir köpeğin ağzında
koparılmış bir kol
donar bilinçte
çatlak kafatası
çivilenmiş dizler
morarmış gövdelerle

bir sancı
güneşe
aya
toprağa yayılmış
Sivas'tan Burdur'a
ağıt yakar analar

söyleyin
nasıl dayanmalı bu acıya
biz bu kentlerde doğduk
inildemelerle
bir başka gökyüzüne
oğullar
kızlar doğurduk

aşkı yitirdik
yağmurun alnında
yas türküleri söyleniyor
damla damla yaşama biriken
ezgilerle avunuyorum

yitirdik
yitirdik aşkı

sessizliğin dili yok
beklemek
umarsız bir çığlığın
susmasını dilemektir
dileyişlerin
sokağa açılan penceresi yok

üzünçlerimi biriktirdim
yas tutacağım
türkülerle
şiirlerle
bedenimle yas tutacağım

ötelerde
bir başka gökyüzü
bereketli yağmurlara gebe

ORTAÇAĞ İSLAM DÜŞÜNCESİNDE İNSAN İMGESİ VE ÖZGÜRLÜK SORUNU

Hasan AYDIN

İslam peygamberi Muhammed, döneminin genel kanısına uygun olarak, tanrısal-eksenli (theocentric) bir düşün anlayışı oluşturmaya girişmiş; buna bağlı olarak da, evrende yer alan her türden olgu ve olayı Tanrı ile ilişkilendirmiştir (1).

İlk bakışta basit ve yalın gibi görünen tanrısal-eksenli düşün anlayışı, herşeyi Tanrı ile ilişkilendirdikleri ve Tanrı'nın evrene her an müdahalesini gerekli gördükleri için, önemli sorunlara yol açmaktadır (2). Bu sorunlardan ilki, mutlak bilgi, irade, kudret ve sürekli yaratma etkinliğine sahip olan bir Tanrı karşısında insanın konumu ve özgürlüğüyle ilgilidir. Tanrıcılığın (theism) tanımladığı anlamda bir **Yaratıcı**, insanın kendilindenliğini askıya alıp, ona kendi başına, özgür istenciyle tanrısal takdirin söz konusu olmadığı bir etkinlik alanı bırakmadığı için, onun eylemlerinin gerçek varedicisi olarak algılanmasına, bu nedenle de, dinsel, ahlaksal ve hukuksal açıdan yükümlülüğünün yeter düzeyde temellendirilmesine engel oluşturmaktadır. İkincisi, insan dışındaki diğer varlık, nesne ve olaylar ile bunların birbirleriyle olan ilişkileri, mutlak olduğuna inanılan tanrısal bilgi, irade, kudret ve yaratmanın dışında düşünülemeyeceğine göre, nesne, varlık ve olayların doğallığı ile birbirleriyle olan ilişkilerinin, düzenliliği ve sürekliliği de tehlikeye girmektedir. İlk sorun, insan ve eylemleri arasında doğal bir nedensel ilişkinin yadsınması anlamına geldiği gibi, ikincisi de, nesne, varlık ve olaylar arasındaki doğal nedenselliğin ve düzenin yadsınması anlamına gelmektedir. Bu iki sorun, doğal bir biçimde, bir başka soruna yol açmaktadır. Bu da, tanrıcı sistemleri en çok uğraştıran "Tanrı ve kötülük" (theodicy) sorunudur (3). Eğe tanrıcılığın iddia ettiği gibi, evrendeki her türden olgu ve olayı, öncesiz bilgisiyle Tanrı takdir ediyor ve yaratıyorsa ya da her türden olgu ve olayın doğrudan ya da dolaylı olarak nedeni O ise, gerek doğal gerekse insansal kötülüklerin tek ve tartışmasız varedicisi de, O olmak zorundadır. Bu koşullar altında O'nun iyi, adil ve güvenilir bir varlık olduğu nasıl söylenebilir?

İslam Dünyasında Sorunların Farkedilişi ve İlk Tartışmalar

Tanrısal eksenli düşüncelerin içerdiği sorunları müslümanlar, farketmekte gecikmemişlerdir. Hatta islam dinsel bildirilerine bakılırsa, söz konusu sorunlardan, özellikle istenç özgürlüğüyle ilişkili olanının, islam peygamberi Muhammed'i bile zor durumda bıraktığı ve onun sorunun tartışılmasını engelleyerek, fatalist bir tutumla işin içinden sıyrılmaya çalıştığı anlaşılmaktadır. Öyle görünüyor ki, Kur'an'da, Tanrı'nın dilediğini saptırıp, dilediğini de doğru yola ileteceği; rızkın, ecelin, iyiliğin ve kötülüğün O'nun takdirine göre gerçekleştiği; Tanrı'nın izni olmaksızın insanın kendisine bile yarar ya da zarar veremeyeceği; hem insanların hem de eylemlerinin Tanrı tarafından yaratıldığı; insanların başına gelen her şeyin, Tanrı katında bulunan (Levh-i Mahfûz) bir kitapta yazılı olduğu vb. düşüncelerin savunulması, öte yandan da insanların eylemlerinden dolayı yükümlülük taşıdıklarının belirtilmesi, hem Muhammed'in yandaşlarını (sahabiler), hem de karşıtlarını rahatsız etmiştir. Muhammed'i zor durumda bırakmak için her yola başvuran, karşıt grupların, Kur'an'daki çelişik yargılardan yararlanarak, kendi inançlarını, meşru göstermek için şöyle dedikleri kaydedilir:

"Tanrı'ya ortak koşanlar dediler ki: Tanrı dileseydi, ne biz ne de atalarımız, O'ndan başka bir şeye ibadet ederdik. O'ndan ayrı olarak da herhangi bir şeyi haram kılmazdık. Onlardan öncekiler de, böyle yapmışlardı. Peygambere düşen apaçık tebliğden başka bir şey midir? (Nahl süresi.35)"

Karşıt grupların bu eleştirileri, Muhammed'i, Tanrı'nın takdirine rağmen, insanın elinden geleni yapması gerektiğini söylemeye itmiştir. Bu yanıt pek doyurucu bulunmamış olsa gerek ki, tartışmalar devam etmiş ve Muhammed'in yandaşlarını da rahatsız etmeye başlamıştır. Bunu gören Muhammed konunun tartışılmasını yasaklamıştır. Nitekim Ebû Hureyre şöyle bir olay aktarır:

"Biz kader konusunda tartışıyorduk. Bu sırada,

Tanrı elçisi geldi; yüzü nar gibi kızarmıştı. Ben size bunu emretmek için mi gönderildim? Sizden öncekiler bu tartışmalar yüzünden yok olup (helâk) gittiler. Böyle tartışmalara girişmeyiniz, dedi.

Tarihsel kayıtlara bakılırsa, Muhammed'in tartışmaları yasaklamasının oldukça etkili olduğu söylenebilir. Zira, Halife Ömer dönemine değin, kader konusuyla ilgili önemli bir tartışmaya rastlanmamaktadır. Ömer döneminde ise, şöyle bir olayın yaşandığı aktarılır: *"Ömer, Şam'a sefer düzenler, şehirin yakınına gelince, orada veba salgını olduğu haberini alır. Bu yüzden şehre girmekten vazgeçer. Ömer'in bu tutumu ordunun içinde tartışmalara yol açar. Ebû Ubeyda b.el-Cerrâh, Ömer'e. Tanrı'nın kaderinden mi kaçıyorsun, diye sorar Ömer de; evet, Tanrı'nın bir kaderinden bir başka kaderine kaçıyorum, yanıtını verir ve ordunun içindeki tartışmalar sona erer."* (5)

İslam dünyasında sorunların yeniden gündeme gelişi, Eski Yunan felsefesinin verilerini kullanarak, doğal bir tanrıbilim (theology) kurmuş olan Hıristiyanların yaşadıkları bölgelerin (Suriye, Mısır, Irak vb.) ele geçirilmesini (6) ve müslüman düşünürlerin farklı din mensupları (Hıristiyan, Yahudi, Budist, Moniheist vb.) ile yaptıkları tartışmaları beklemiştir. Bu tartışmalar, Kur'an'ın çelişik yargılarının sistemleştirilmeye olan gereksinimi ve İslam devletinin resmi bir dinsel-ideoloji arayışı içinde oluşu vb.nın etkisiyle, müslümanları, islamı tutarlı kılmak ve savunmak amacıyla tanrıbilimsel (kelâmî) sistemler oluşturmaya yöneltmiş(8); bu sistemleştirme girişimi, islam düşüncesini Helenistik kültürle ilişki içine sokmuştur. Halife Me'mûn'un Beyt el-Hikme (Felsefe Evi)'yi kurarak organize ettiği, sistemli çeviri etkinliğiyle (9) Helenistik kültürün ağırlığı doruk noktasına ulaşmıştır. Kuşkusuz etkileşim Helenistik kültürle sınırlı değildir; Hint ve İran etkileri ile doğrudan Eski Yunan etkisinden de söz edilebilir. Bu etkiler, İslam toplumunun iç dinamikleriyle de birleşerek, İslam düşüncesinin gelişmesini ve sistemli bir öğreti haline gelmesini sağlamıştır. Kimi düşünürlere göre, İslam dünyasındaki düşünsel gelişimi tümüyle farklı kültürlerle etkileşime borçluyuz. Örneğin Macit Fahri şöyle demektedir:

"Arap aydınlarının eski bilimlere ilgisi olmasaydı, herhangi bir düşünsel gelişmenin meydana gelmesi ya da devam etmesi çok zor ya da olanaksız olurdu." (10)

Gerçekten de, islam dünyasının felsefi temelleri olan ilk tartışmasının, Helenistik kültür ve dolayısıyla da Hıristiyanlarla ilişkilendirilmesi yukarıdaki yargıyı destekler niteliktedir. Bu tartışma, daha önce Muhammed'in tartışılmasını yasakladığı, özgür istenç; başka bir deyişle kader tartışmasıdır; Suriye'nin fethi ve Hıristiyanlarla ilişkilendirilir. (11) Erken dönem kaynaklarda şu bilgiye rastlanmaktadır:

"Biz Suriye'ye saldırdık, orada tanrısal takdirin bulunmadığını söyleyenlerle karşılaştık." (12)

Yine aynı kaynaklar, özgür istenç tartışmasını ilk gündeme getirdiği iddia edilen Ma'bed el-Cuhanî'nin, kaderi yadsıyan görüşünü, Sûsen ya da Ebü Yunûs Sansaveyh adlı bir Hıristiyandan öğrendiğini ileri sürmektedir (13). Öyle anlaşılıyor ki, Ma'bed el-Cuhanî, Gaylân ed-Dımeşkî ve Ca'd b. Dirhem gibi, kaderi inkar ettikleri için, Kaderiye ekolüne dahil edilen (14) düşünürlerce, kimi Hıristiyan etkilerle beraber, insanın hukuksal, ahlaksal ve dinsel yükümlülüğüyle ilintili olarak ele alınan özgür istenç sorunu, Emevî halifelerinin zulüm ve haksızlıklarını yasallaştırmak için, cebriyeci görüşlere sarılmalarına tepki duyan Hasan el-Basrî ile birlikte, siyasal bir içerik de kazanmıştır. Hasan el-Basrî ile ilgili olarak şöyle bir olay aktarılır:

"Atâ b. Yessâr ve Ma'bed el-Cuhanî, Ebû Sa'îd'e (Hasan) gidip sorarlar... bu emirler müslümanların kanını akıtıyor, mallarını gaspediyor ve daha pek çok olumsuz şey yapıyorlar, sonra da diyorlar ki: Eylemlerimiz yalnızca Tanrı'nın istencine göre meydana gelmektedir. Bu konuda ne düşünüyorsun? Hasan şu yanıtı verir: Tanrı'nın düşmanları yalan söylüyorlar." (15)

Özgür istenç tartışmalarının gittikçe siyasallaşması, özgür istenç savunucularının başını yönetimle belaya sokmuştur. O dönemin genel siyasal yapısı düşünüldüğünde, bu beklenmedik bir sonuç değildir. Çünkü o dönemde siyaset, iktidarı ve muhalefetiyle, din-ekseninde yapılmaktadır. Emevi halifelerinin, islam öncesi Arap gelenekleri ve Kur'an'ın genel tutumu uyarınca, resmi-dinsel ideoloji olarak, istenç özgürlüğünü yadsıyan cebriyeciliği benimsemeleri, özgür istencin varlığına inanan kaderiyeci düşünürlerin de, bunu eleştirmeye girişmesi yönetime ve onun resmi ideolojisine karşı olma biçiminde algılanmıştır. Nitekim, özgür istenci savunan Gaylân ed-Dımeşkî, Ca'd b.Dirhem ve Ma'bed el-Cuhanhi, düşünceleri yüzünden, Abbasoğulları yandaşı olmakla suçlanmış ve idam edilmişlerdir (16).

Emevi halifelerinin, özgür istenci savunanlar karşısındaki tutumunu, Mervân (II)'a ait bir mektuptan aktarılan şu alıntı, oldukça yalın bir biçimde betimlemektedir:

"Kendimi kaderilere (kaderi yadsıyanlara) karşı güçlendirip, onları kılıcımla ezeceğim. (17)

Hasan el-Basrî: Özgür İstenç Tartışmalarında Dönüm Noktası

Özgür istenç tartışmaları siyasallaşsa da, erken dönemdeki tartışmaların büyük ölçüde, dinsel dogmalara bağlı kalınarak yapıldığı, aleyhte ve lehte olanların dinsel literatüre sarıldığı, hatta görüşlerini temellendirmek için hadisler uydurduğu görülmektedir (18). Örneğin Hasan el-Basrî, Cebriyeci düşünceleri dinsel dogmalardan çıkarsanan düşüncelerle savunmaya yönelenlere, yine dinsel dogmalardan çıkarsadığı özgür istencin varlığını ima eden düşüncelerle karşı koymaya çalışmıştır (19). Hasan el-Basrî, özgür istenç tartışmasının gelişim seyrinde, hem Mu'tezilî düşünürleri hem de sunnî düşünürleri etkilediği ve erken dönem tartışmalara ışık tuttuğu için, onun düşüncelerini kendi ağzından dinlemek aydınlatıcı olabilir. O kaleme aldığı Risâle'sinde, özgür istenci reddeden ve insanın Tanrı karşısında, rüzgar sâle'sinde, özgür istenci reddeden ve insanın Tanrı karşısında, rüzgar önündeki yaprak gibi, olduğunu düşünen, cebriyeci düşünceyi ortaya koyar, sonra da onu eleştirmeye yönelir. Onca cebriyeci argüman şudur:

"Kur'an'da kader, sadece cismanî bakımdan değil, ahlakî ve manevî bakımdan da, tam ve mutlak zorunluluk şeklinde ortaya konmuştur. Bu insanı her türlü teşebbüs, seçim ve irade sahibi olmaktan alıkoyar. Kişinin kaderi, herşeyi kuşatan ilahi takdiriyle Tanrı nasıl takdir ettiyse öyle olacaktır. Bu nedenle, kişinin her türlü çabası boşunadır. Zira onun kaderi Tanrı'nın irade ve bilgisiyle ezelde tayin edilmiştir. Daha ana rahminde iken onun Tanrı'dan iyilik mi göreceği yoksa ıstıraba mı nail olacağı irâde edilmiştir. Kişi herhangi bir iyi iş veya günah işlemeksizin ödül ve ceza görebilir. Nasıl uzun ya da kısa boylu zenci veya beyaz olarak, dünyaya gelmişse, aynı şekilde ya cehennem ateşi veya cennet için yaratılmıştır. Nasıl Tanrı'nın takdiri sonucu doğan bir çocuğun, doğumundan dolayı zina yapan kadın ve erkek cezalandırılırsa, aynı şekilde, kişi çaresiz kaldığı için, işlediği fiillerin karşılığını görür; elinde olmayan fiillerden dolayı sorguya çekilir." (20)

Siyasal iktidarlarca da kullanılan bu cebriyeci argümana, Hasan el-Basrî'nin yanıtı şöyledir:

"Peygamberin sahabilerinden hiçbirisi, Tanrı'nın kendisine isnat ettiği şeylerden başkasını Tanrı'ya isnat etmemiştir. Tanrı Kur'an'da insanlara yüklediği vecibelerle ilgili olarak, kendisine hoş gelen ya da çirkin görünen şeyleri açıkça ortaya koymuştur. Bununla birlikte, insanın Tanrı katında, hatalı şeyleri yapma gücünün bulunması gösteriyor ki, ahlaksal alanda, Tanrı'nın irade ve bilgisiyle insanın maddi varlığı alanında, O'nun irade ve bilgisi aynı değildir. İnsana iyi olanı yapmayı ve kötü olan eylemlerden kaçınmayı emrederken Tanrı, kaderin kendi emirlerinin rehberliğinden ibaret olduğunu, kendi emirleri ile belirlendiğini açıklamıştır. Tanrı hiçbir zaman, insanın uzun boylu olmasını yasaklamaz; veya zenci olduğu için cezalandırmaz. İnsanın maddî varlığının tek belirleyicisi, şüphesiz Tanrı'nın mutlak irâdesidir. Burada insan, ne irâde sahibidir ne de onda durumu değiştirme gücü vardır. Fakat böyle bir şeyi insanın ahlaksal durumuna uygulamak, Tanrı'nın görünüşte bir şeyi arzu ederken, kapalı olarak, tam tersini istediği anlamına gelir. Başka bir deyişle Tanrı bir yandan, insanın görme ve işitmesini emrederken, bir yandan da, onun kör ve sağır olmasını takdir ettiği anlamına gelir. Bu, Tanrı'ya karşı işlenmiş büyük bir küfür olmak bir yana, O'na kendisinin dahi isnat etmediği bir şeyi isnat etmektir." (21)

Mu'tezile: Özgür İstenç Tartışmalarının Felsefi Temelleri

Tartışmaların felsefi boyutlar kazanması, Hasan el-Basrî'nin öğrencisi iken, büyük günah işleyenin durumu ne olacaktır, sorusuna verdiği yanıtla ondan ayrılan ve Mu'tezile ekolünü kuran Vâsıl b.Atâ ve takipçilerinin ürünüdür (22). Abbasi halifesi Me'mûn döneminde bir ara İslam devletinin resmi-dinsel ideolojisi konumuna yükselen Mu'tezile ve bu ekole mensup düşünürler, Hasan el-Basrî, Kaderiye ve Cebriye arasında meydana gelen ve siyasal-dinsel bir takım temelleri olan özgür istenç tartışmalarından, ilişki kurdukları Hıristiyanlardan ve Eski Yunan ve Hint felsefesinden etkilenerek şu argümanı ileri sürmüşlerdir.

"Tanrı adil, iyi, güvenilir ve akla uygun hareket eden, sözlerini yerine getiren bir varlık olmalıdır. Bu niteliklere sahip olan bir varlık, insanlar istençlerinde ve seçimlerinde özgür bırakmalıdır. Aksi halde, insanları ne dinsel ve ahlaksal ne de hukuksal açıdan sorumlu kılabilir. Hem onları istençlerinde ve seçimlerinde özgür bırakmaz hem de sorumlu kılarsa, o ne adil ne iyi ne de güvenilir bir varlık olabilir." (23)

İslam düşüncesi açısından, oldukça ileri bir aşamayı temsil eden Mu'tezili düşünürlerin söz konusu argümanını tanrıcılığın (theism) sınırları içinde kalarak, çelişkiye düşmeksizin savunmak hiç de kolay gözükmemektedir. Zira insanların eylemlerinde özgür olduğunu ve tanrısal takdirin bulunmadığını söylemek, tanrısal niteliklerin mutlak olmadığını söylemek anlamına gelmektedir. Aynı sonucun, Hasan el-Basrî'nin düşünceleri için de geçerli olduğunu söyleyebiliriz. Ancak ne Hasan el-Basrî'nın ne de erken dönem Mu'tezili düşünürlerin, bu ve

benzeri sorunları farkettiklerini söylemek pek de kolay değildir. Nitekim Vâsıl b. Atâ, adil bir Tanrı'nın insanları istençlerinde özgür bırakması gerektiğini vurgulamış; ama konuyu tarısal niteliklerde doğurduğu sorunlar açısından pek tartışmamıştır. Onun şöyle dediği aktarılır:

"Tanrı adildir; bu sebeble insanları hata yapmaya zorlayıp sonra da bu nedenle cezalandıramaz. İnsanlar mükafatlandırılıp cezalandırıldıklarına göre, Tanrı'nın onlara, seçtikleri şekilde hareket etme kudreti verdiği ve oları fiillerinden ötürü sorumlu tuttuğu açıkça görülmektedir. Sadece bir öncesiz (kadim) Tanrı vardır, bir başka öncesiz daha olsaydı, iki Tanrı olurdu." (24)

Sadece bir öncesizin olduğu, bır başka öncesız daha olsaydı, ıkı Tanrı olurdu ifadesi, Vâsıl b.Atâ'nın tanrısal nitelikler öncelı mi, öncesiz mı, sorununa(25) verdiği yanıtı ıçermektedir. Ancak Tanrı'nın tekliğini koruması için öze indirgenen, tanrısal niteliklerin doğasına ilişkin bir şey söylememektedır. Burada, tanrısal bilgi, kudret, irade, yaratma vb. niteliklerin, önceli olduğunun savunulmasının, öncesiz olduklarını savunmadan daha kolay bir bıçimde, ınsanın ıstenç özgürlüğüyle ulaşabileceğine ınanılmış olduğu ıleri sürülebilir. Durum her ne olursa olsun, konunun tanrısal nitelıklerde doğurduğu sorunlar açısından tartışılmasını Mu'tezili düşünürlerin muhalefetle karşılaşmasına borçlu olduğumuzu söylemek olasıdır. Eğer Tanrı, Mu'tezili düşünürlerin iddia ettiği gibi, salt adaletinden ötürü, insanları istençlerinde özgür bıraktıysa, ev rende Tanrı'nın irade, kudret ve yaratmasının dışında kımi eylemlerın ve olayların gerçekleştiğının kabul edilmesi gerekir kı, böyle bır düşünce mutlak bir yaratıcı Tanrı anlayışıyla çelişmekte ve evrende belli bir doğal sürekliliğin varolduğu anlamına gelmektedir. Gelenekçiler söz konusu sonuçları görmekte ve Mu'tezilerin karşısına dikilmekte gecıkmemişlerdir. Bu bağlamda, Gelenekçilerın Mu'tezılı düşünürlere yönelttiği en sarsıcı ithamlar: iki yaratıcı benimseyen Mecûsîlere benzedikleri, insan eylemlerinin yaratıcısıdır dıyerek onu tanrı konumuna çıkarttıkları ve tanrısal nıtelıkleri inkar ettikleridir. (26)

Tanrı'nın birliğini korumak için, tanrısal nitelikleri bile öze indirgeyen ve kendilerine bu yüzden "ehl el-adl ve et-tevhîd" (Tanrı'nın adaletini ve birliğini savunanlar) adını veren Mu'tezili düşünürleri, iki Tanrı'ya inanmak ve Tanrı'yı sınırlamakla suçlamak, onların tüm çabalarının temeline dinamik yerleştirmek demektir. Öyle anlaşılıyor kı, gelenekçi tepkiler ve eleştiriler, Mu'tezili düşünürleri, Eski Yunan ve Hint felsefesinden devşirdikleri materyallerle "töz-ilinek" (cevher ve a'râz) metafiziğini kurmaya (27) ve bu metafızik sıstem çerçevesinde "Tanrı-evren ve ınsan" ilişkilerını belli bir temele oturtmaya yöneltmiştir. Öyle bir sistem kurmaları gerekiyordu ki, hem insan özgürlüğünü temellendirmeli hem doğada kısmî bir nedenselliğin ve sürekliliğin bulunduğunu varsaymalı hem de öze indirgenmiş olan Tanrı'nın mutlak niteliklerini korumalıydı. Bu ınançla, hıcri II ve III. yüzyıla karşılık gelen dönemde hararetli bir tartışmanın yapıldığı görülmektedir. Tartışmalarla ılgılı olarak aktarılan belgeler (28), Mu'tezılı duşünürlerin, Aristo'nun tümdengelim yöntemini benimsedıklerini göstermektedir. Bu yöntem uyarınca, bir takım temel öncüller saptayan bu ınsanlar, oluşturdukları sistemleri, temel öncüllerden çıkarsadıkları yenı öncüllerle gelıştirmışlerdir.

Kımi konularda, düşünürlerın farklı öncüller benimsemeleri, doğal olarak, birbırlerinden farklı sonuçlara ulaşmalarına neden olmuştur. Ancak yine de, Mu'tezili düşünürlerin bazı ortak çıkış noktalarının olmadığını söylemek güçtür (29). Bu ortak öncüllerden ıstenç özgürlüğüyle şu ya da bu biçımde ilintılı olanlar şunlardır:

"Tanrı adil ve iyi bir varlıktır, bu yüzden kötülüklerin yaratıcısı olamaz; Tanrı'nın nitelikleri öncelidir; insan eylemlerinde özgürdür ve eylemde bulunma gücü (istitâ')ne sahiptir: eylemde bulunma gücü eylemden öncedir: bir eylemin bir öztesi vardır: insan seçimlerini, tanrısal olan güdüleyici düşünceler aracılığıyla gerçekleştirir; Tanrı insanı güç yetiremeyeceği bır şeyle yükümlü tutamaz; akli inceleme ve akıl yürütme bilgiyi doğurur: öznenin ilk eyleminden doğan, ikincil eylemler söz konusudur ve bu eylemler şu ya da bu şekilde özneyle ilintilidir; insan, dın gelmeden önce aklını kullanarak ahlaksal ve dinsel hakikatlerin çoğunu bilir; bu nedenle Tanrı'yı bilmek aklen zorunludur ve akıl insanlar arasında eşit dağıtılmıştır." (30)

Bu öncüllere geçerlik sağlayan bir insan ve evren tasarımı oluşturmak ıçin Mu'tezili düşünürlerin, evrendeki herşeyı töz ve ılınek olarak ikiye ayırdıkları, cismın varlığını ve etkinliğini bu iki kavramla ilişkı içinde açıklamaya çalıştıkları görülmektedir. Doğal olarak, ınsan ve ınsana aıt etkınlikler de tözılınek metafızığı çerçevesinde düşünülmüş; beden ve ruhtan oluştuğuna inanılan insanın, ruhsal yanının sistemin dışına çıkmaması için, ruh, latif bir cisim olarak tanımlanmıştır. Onlarca töz, başkasında bulunmayan, özüyle var olan, boşlukta yer kaplayan ve varlığı için bir mahalle muhtaç olmayan biçiminde belirlenirken; ilinek, başkasında bulunan, varlığı için bir mahalle muhtaç olan ve gelip-geçici olan biçimınde belirlenmiştir (31). Zaman, mekan, hareket, sükûn, vb. hep bu töz-ilinek anlayışı çer-

çevesinde tanımlanmıştır (32). el-Asamm gibi ilinekleri yadsıyan (33) ve Nazzâm gibi, hareketin dışında başka bir ilinek kabul etmeyenler (34) bir kenara bırakılırsa "töz-ilinekten oluşan evren kurgusu" genel bir kabul görmüş, aynı anlayış kısmi değişikliklerle Ehl-i sünnet düşünürlerince de benimsenmiştir (35). Töz, her ne kadar, özüyle var olan şeklinde belirlenmişse de, varlığını Tanrı'ya ve ilineklere borçlu olduğu kabul edilmiştir (36). Renk, ses, koku, yaşlılık, kuruluk, sıcaklık, soğukluk, ağırlık, hafiflik, hareket, sükun, bilgi, bilgisizlik, acı, hüzün, sevinç, ölüm, hayat vb. ilineklerde ise durumun farklı olduğuna inanılmıştır. Onların varlığını bütünüyle Tanrı'ya bağlamak, insanın eylemleri de ilinek olduğundan, hem insana etkinlik alanı bırakmayacak hem de kötü eylemleri Tanrı ile ilişkilendirecektir. Sorunun çözümü konusunda pek çok farklı düşüncenin ileri sürüldüğü görülmektedir. Mu'tezili düşünürlerin üzerinde spekülasyonlar yapıldığını dikkate alarak, bu çözümlerin üzerinde ayrıntılı olarak durmamız, bölük-pörçük olarak, karşıtları tarafından aktarılan bilgileri irdeleyerek, istenç özgürlüğünü temellendirip temellendiremediklerini ortaya koymamız kaçınılmazdır

Genellikle Mu'tezile ekolüne dahil edilen Dırâr b.Amr, gerek töz gerekse ilineklerin Tanrı tarafından yaratıldığını ve ilineklerin bir zaman biriminden daha fazla var olamadıklarını iddia etmektedir. İlinekler ard arda Tanrı tarafından yaratılmakta ve nesnenin sürekliliği böyle sağlanmaktadır. Bu anlayışının bir uzantısı olarak Dırâr, insan eylemlerinin de yaratıcısının Tanrı olduğunu söylemektedir. Onca, bir eylemin iki öznesi olabilir; insanın eylemlerini işleyen hem Tanrı hem de insanın kendisidir; Tanrı onları yaratır (halk), insan da kazanır (kesb). Örneğin idrak Tanrı tarafından yaratılmış, kul tarafından da kazanılmıştır. Tanrı, insan için, yaptığından daha iyisini yapabilir, O'nun sonsuz lütfu vardır: bu lütf bir kafire verilince, iman eder ve sevaba hak kazanır diyen Dırar'ın halk ve kesb (yaratma ve kazanma) kuramı (37), Hasan el-Basri'nin düşünceleriyle birlikte Ehl-i Sünnet düşünürlerinin kesb ve halk kuramlarının temelini oluşturur.

Basra Mu'tezililerinin öncülerinden olan Ebû el-Huzeyl el-Allâf, pek çok Mu'tezili düşünüre öncülük ederek, evrenin temel öğelerinden birisi olan ilinekleri ikiye ayırmış; böylelikle evrende hem insana hem de Tanrı'ya etkinlik alanı oluşturmaya çalışmıştır Onca ilineklerin ilk grubunu, hareket, sükûn, hayat ve ölüm gibi, niteliği bilinenler oluşturur ve bunları insanlar meydana getirebilirler. İlineklerin ikinci grubunu oluşturan, renkler, tadlar, kokular, kudret, işitme, görme ve bilgi gibi niteliği bilinmeyenleri ise insan değil, Tanrı meydana getirir. Aynı şekilde, o eylemleri de niteliği bilinenler ve bilinmeyenler diye ikiye ayırır ve insanın niteliğini bildiği eylemler ile bunlardan doğan diğer eylemlerin öznesi olduğunu söyler. Örneğin, bir darbenin sebeb olduğu acı ya da iki nesnenin çarpışmasıyla meydana gelen gürültü, bu eylemleri yapan özneye aittir. Bu nedenle, ölü bir kimse, ölümünden sonra ortaya çıkan olaylardan sorumlu olabilir. Eb el-Huzeyl buna şu örneği verir: Bir ok atıp, düşmanını öldüren, fakat ok hedefe ulaşmadan önce kendisi de öldürülen kimse öldürme eleminin öznesidir. İnsan tarafından niteliği bilinmeyen eylemler ile bunlardan doğan, diğer eylemlerin öznesinin Tanrı olduğunu söyleyen Ebû el-Huzeyl'in, Tanrı'nın insanın kudretine verdiği şey üzerinde hiçbir kudretinin olmadığını söylediği aktarılır. Onun bu inancını, bir eylemin iki öznesinin olamayacağı düüncesine dayandırdığı anlaşılmaktadır (38).

Hişâm b. el-Hakem aracılığıyla stoa felsefesinden etkilenen (39) ve tözün dışında, hareketi tek ilinek olarak kabul eden Nazzâm, orjinal bir düşünce ileri sürmüştür. Kumûn ve Zuhûr (gizlenme ve ortaya çıkma) kuramı olarak bilinen bu düşünceye göre, Tanrı, başlangıçta herşeyi yaratmış, bu şeyler zaman içinde, tanrısal irâde doğrultusunda, bir depodan çıkar gibi çıkmaktadırlar. Kötü eylemlerin insana ait olması gerektiğini söyleyen Nazzâm'a göre, insanın tek bir edimi vardır; bu da iradedir. O, bu iradenin, Tanrı'dan gelen ve zorunlu sonuçlar doğuran telkinlerle gerçekleştiğine inanır; insanın iradesinin dışında kalan, eylemler tabiat aracılığıyla Tanrı'nın eylemidir Tıpkı Ebû el Huzeyl gibi. Nazzâm da, insanın denetimine verdiği şey üzerinde Tanrı'nın hiçbir kudretinin olmadığını ileri sürmüştür. (40)

İnsanın yükümlülüğünü temellendirebilmek için tevellüd (doğuş) kuramını (41) ileri süren ve bu kuramıyla tüm Mu'tezili düşünürleri etkileyen, Bağdat Mu'tezililerinin öncülerinden Bişr b. Mu'temir, tözlerin varlığını Tanrı'ya, ilineklerin ise kimisini insana, kimisini de Tanrı'nın yaratmasına bağlar. Onca Tanrı, insana renkleri, tadları, vb. meydana getirme gücü vermişken, hayat ve ölümü meydana getirme gücü vermemiştir. İnsanların iradeleriyle meydana getirdiği eylemlerin yol açtığı eserlerin öznelerinin kim olduğu sorununa da, insandır yanıtını vermiştir. (42) O bunu şöyle bir örnekle açıklar: İnsan bir darbenin acısını hissedip, birisinin kendisine vurduğunu bilince, o kimse acıya ve bilgiye sebep olmuştur. İnsanı doğuş kuramıyla etkin bir özne kılmaya çalışan Bişr, insanın eylemde bulunma gücünün (istitâ'), pek çok Mu'tezili düşünür gibi, eylemden önce ve sonra var olduğunu; Tanrı'nın insanın eylemlerindeki rolünün ise sadece, onları adlandır-

mak ve hükmünü belirlemekle sınırlı olduğunu söylemiştir (43).

Hint Niyaya sisteminden etkilendiği ileri sürülen (44), Ma'mer b.Ab.bâd'ın tasarımı bir ölçüde farklı ve islam dünyasında özgün bir yere sahiptir. O, şeylerin sonsuza değin var olduğuna ve ilineklerin sonsuz nedenler zinciri ile birbirine bağlı olduklarına ve nesnelerin özlerinde var olduklarına inanmaktadır. Onları Tanrı yaratmamıştır; O, yalnızca tözleri yaratmıştır; ilinekler ise nesnelerin ürünüdür. Hayvanlar ilinekleri seçimle, diğer nesneler ise doğaları gereği meydana getirirler. Bu yüzden ikincil eserlerin özneleri yoktur. İnsanın tek eylemi, sahip olduğu güçle oluşturduğu, iradedir. Diğer eylemleri ise, doğasının ortaya koyduğu eserlerdir. İnsan edimlerini seçebilir, ancak bu seçim kudreti mutlak değildir. İnsan, evrenin diğer parçalarıyla ilikisinin olmasının ve hiçbir varlığın evrenin düzenini tersine çevirmesine izin vermeyecek olan Tanrı'nın denetiminin koyduğu sınırlar için de, zorlamayla değil, serbestçe hareket eder. Görüldüğü gibi Abbâd, ilinekleri insanla nesne arasında bölüştürmekte, Tanrı'yı sadece tözü varetmekle sınırlamaktadır. Onun şöyle dediği aktarılır: *"İnsanlar niteliklerini bildikleri ilinekleri yaratırlar; niteliğini bilmediklerini ise yaratamazlar. Bir taşı yuvarlayan kimse, hareketi meydana getirmiştir... Fakat onu sarıya boyayan kimse rengi meydana getirmemiştir... Tanrı, hayat ve ölümü yaratmamıştır; çünkü bunlar ilinektir; ancak hayat ve ölümün nedenini yaratmıştır."* (45)

Câhız ise, ilinekleri bütünüyle cisme bağlamayı düşünmüştür. Onca, cisimlerin kendilerine özgü doğaları vardır; onlar doğaları nedeniyle bir fiil işlerler. Yani cisimler kendilerinde bulunan ve Tanrı'nın doğrudan eseri olmayan, ilinekleri oluşturabilirler İnsan da bir cisimdir; tek bir etkinliği vardır, o da iradedir. Diğer bütün etkinlikleri, doğası gereğidir ya da Tanrı'nın dolaylı bir eseridir.

Sunnî ekollerden birisi olan Eş'ariliğin kurucusu Ebû el-Hasan el-Eş'arî'nin öğretmeni olan Cubbâ'î kendisinden önceki Mu'tezili düşünürler gibi, insanı eylemlerinin öznesi ve yaratıcısı olarak görür. Ancak, bu tüm eylemlerinin nedeni olduğu anlamına gelmemektedir. Nitekim Cubbâ'î'ye göre, insan, elemden farklı bir durumda olan hazza neden olamaz. Yine açlık ve susuzluğun giderilmesi ma'nâlardır ve bunlara Tanrı neden olur. Aynı şekilde, ölümün nedeni de O'dur. (47)

Buraya değin vermiş olduğumuz bilgilere dayanarak, Mu'tezile'nin ileri gelenlerinin, istenç özgürlüğüne inandıklarını, ancak, temellendirme konusunda, az-çok birbirinden ayrıldıklarını söyleyebiliriz. Onlar insana etkinlik alanı oluşturmaya çalışırken, kimi kez kuramsal kimi kez de eylemsel olarak "tecvîz kuramı" (48) çerçevesinde Tanrı'yı sınırlandırmaya çalışmışlardır. Örneğin, Ebû el-Huzeyl, Tanrı kötülük işleyebilir, fakat ahlaksal açıdan işleyemez; kötülük işleyebilseydi, bu O'nda bir eksiklik olurdu; yapabileceği şeylerin bir sınırı vardır; lütfu sonsuz değildir; Tanrı yapmayacağını söylediği bir şeyi yapabilir, fakat imkansız olanı yapamaz, hayat veya kudreti ölümle birleştiremeyeceği gibi, cevheri (töz) ârâzlardan (ilinek) da soyutlayamaz, (49) demektedir. Ancak burada, Tanrı'nın sınırlanması konusunda, Mu'tezili düşüncede, evrimsel bir gelişimin var olduğu kaydedilmelidır Çünkü sonrakı dönem Mu'tezilî düşünürler, tıpkı Ehl-i sünnet düşünürleri gibi, Tanrı'yı çelişik ya da imkansız olan şeyleri meydana getirememekle sınırlamışlar, bunun ötesindeki sınırlamaları ise pek önemsememişlerdir. Yine Mu'tezili düşünürler, töz-ilinek metafiziğinde, özellikle ilineklerin oluşması sorununa bağlı olarak, insanın etkinlikleriyle, Tanrı'nın etkinliklerini ayırmaya çalışmışlar; ama bunun mutlak anlamda, insanın eylemlerine ve seçimlerine Tanrı'nın hiç karışmadığı ya da karışamayacağı anlamına geldiğini düşünmemişlerdir Nitekim, Dırâr b. Amr. kasb ve halk kuramıyla, insanın bütün eylemlerini Tanrı ile birlikte yaptığını ileri sürerke (50); Ebû el Huzey el-Allâf, havada yukarıdan aşağıya doğru bırakılan bir taşda, Tanrı'nın düşme eylemini yaratmayarak, boşlukta bir süre tutabileceğini, kör bir insanda idrak eylemini yaratabileceğini iddia etmiştir (51). Benzer bir biçimde, Nazzam, duyumları yaratması zorunlu olduğu için, insanın idrak ediminin, Tanrının eylemi olduğunu (52), Muhammed ibn Harb es-Sayrâfî ise, idrakin kendisini doğuran duyuda yaratılan bir doğadan ötürü Tanrı'ya ait olduğunu ifade etmiştir (53). Sâlih Kubbâ, insanın idrak eylemini başlangıçta gerçekleştiren ve yaratanın Tanrı olduğu düşüncesini benimsemiştir. Onca, Tanrı dilerse, göz sağlam ve açık, karşıda nesne bulunduğu ve ışıklı bir ortam olduğu halde, idraki giderebilir; hatta ölüde bile idrak eylemini yaratabilir (54). Cubbâ'î de, insanın ateşle pamuğu yanyana getirdiğinde, Tanrı dilemedikçe, yanmanın gerçekleşmeyeceğini söylemektedir (557 Sıraladığımız bu örnekler neyi göstermektedir? Öyle anlaşılıyor ki, Mu'tezile tanrıcılığın (theism) sınırlarını aşamamış, potansiyel bir güç olarak Tanrı'nın evrene müdahale edebileceğini, hatta bunun eylemsel olarak gerçekleştiğini iddia etmiştir. Bu şu anlama gelmektedir: Her ne kadar Tanrı, insana istenç özgürlüğü vermişse de, bunun kullanımı, son kertede, O'nun iradesi, kudreti ve yaratmasıyla, şu ya da bu biçimde, ilintilidir, Tanrı izin vermezse ya da dilemezse, insan ne seçim yapar ne de seçimlerini yerine getirme olanağına, tam anlamıyla sahip de-

ğildir. Bişr ve Abbâd gibi, birkaç düşünür bir kenara bırakılırsa, Mu'tezile'nin bir bütün olarak, irade özgürlüğüne gerçek bir anlam yükleyemediklerini söylemek sanırım pek de yanlış olmaz. Aslında, bu yargımızı destekleyen iki önemli nokta daha vardır. Bunlardan ilki, çoğu Mu'tezili düşünürün, Bişr b. Mu'temin de dahil, imanı Tanrı'nın bir lütfu olarak görmeleri (56), imansızlığı da, Tanrı'nın insanı terk etmesi olarak düşünmeleridir. İkincisi ise, onların, insanın seçim yapma ve karar verme sürecini açıklamak için kullandıkları, "dâ'î, devâ'î, hâtır ve hayâtır" gibi kavramlardır ve seçim sürecinde tanrısal etkiyi ve tanrısal telkin ve yönlendirmeyi ifade etmektedir. Nitekim onların şöyle dediği aktarılmaktadır: *"Her akıl sahibinin zihninde, şu iki düşünce bulunur: Bunlardan birincisi Tanrı'dan olup, Tanrı onunla insanı, aklının zorunlu saydığı kendisini (yani Tanrı'yı) bilme ve kendisine şükretmenin gerekli olduğunu bilmeye yönlendirir; bu konuda kanıtlar getirmeye sevkeder. İkinci düşünce ise, şeytandan olup, şeytan bununla onu, Tanrı'dan gelen ilk düşünceye uymaktan alıkoyar... Onlar yükümlülüğün ve seçimin bu iki güdüleyici düşünce sayesinde gerçekleştiğini iddia etmişlerdir."* (57)

Mu'tezili düşünürlerin hemen hemen hepsine maledilen bu düşünce, esin kaynağını, tıpkı lûtf anlayışları gibi, Kur'an'dan almış olup, açıkça, zihinsel işleyişin ve istencin, dolayısıyla da, seçimin oluşum sürecinin tanrısal müdahalelerden bağımsız olmadığı sonucuna yol açmaktadır. Tüm bu sonuçların, Mu'tezili düşünürlerin, özgürlükçü düşünürler olarak abartılmalarının, pek de gerçeği yansıtmadığını göstereceği kanısındayım.

Eş'ârîlik: Mu'tezile'ye Tepki ve Ilımlı Cebriyecilik

Mu'tezile ekolüne mensup iken, geçirdiği mistik deneyimler sonucu onlardan ayrılan Ebû el-Hasan el-Eş'ari tarafından kurulan sunnî Eş'arilik ekolü, çoğu düşüncesini, Mutezile'ye muhalefe borçludur. Ebû el-Hasan el-Eş'ari (59) ekolü adına Mu'tezile'nin, özgür istenç anlayışını oldukça katı bir biçimde eleştirir. O şöyle der:

"Mu'tezile'den ve Kaderiye'den, genel görüşten ayrılanların çoğu, arzularına uyarak, önderlerini ve kendilerinden öncekileri taklide yöneldiler. Kur'an'ı Tanrı'nın yetki vermediği, bir kanıtla açıklamadığı, Tanrı elçisi ve geçmiş büyüklerinden aktarılmayan bir biçimde, kendi görüşlerine göre yorumladılar... Biri iyiliği diğeri de kötülüğü yaratan, iki yaratıcı benimseyen Mecûsîlerin görüşlerine uyarak, kulun kötülüğün yaratıcısı olduğunu kanıtlamaya giriştiler. Kaderiye Tanrı'nın iyiliği, şeytanın da kötülüğü yarattığını ileri sürdü. Müslümanların görüşbirliğine vardığı, Tanrı'nın dilediği olur, anlayışını yadsıdılar ve Tanrı dilemedikçe siz dileyemezsiniz (insan süresi; 30) ayetini reddederek, Tanrı'nın dilediğinin olmayacağını ve dilemediğinin de olabileceğini, iddia ettiler. Oysa Tanrı, kendisi dilemedikçe bir şey dileyemeyeceğimizi, bildirmektedir. Nitekim şu ayetler bunu göstermektedir: Tanrı dileseydi onlar birbirleriyle savaşmazlardı (Bakara süresi; 253); dileseydik herkese hidayet verirdik (secde sûresi; 13); Tanrı dilediğini yapandır (Burûc süresi; 116); Tanrı elçisi Şu'ayb'ın şöyle dediğini bildirmektedir: Rabbimiz Tanrı dilemedikçe, zaten sizin dininize dönmemiz söz konusu olamaz; Rabbimiz bilgisiyle herşeyi kuşatmıştır (Arat süresi; 89). Bu yüzden Mu'tezile'yi Tanrı elçisi, bu ümmetin Mecûsîleri olarak adlandırmıştır. Çünkü onlar Mecûsîlerin dinini benimseyip, onların görüşlerine uydular. Mecûsîlerin iddia ettikleri gibi, iyi ve kötünün iki ayrı yaratıcısının olduğunu ileri sürdüler. Yine onlara göre, tıpkı Mecûsilerin dediği gibi, Tanrı dilemese de, kötülükler olmaktadır. Tanrı'nın dışında, kendilerine yarar ve zarar vermeye güçlerinin olduğunu iddia ettiler. Böylece, Tanrı'nın peygamberine olan, de ki; Tanrı dilemedikçe ben kendime ne yarar ne de zarar verebilirim (Araf sûresi; 188) sözünü inkar ederek, Kur'an'dan ve islam toplumunun görüşbirliğine vardığı şeyden yüz çevirdiler. Rableri'nin (iradesi) dışında, eylemlerinin üzerinde kudretlerinin bulunduğunu iddia ettiler. Böylece kendilerini, Tanrı'dan daha güçlü kıldılar." (60)

Mu'tezili düşünceyi, bir ölçüde saptırarak dinsel bağnazlık adına mahkum eden Eş'ari, onların tözilinek metafiziklerini kısmi değişikliklerle benimsemekten de geri durmamıştır. O hem tözün hem de ilineklerin varlığını tümüyle Tanrı'ya bağlamış, evrende kısmî bir nedenselliğe yol açan tevellüd (doğuş) kuramını da yadsımıştır. (61) Onca, nesnelerin ve ilineklerin varlığı sürekli değildir. Nitekim şöyle demektedir: *"Nesne, Tanrı onda sürekliliği (bekâ) yaratmayınca veya sürekliliği (bekâ) ondan ayırınca var olmayı durdurur. İlinekler ikinci zaman anında yok olur; çünkü onun da sürekliliği (bekâ) imkansızdır. Bir ilineğin yenilenmesi, onun yok olduktan sonra var olmasıdır."* (62)

İstenç özgürlüğü sorununda, Mu'tezile'yle cebriye arasında orta bir yol bulmak için çabalayan Eş'ari düşünürler (63), Şehristânî'nin de kaydettiği gibi daha çok cebriyeye yaklaşmışlar; bu nedenle de ılımlı cebriyeciler olarak nitelendirilmişlerdir. Onlar, Mu'tezili bir düşünür olan Dırâr b. Amr'dan alınan kesb ve halk (kazanma ve yaratma) teorisiyle, Tanrı'nın tüm eylemlerin yaratıcısı olduğunu, insanın ise sadece eylemin kendisinde gerçekleştiği bir mahal ya da yaratılmış bir kudretle, kazanıcısı ol-

duğunu ileri sürmüşlerdir (64). Eş'arilerce, sırf eylem insanda varlık kazandığı için insan yükümlülük sahibidir ve istenç özgürlüğünün anlamı budur. Eylemlerin yaratıcısı olan Tanrı, tıpkı Mu'tezili düşünürlerin iddia ettiği gibi, aklen imkansız olanları yaratamaz; ama bunun dışında dilediğini yapmak ve yaratmakta özgürdür. Eş'ari şöyle demektedir: *"Tanrı'nın bir şeyi yaratması için ona ol demesi yeterlidir. Evrende iyi kötü her şey Tanrı'nın istencinin sonucudur. Tanrı yaratmadıkça hiç kimse herhangi bir eylemi yapamaz. İnsan Tanrı'dan bağımsız olmadığı gibi, O'nun bilgisinden de kaçamaz. Tanrı'dan başka yaratıcı yoktur. Yaratıkların eylemlerini Tanrı yaratıp belirlemiştir. Nitekim Kur'an, Tanrı sizi ve eylemlerinizi yarattı (sâffât suresi; 96) demektedir. Yaratıklar kendileri için hiçbir şey yapamazlar; çünkü kendileri yaratılmışlardır... İyilik ve kötülük Tanrı'nın kaza ve kaderinin sonucudur. Biz Tanrı'nın kaza ve kaderine, iyi ya da kötü, yararlı ya da zararlının O'ndan olduğuna inanırız. Yaratıklar, Tanrı dilemedikçe kendilerine ne yarar ne de zarar verebilir."* (65)

Ebü el-Hasan el-Eş'ari tarafından ileri sürülen, Bâkillânî, Güveynî ve Gazzâlî gibi düşünürlerce geliştirilen bu anlayışı, daha anlaşılır kılmak için, ibn Meymûn iki örnek verir. İlkine göre, bir giysiyi kırmızıya boyadığımızda, onu boyayan biz olmayıp Tanrı'dır. Tanrı bu rengi, gyisi kırmızı boyaya ilişince, giyside yaratmaktadır. Düşündüğümüzün aksine, giysiye nüfuz eden, boya değildir. Tanrı, örneğin, siyah rengin, boya giysiye ilişmedikçe, ortaya çıkmaması biçimindeki adetini yerine getirmektedir. Ancak giysideki bu renk de, sürekli kalmayıp her an yaratılmaktadır. İkinci örnek olarak ise İbn Meymûn, yazma sırasında kalemin hareketini vermektedir. Bu işlem Eş'arilere göre, aralarında hiçbir neden-sonuç ilişkisi olmayan dört parçaya ya da ilineğe bölünür: 1. Kalemi hareket ettirme iradesi. 2. Onu hareket ettirme gücü. 3. Yazma sırasında elin hareketi. 4. Kalemin hareketi. Bütün bu parçalar ya da ilinekler, Tanrı tarafından yaratılır. Elin kalemle birlikte bulunması, Tanrı'nın alışkanlığını ya da adetini yerine getirmesinden başka bir şey değildir. (66) Ancak bu daima, Tanrı'nın alışkanlığını ya da adetini yerine getireceği anlamına gelmemektedir. Çünkü onlarca Tanrı, oldukça keyfi hareket eden, dilediğini yapan, dilediğini yaratan ve yaptıklarından yükümlü olmayan bir varlıktır. (67)

Bir bütün olarak Eş'arilerin, insanın eylemde bulunma gücünün (istitâ'), bunun yanında, hem iyilik hem de kötülüklerin yaratıcısı olarak Tanrı'yı görmelerinin (68), genel evren kurguları ve Tanrı anlayışlarıyla uyumlu olduğunu, fakat böyle bir anlayışın, Tanrı'yı kaprisli ve güvenilmez kıldığını, insana ise hiçbir etkinlik alanı bırakmadığını, bu yüzden de, onun yükümlülüğünü askıya aldığını belirtmek gerekir. Öte yandan, Tanrı her istediğini yapabildiğine ve evren üzerinde her türden tasarruf yetkisi bulunduğuna göre, evrende belli bir düzenin varlığına inanmak için de hiçbir neden kalmamaktadır. Eş'arilerin, Tanrı'nın kötülükleri irâde etmesi onlara razı olduğu anlamına gelmez (69) anlayışı, kötülük sorunundan Tanrıyı kurtaramadığı gibi. Gazzali'nin Mu'tezile'den devşirdiği, "bu evren memkün evrenlerin en iyisidir" (70) savı da Tanrı'nın bu evrendeki kötülüklerin nedeni olarak görülmesini engellemeye yetmemektedir.

Mâturidilik: Tümel ve Tikel İrade

Kimi konularda Mu'tezile'ye, kimilerinde ise Eşarî'lere yakınlığıyla bilinen Mâturîdiler, istenç özgürlüğü sorununda, Eş'arîlerle Mu'tezililer arasında bir orta yol bulmaya çalışmışlardır. Onlar, Tanrı, insanı güç yetiremeyeceği şeyle yükümlü kılmaz, Tanrı bir hikmete göre hareket eder (71), gibi sözleriyle Mu'tezile'ye yaklaşırken, insanın eylemde bulunma gücünün (istitâ') fiille birlikte olduğu, ilineklerin süreksiz olduğu (72) düşünceleriyle de Eş'arilere yaklaşırlar.Genel evren kurgularında, töz-ilenek metafiziğini benimseyen Maturidiler (73), İslam filozoflarının da etkisiyle iki tür irâde ayırırlar: İlki zaman ve mekana bağlı olmayan Tanrı'nın iradesidir ve bu irade tümel (küllî)dir. İkinci irade ise, tikel (cüz'î) dir ve insanın iradesidir. Tanrı'nın iradesinin aksine insanın iradesi zaman ve mekan içindedir. Onlarca, insan herhangi bir eylemi tikel iradesi ile seçer, Tanrı da o eylemi tümel iradesi doğrultusunda yaratır. İnsanın bu seçimi kazanma (kesb) olarak nitelendirilirken, Tanrı'nın seçim ve eylem üzerindeki etkinliği yaratma (halk) olarak nitelendirilir (74). İnsanın yükümlülüğü, eylemi kazanmasından dolayıdır. Dolayısıyla Eş'arîler gibi, Mâturidilerce de, bir eylemin iki öznesi olabilmekte, insan eylemlerini Tanrı ile birlikte yapmaktadır. Ancak, bu bağlamda Eş'arilerin kesb (kazanma) kavramına yükledikleri anlam ile Mâturîdilerin yüklediği anlamın farklı olduğunu kaydetmeliyiz. Eş'arilerin kesb anlayışında, herhangi bir seçim söz konusu değildir; yalnızca eylem kendisinde gerçekleştiği için insanın, psikolojik olarak eylemi ben yaptım sanısına sahip oluşu söz konusudur. Oysa Mâturidilerce kesb, bireyin tikel iradesiyle bir eyleme yönelimini ve eylemi seçimini ifade etmektedir. Bu fark ilk bakışda önemli gibi görülse de, her iki ekole göre, eylemin yaratıcısının Tanrı olarak görülmesi ve insanın, öncesiz olan ve nesnesini zorunlu olarak var kılan tanrısal bilginin dışına çıkma olanağına sahip olmaması, O'nun kâza ve kaderinden

kaçamaması, bu farkı sözde bir fark konumuna indirgemektedir.

Eş'ariler gibi, Mu'tezile'nin tevellûd (doğuş) kuramını yadsıyan Mâturîdilerin, istenç özgürlüğüne yükledikleri anlamın, sözde bir anlam olduğunu görebilmek için Nûreddîn es-Sâbûnî'yi dinleyelim:

"Varlıkların eylemleri, halleri ve sözlerinin bütünü Tanrı'nın kâza ve kaderiyle oluşur... Kulların ve bütün hayvanların eylemleri Tanrı'nın yaratısıdır. Onların Tanrı'dan başka yaratıcıları yoktur. İster töz olsun, ister ilinek olsun, herşeyi O yaratır. Kur'an sizi de edimlerinizi de O yaratmıştır, der." (76)

Nûreddîn es-Sâbûnî, tevellûd kuramını yadsırken de şöyle der: *"Kullara ait eylemlerin sonuçları da Tanrı'nın yaratması ve varetmesiyle meydana gelir. Bu sonuçlar Kaderiye ve (Mu'tezilenin) sandığı gibi, kulların eylemlerinden doğmuş değildir."* (77)

İslam Tasavvufcuları:
Tek Gerçek Özne Tanrıdır

İslam tasavvufcularının istenç özgürlüğü anlayışlarının, Ehl-i sünnet düşünürlerininkine oldukça yakın olduğu bilinmektedir. Çünkü onlar da herşeyi Tanrı'nın öncesiz bilgi, irâde, yaratma ve takdirine bağlamaktadırlar. Onlarca evrende tek gerçek özne ve tek gerçek varlık Tanrı'dır: herşey onun kontrolü altındadır. Bu anlayışlarını da, sudûr kuramıyla açıklamaya çalışmaktadırlar. İslam tasavvufcularının inanç esaslarını ve buna bağlı olarak da, istenç özgürlüğü anlayışlarını ortaya koymaya çalışan ünlü tasavvufcu Kelebâzî, onlara şu görüşleri iliştirir:

"Tasavvufcular ittifakla şöyle dediler: İnsanların bedenlerini yaratan Tanrı olduğu gibi, onların bütün eylemlerini yaratan da O'dur. İster hayır isterse şer olsun, insanların eylemlerinin hepsi Tanrı'nın kazâ, kader, dileme ve rızasıyladır... İnsanların edimleri şey olduğu için, Tanrı'nın bu şeylerin yaratıcısı olması zorunludur. Eğer eylemlerin yaratıcısı olmasaydı, Tanrı'nın herşeyin değil, kimi şeylerin yaratıcısı olması gerekirdi. Bu durumda da, Tanrı herşeyin yaratıcısıdır ayeti, yalandan ibaret olurdu. Bilindiği gibi insanların eylemleri bedenlerinden daha çoktur. İnsanların bedenlerini Tanrı, eylemlerini de insanların kendileri yaratmış olsaydı, yaratma konusunda, Tanrı'dan çok onlar övgüye layık olurlardı. Böyle olunca da, insanların Tanrı'dan daha üstün bir kudrete sahip olmaları ve O'ndan daha çok şey yaratmaları gerekirdi." (78)

İslam Filozofları: Tanrı Herşeyi Biliyor mu?

Genel evren kurgularında, tasavvufcular gibi, Yeni-Platoncu sudûr kuramını benimseyen ve Ehl-i Sünnet düşünürlerinin aksine ikincil nedenleri ve doğal nedenselliği onaylayan (78) islam filozoflarının, özgür istenç sorununda, ağırlık noktalarını varlık kuramı ve tanrısal bilgi oluşturur. Onlar insanın istenç özgürlüğüne inanmakta ve insanın sahip olduğu etki ve edilgi gücünden söz etmektedirler. Ancak bunun, Tanrı'nın öncesiz bılgısıyle nasıl uzlaştırılacağı konusunda, oldukça çetin sorunlarla karşılaşmış gibidirler. Öte yandan, filozofların sudûr kuramı, yaratılışta zorunluluğu; gök kürelerinin etkinlikleri de evrende zorunluluğu varsaydığı için, bu zorunluluklar içinde, gerek Tanrı'nın gerekse insanın istenç özgürlüğünü temellendirmek hiç de kolay gözükmemektedir. Kimi filozoflara göre insana istenç özgürlüğü sağlamak için, Tanrı'nın zorunluyu (vâcib) zorunlu, olurluyu (mümkün) da olurlu olarak bildiğini söylemek yeterlidir. (80) Kuşkusuz, Tanrı olurluyu olurlu olarak bıliyorsa, bu, insana, belirlenmemiş olan olurlular içinde seçimler yapma ve seçimini eyleme geçirme şansı tanınması anlamına gelmektedir. Bu çözüm biçimi önemli eleştirilere uğramıştır. Örneğin Fârâbî, bu çözüm yolunu hem oldukça genel bulur hem de son çözümlemede, Tanrı'nın olurluları gerçeklik kazanıncaya kadar bilmediği sonucuna yol açtığı için eleştirir. Onca böylesi bir anlayış, tanrısal bilgiyi sınırlandırmak demektir. (81). Sorunu çözmek amacıyla o, özünden dolayı zorunlu ile, başkasından dolayı zorunluyu birbirinden ayırır. (82) İbn Sinâ gibi diğer filozoflarca da benimsenen bu ayırım (83) uyarınca Fârâbî, gelecekle ilgili bir yargının ikinci anlamda zorunlu olabildiği halde, birinci anlamda zorunlu olamayacağını ileri sürer. Örneğin, eğer biz Zeyd'in yolculuğa çıkacağı konusunda kesin bir bilgiye sahip isek, Zeyd kesinlikle yolculuğa çıkacak demektedir. Ama bu, Zeyd'in yolculuğunun özünden dolayı zorunlu olduğu anlamına gelmez. Dolayısıyla bizim bilgimiz, Zeyd'in evde kalma kudretine sahip olmadığı anlamını içermez. Tanrısal bilgiyi böyle düşünürsek, Tanrı'nın gelecekte gerçeklik kazanacak eylemleri bilmesi, o eylemlerdeki imkan nedeniyle, insanın özgürlüğünü ortadan kaldırmaz. Olacak olanların tanrısal bilgiye göre olmaları, onları olurlu olmaktan çıkarıp, zorunlu kılmaz. Başka bir deyişle o, tanrısal bilgi açısından zorunlu, ama kendi başına ele alındığında olurludur. (84) Kaba biçimini İslam tanrıbilimcilerinde (kelâmcılar) de bulduğumuz bu anlayış, tanrısal bilgi karşısında, insanları eylemlerinin gerçek öznesi olarak görmek için yeterli midir?

Öyle görünüyor ki, Fârâbî'nin düşüncesi temelde, tanrısal bilgiyle, insan bilgisini aynı konuma indirgeyen bir analojiye dayanmaktadır. Daha doğru bir deyişle Fârâbî, insan bilgisi konusundaki basit

deneyimlerini, kurgusal felsefesine bir alt yapı oluşturmak için tanrısal alana taşımakta, böylelikle, Tanrı'nın insandan bütünüyle farklı olduğu anlayışıyla da çelişmektedir. Oysa, Ibn Rüşd'ün de belirttiği gibi, insanın bilgisi nesne ve olaylara bağlı iken, tanrısal bilgi nesne ve olayların varedicisi olarak görülmektedir. (85) Yani tanrısal bilgi, inanışa göre, nesnesini zorunlu olarak var kılan bir bilgidir. Tanrı öncesiz bilgisiyle herşeyi biliyorsa, insan eylemlerini Tanrı'nın bildiği şekilde gerçekleştirmek zorundadır. Aksi halde, Tanrı hem aciz hem bilgisiz hem de sürekli değişime uğrayan bir varlık konumuna indirgenmiş olacaktır. Oysa Fârâbî, bu sonuçların hepsini yadsımakta, Tanrı'yı salt tinsellik, salt yetkinlik olarak görmektedir. (86) İbn Sînâ ise, insana istenç özgürlüğü sağlamak için, Kur'an'da geçen Tanrı herşeyi bilir, ayetini, Tanrı tikelleri tümel bir biçimde bilir (87), şeklinde yorumlamıştır. Gazzâlî'nin de belirttiği gibi, böylesi bir düşünce Tanrı'nın tikelleri ayrıntılarıyla bilmediği sonucuna yol açmaktadır (88)

Herşeyi sudûr kuramı aracılığıyla son kertede Tanrı ile ilişkilendiren Fârâbî ve İbn Sînâ gibi filozoflar, kötülük sorununu çözmek için de, Yeni-Platoncu argümanlara sarılırlar. Onlarca, madde doğası gereği kötüdür; bu yüzden de Tanrı'dan sudûr eden iyiliğe gereği gibi sahip olamamaktadır. Tüm kötülüğün nedeni budur Zaten evrende genelde iyilik hakimdir ve kötülüğün kendi başına duran mutlak bir varlığı yoktur Kötülüğün kaynağı Tanrı değildir; maddeden kaynaklanan kötülükten kurtulmak için, salt tinsellik ve iyilik olan Tanrı'ya yönelmek, maddeden kaçınmak gerekir. (89)

Özgür İstenç Tartışmalarının Sonucu ve İslam Dünyasındaki Etkileri

Görüldüğü gibi, İslam dünyasında Cebriye hariç, hemen hemen tüm ekoller, insanın dinsel, ahlaksal ve hukuksal açıdan yükümlü kılınabilmesi için, istenç özgürlüğüne sahip olması gerektiğine inanmışlardır. Ancak bunu temellendirmeye kalkıştıklarında, bu özgürlüğü sözde bir özgürlük konumuna indirgemişlerdir. Bu sonuç onların dinsel inançlarının bir uzantısı olarak görülebilir Çünkü islamın tanrısal-eksenli yapısı, insana Tanrı'nın takdirinin dışında, istediği gibi hareket edebileceği bir eylem alanı bırakmadığı gibi, Tanrı'nın mutlak özne olarak evrene her an müdahalesini şart koşmaktadır. İslam tanrıbilimcilerince benimsenen tözilinek metafiziğinin parçalı ve süreksiz yapısı söz konusu dinsel inanışı, belli bir sisteme oturturken, öte yandan, hem evreni hem de insanı, her yönüyle keyfi davranan bir Tanrı'nın kuklası ya da istediği gibi oynayabileceği bir oyuncağı konumuna indirgemektedir. Mu'tezile'nin ve İslam filozoflarının her ne kadar istenç özgürlüğünü temellendirmede başarısız kalsalarda, evreni ve insanı, Tanrı'nın elinde kukla olmaktan çıkarmaya yönelik çabaları, tarihsel koşulları içinde önemli görülebilir. Ne var ki, bu çabaların, Tanrı'nın mutlak kudreti karşısında insanı etkin bir özne yapmaya yetmediği gibi, kısa bir dönem hariç, islam dünyasında tutanamadığı da bilinmektedir Filozofların herşeyi sonunda götürüp Tanrı'ya bağlayan sudûrcu evren arayışları, insan görünüşte özne olarak gösterse de, aslında gerçek öznenin Tanrı olduğu anlayışını içermektedir. Filozofların bu anlayışlarının ilginç bir göstergesini, onların nedensellik anlayışlarında yakalamak olasıdır. Onlarca doğal nedenler zahiri nedenlerdir; gerçek neden ise Tanrı'dır. Bu anlayışı ifadelendiren İbn Haldun, nedenleri nisbetsiz bir biçimde araştırmaktan vazgeçerek, bütün nedenlerin gerçek nedeni olan yüce Tanrı'ya yönelmekle görevliyiz; çünkü bütün bu nedenleri yaratan ve icad eden O'dur (90) demektedir. Dolayısıyla, İslam tanrıbilimcileri, İslam filozofları ve İslam tasavvufcularının, felsefi birikimlerinin doğasına bağlı olarak, istenç özgürlüğünü ele alışlarında, kullandıkları kavramlar açısından kimi farklılıklar olsa da, ulaştıkları sonuçların birbirinden çok uzak olduğunu söylemek pek kolay gözükmemektedir Aslında bu yargı, diğer konular için de geçerli sayılabilir. Nitekim, Gazzâlî İslam filozoflarının üç temel anlayışlarının (evren öncesizdir; Tanrı tikelleri tümel bir biçimde bilir· maddi dirilış imkansızdır) kabul edilemez olduğunu söylemiş; yaklaşık yirmi anlayışlarının da bidat içerdiğini iddia etmiş (91), öte yandan tartışmalarında filozofların pek çok argümanını benimseyip kullanmıştır. Yine, Gazzâlî'nin dinsizlik olarak gördüğü noktalar ayıklandıktan sonra, islam felsefesinin, islam tanrıbiliminin içine dahil edildiğini de biliyoruz. (92) Bu bir yönüyle, bütünsel olarak, İslam felsefesiyle islam tanrıbiliminin sonuçlarının birbirinden çok uzak olmadığını gösterirken, bir yönüyle de, Gazzâlî ve Fahr ed-Dîn er-Râzî örneklerinde olduğu gibi, tanrıbilimcilerin felsefi kültürünün gittikçe arttığını göstermektedir. Ne var ki, bir bütün olarak islam dünyasında egemen olan anlayış, etkin işlevi insana değil, Tanrıya verdiği için, düşünsel gelişimi olumsuz yönde etkilemiştir Nitekim, dış etkilerle birlikte, yeni kurulmuş olan islam devletinin kimi gereksinimlerini gidermek için, miladî 9 ile 12. yüzyıllar arasında görülen düşünsel çabalar, toplumsal ihtiyaçlara yanıt verecek bir birikim sağlanınca, düşünsel sürekliliği olurlu kılıp, maddi kültürü geliştirecek olan üretken bir insan anlayışı ve bu anlayışa izin veren olumlu bir evren tasarımı ortaya çıkmaması yüzünden, doğal olarak son bulmuş-

tur. Zaten 9 ile 12. yüzyıllar arasında var olan düşünsel birikimi, islam düşünürlerinin üretımınden çok, değişik kaynaklardan aktarmaya dayandığı görülmektedir. Bize öyle geliyor ki, ıslam dünyasında bilimin ve özgür düşüncenin gerçek anlamda gelişip tutunamamasının en önemli nedenlerinden birisi, islam düşünürlerinin, yukarıda sunmaya çalıştığımız insan ve evren kurgularıdır. Herşeyin nedeni olarak Tanrı'nın görüldüğü, insanın ise edilgin bir varlık olarak algılandığı ve evrende belli bir doğal nedenselliğin ve düzenlılığin bulunmadığına ınanılan bir kültürel atmosferde, bilimin ve bilimsel düşüncenin tutunmasını ve insanların bılgı üretmesini beklemek oldukça zordur. İslam dünyasında uzunca bir dönemın, tanrısal aydınlanmaya nail olduğuna inanılan şeyhlerin peşinden gitmekle yitirildiği ve bilim adına, şerhler ve yorumlamalarla yetinildiği, günümüzde ise, şeyhlerin yanısıra, herşeyin batıdan aktarılarak (bilim, teknik vb.) halledilmeye çalışıldığı düşünülürse, İslamın yaygın olduğu toplumlarda, ortaçağın üretken olmayan insan anlayışının hiç ara vermeden varlığını sürdürdüğünü söylemek, yerinde bir saptama olsa gerekır.

1. Bkz.Toshihiko Izutsu, *Kur'an'da Allah ve İnsan*, çev S. Ateş, Yeni Ufuk Neşrıyat, ist. 1990, ss.40-41
2. Krş. Mehmet S. Aydın *Din Felsefesi*, Selçuk Yay., Ank. 1987 ss.147 vdd...
3 Krş. David Hume, *Doğal Dın Üstüne Söyleşiler, Din Üstüne*'nin içında, çev.. M. Tuncay, Imge Kıtabevı Yay., Ank. 1995, ss.208 vdd., Mehmet S Aydın, age ss. 147 vd. ve 208 vdd..
4. Tirmızî, Sahîh, cilt: II, İst. 1292, s.19.
5. Bu ve benzerı tartışmalar için bkz. Ahmet Turan, *İslam Mezhepleri Tarihi*, Samsun, 1993, s.12-13-14.
6. Fetih hareketleri için krş. Carl Brockelmann, *İslam Ulusları ve Devletleri Tarihi*, çev. N. Çağatay, TTK. Yay., Ank. 1992. ss.45 vdd.; Philip K. Hitti, *History of The Arabs*,
7 Krş. Mustafa Erdem, *'Câhız ve el-Muhtasar fi'-Redd alâ'n-Nasârâ* isimli Rısâlesi, AUIF Dergısi içinde, cilt: xxxI, AÜ. Basımevi, Ank. 1989, ss.44 vdd., Macit Fahrı, *İslam Felsefesi Tarihi*, çev.. K.Turhan, Iklım Yay., Ist. 1992, s.3, Philip K. Hitti, age., ss.352 vdd.. Georges C Anawati, 'Kalâm' İngilızceye çev.. R.J. Scotts The Encyclopedia of Religıon içinde, cilt: VIII, Londan, 1987 ss.233 vd..
8. Krş. İbn Haldun, *Mukaddime*, cilt: II, çev.2. K Ugan, MEB. Yay., İst. 1991, ss.533 vdd... *Ebü el-Hasan el-Eş'arı, Risâle fi istıhsân fi ılm el-Kelâm*, Theology of al-Aşkrı içinde, neşr.. R.J McCarthy, Beyrut 1952, ss.88 vdd., Ignaz Goldzıher, *Introdustion to İslamıcı Theology and Low*, Ingilızceye çev. Andros ve Ruth Hamoni, New Jersey, 1970, s.85 vd..
9. Çevırı etkinlikleri için krş Hılmı 2 Ülken, *Uyanış Devrinde Tercumenın Rolü*, Ist. 1935. ss.49 vdd., M. Şemseddin Günaltay, *'Felsefe-ı Kadıme Islam Alemıne Ne Şekılde ve Hangı Tarıhte Girdı'* IFM , cıltI , sayı.2. ss.185 220 Ahmet Emin, *Duhâ el İslam*, cilt: I, Kahire, tarıhsız, ss.229-289. De Locy O'leary, *Islam Düşüncesi ve Tarıhteki Yerı*, çev. H. Yurdaydın ve Y Kutluay, AUIF Yay., Ank. 1959, ss.1 vdd...
10. Macit Fahri, age., s.1 *Ibn Haldun da İslam dünyasındaki düşünsel gelişimi, farklı kültürlerle etkileşime ve Arap olmayanlara bağlıyor*. Bkz. Ibn Haldun, age., cilt:II, ss.377 vdd.
11 Bkz. A.S Tritton, *İslam Kelâmı*. çev. M.Dağ, AÜİF Yay., Ank. 1983. s.57 A.S Tritton, *Foreign Influences on Muslim Theology*, Bulletıon of School of Orientaland African Studıes, Vol.X., Part 4, London 1942, s. 838; W.M. Watt, *İslam Düşüncesının Teşekkül Devrı*, çev. E.R. Fığlalı, Umran Yay., Ank. 1981 s.107
12. A.S Tritton, age., s.57
13 W.M. Watt, age., s.103.
14. Bkz Şehristanı, *el-Milel ve en-Nıhal*, cılt.I, Kahıre 1961 s.30; Bağdâdî *el-Fark Beyn el Frak* (Mezhepler Arasındakı Farklar), çev E.R. Fığlalı, TDV Yay., Ank. 1991, ss.17-18 ve 83, W.M.Watt, age., ss.103 107
15. W.M.Watt, age, ss.121 122
16 Bkz W.M.Watt, age., ss.k106-107; A.S.Tritton, age ss.57-58. Başlangıçta işkence gören özgür istenç savunucuları, Mu'tezile aracılığıyla Me'mün döneminde resmi kurumlarla uzlaştığında, bu sefer de onlar karşıtlarına baskı uygulamışlardır Bkz. W.M.Watt, *The Political Attitudes of the Mu'tazılah*, Jurnal of the Royal Asitaic Socıety, 1963, ss.38 vdd...
17 A.S Tritton, age, s.58.
18 Islam dünyasında ilk donem özgür istenç tartışmaları ve tarıhsel gelişımı konusunda bkz. W.M Watt, *Free Will and Predestınation ın Early İslam*, London, 1948, ss.1 vdd.. W.M.Watt, *Islam Düşüncesının Teşekkül Devrı*, ss. 114-121
19. Bkz. W.M.Watt, age ss.121 vd..
20. Mehmet Dağ, *Kelâm Ders Notları*, basılmamış, Samsun. s.12.
21 Mehmet Dağ, age., s.12.
22. Bkz Şehristanî, age., cilt:I, ss.47 vd., Bağdâdı, age., ss.85 vd. Mir Veliyyuddın, *'Mu'tezıle'* çev.. A. Ünaltay, *İslam Düşüncesı Tarıhi* içinde cılt.I, İnsan Yay Ist. 1990, ss.240-241, krş. Ignaz Goldzıher, age s.87 vd A.J. Wensınck, *The Muslim Creed*. London, 1965, ss.59-60
23. Krş. A.S. Tritton, age , ss.82-84.
24. A.S. Tritton, age., s.65.
25. Krş. Ebû el-Mu'ın en-Nesefi, *Tabsıra el-Edille fi usûl ed-Dın*, cilt. I tahkik: H.Atay, DİB Yay., Ank. 1993, ss.246 vdd., Nûr ed-Dîn es Sâbûnî, *el-Bıdâye fi us^l ed-Dîn*, neşr.B.Topaloğlu, TDİB. Yay., Ank. 1995, ss.25 vd Ebü el-Hasan el-Eş'arı, *Kitâb el-luma' fi er-Redd alâ Ehl ez-Zeyğ ve el-Bıd'a*, neşr R.J.McCarthy, *Theology of el-Ash'ari* içinde, Beyrut 1952, ss.110 vdd.
26 Bkz Ebû el Hasan el-Eş'arî, *el-Ibâne, an Usûl ed-Diyâne, tahkik*: M.el-Hazar el-Huseyn, Beyrut 1991 ss.22-23: A.J.Wensınck, age., s.62.
27 Bkz. Hılmı Zıya Ülken, *Islam Felsefesının Kaynakları ve Etkileri*, Cem yay.. Ist 1993. ss.136 vdd., M. Semseddin Günaltay, *'Mutekellımûn ve Atam Nezarıyesi*, Dâr el-Fünûn İlahıyat Fak. Mecmuası, cilt.I, İstanbul, 1925, ss.58 vdd.
28 Bkz. A.S.Tritton, age., ss.57 162.
29. Mu'tezile'nin bütünün Usûl el-Hamse (Beş ilke) diye ilinen beş konuda uzlaştığı, bunun yanında pekçok konuda ayrılığa düştüğü kaydedilir Bu beş ilke şudur: Adalet ve tevhid, el-menzil beyn el-menzileteyn (buyuk günah işleyen kişi orta bir yerdedir), el-emr bi'l ma'ruf ve n-nehy an'il-Münker (iyiliği emretmek, kötülüğü yasaklamak), el-va'da ve el-vâ'id (tanrı verdiği sözleri ve tehditlerini yerine getirir.)
30. Krş. Bağdâdî, age ss.82 vdd., Şehristanî, age., cilt.I, ss.43 vdd., Ebü el-Hasan el-Eş'arı, *Makâlât el-İslâmiyyin ve İhtilaf el-Musallin*, neşr. H.Ritter, Wiesbaden, 1963, ss.155

vdd el-Malatî, *et-Tenbîh ve er-Redd alâ Ehl el-Evhâ ve el-Bid'a*,neşr.H.el-Kevserî, Beyrut 1968, ss.35 vd., AS.Tiritton, age., s.82 vd., Mir Veliyyuddin, agm., s.235 vd., A.J. Wensinck, age., 58 vd., Ignaz Goldziher, age ss.87vd., W.M.Wat, age., ss.226 vdd.

31 Krş Bağdâdî, age 257 vdd., Mehmet Dağ, age., s.34 vdd *Ebû el-Mu'în en-Nesefî*, age., cilt.I, ss.62 vdd. Pezdevî, *Ehlı Sünnet Akaıdı*, çev. Ş.Gölcük, Kayıhan yay., İst. 1988, ss.16 vdd. Nazzâm, Islam filozofları gibi, diğer tanrıbılımcilerin (kelâmcılar) aksine,tözün ya da cevherin sonsuzca bölünebileceğini kabul etmiştir Diğerlerine göre töz bölünmeyen parça Cevher'dir. Cüz lâ yetecezza'dır

32 Bkz A.S. Tritton, age., s.70.

33. Bkz. Bağdâdî, age., s.83, Pezdevî, age., ss.16-17

34 Bkz. Bağdâdî, age., s.258; A.S.Tritton, age., s.94, Mir Veliyyuddin, agm., ss.244 vdd..

35. Bkz. Bağdâdî, age., s.275; *Ebû el-Mu'în en-Nesefî*, age., ss.62 vd., Pezdevi, age., ss.16 vdd., Nûr ed. Dîn es-Sâbûnî, age ss.88 vd

36. Krş A.S. Tritton, age., ss 88 vd.

37 Bkz. W.M.Watt, age, ss.273 246; A.S.Tritton, s.72 vd.

38. Bkz.Bağdâdî, age., s.88 vd., A.S. Tritton, age., s.86 vd., Mehmet Dağ, *'İmâm el Harameyn el-Cüveynî'de Nedensellik Kuramı'* OMÜİF Dergısı, sayı.2, Samsun, 1987 s.35; Mir Veliyyuddin, agm., ss.242-243.

39. Bkz. A.S. Tritton, age., s.94; Ebû'l Vefâ el-Taftâzânî, *Kelâm Ilminin Belli Başlı Meseleleri*, çev.Ş.Gölcük, Kayıhan Yay., İst. 1980, ss.165-166.

40. Bkz. A.S. Tritton, age s.95; Hayyât, *el-İntısâr ve er-Redd alâ Ibn er-Râvendî el-Mulhıd, Tahkik*: M.Hicazi, Kahire 1988, ss.97 vd., Bağdâdî, age., ss.95 vd., Mir Veliyyuddin, agm., s.243-246; Bağdâdî, *Usûl ed-Dîn, Dör el-Fünûn*, İlahiyat Fak. yay., İst. 1928, ss.26 vd.

41, Bkz. Hayyât, age.. ss.101-102; Gazzâlî, *Itıkadda Orta Yol*, çev. K.Işık, AÜİF Yay., Ank. 1971, ss.71-74; Nûr ed-Dîn es-Sâbûnî, age., ss.68-69.

42. Bkz. Bağdâdî, *el Fark*, ss.114 vd., A.S.Tritton, age., ss.97 vd., *Mir Veliyyuddin*, agm., ss.246-247; Hayyât, age., ss.101-102.

43. Bkz. A.S. Tritton, age., ss.99-100.

44. Bkz. A.S. Tritton age., s.102.

45. A.S. Tritton, age., ss.102-103.

46. Bkz Bağdâdî, age., ss.127 vd., A.S. Tritton, age , ss.130 vd Mir Veliyyuddin, agm, ss.249 vd..

47 Bkz. Bağdâdî, age , ss.133 vd., A.S.Tritton, age ss.140 vd, Mir Veliyyuddin, agm, ss.250 vd..

48. Tecvız kuramı, aklen mümkün olan şey Tanrı için mümkündür, aklen imkansız olan şey ise Tanrı için imkansızdır, şeklinde tanımlanabilir. Bkz Gazzâlî, age., ss.60 vd.

49. A.S. Tritton, age., s.87

50. Bkz. Ebû el-Hasan el-Eş'erı, *Makâlât*, s.383; A.S. Tritton, age. s.73.

51. Bkz. Mehmet Dağ, agm., s.37; A.S.Tritton, age, ss. 87-88.

52 Bkz. Ebü el-Hasan el-Eş'arî. *Makâlât*, s.382; Şehristani, age cilt.I, s.52.

53. Bkz. Ebü el-Hasa el-Eş'arı, *Makâlât*, s.383.

54 Bkz. Ebü el-Hasa el-Eş'arı, *Makâlât*, s.383.

55 Bkz. A.S.Tritton, ageb, s.143.

56 55 Bkz. A.S.Tritton, ageb, s.84 vd.

57 Bağdadî, Usul., ss.26-27

58. Krş. Kâdı Abd el-Cabbâr, *el-Muğnî fî Ebvâb et-Tevhîd* ve el Adl (en-Nazar ve el Ma'ârif), tahkik: İbrahım Medkûr ve Tâhâ Huseyn, cilt. XII, Kahıre, tarihsiz, ss.266 vdd., Şehristânî, *Nihâye el-İkdâm fi İlm el-Kelâm*, neşr.A. Guillaume. basım yerı ve tarıhı yok, ss.360-361

59. Bkz. M. Abdu'l Hayy, *'Eş'arılık'* çev.A. Ünal, *İslam Düşüncesi* Tarıhı içinde, ss.255-277 Henry Corbin, *İslam Felsefesi Tarihi*, çev.H. Hatemi, Iletişim Yay Ist. 1994, s.217 vd., Fozlur Rahman, *İslam*, çev. M.Dağ ve M.S.Aydın, Selçuk Yay Ist. 1993, ss.127 vd..

60. Ebû el-Hasan el-Eş'arı, el-İbâne, ss.22-23.

61 Bkz. Gazzâlî, age., ss.71 vd.

62. A.S. Tritton, age s.167

63. Bkz Henry Corbın, age., ss.223-224; M. Abd'ul Hayy, agm. s.263.

64. Bkz Gazzâlî, age., ss.68-69; M. Saıd Yazıcıoğlu, *Mâturidi ve Neseft'ye Göre İnsan Hürrıyetı Kavramı*. MEB Yay Ist. 1992, ss. 51 vd., Pezdevî age., s.144.

65. Ebü el-Hasan el-Eş'ari, *el-İbâne*, 27; Mehmet Dağ, agm., ss.37-38.

66. Bkz. Mehmet Dağ, agm., ss.37

67 Bkz Ebü el-Hasan *el-Eş'arî, el-İbâne*, s.23.

68. Bkz. Ebü el-Hasan *el-Eş'arî, el-İbâne*, s.23 vd.

69. A.S. Tritton, age., s.841.

70. A.S. Tritton, age., s.84.

71 Bkz. Nûr ed-Dîn es Sâbûnî, age s.69; Pezdevî, age s.176.

72. Bkz Nûr ed-Dîn es-Sâbûnî, age s.s.19-20 ve 62-63; Pezdevî, age., s.18-19 ve 165 vd.

73. Bkz Ebû el-Mu'ın en-Nesefi, age., cilt I, ss.62 vd.;Nûr ed-Dîn es-Sâbûnî, age., s.s.19 vd.

74. Krş. Nûr ed-Dîn, es-Sâbûnî, age., ss.64-63; Pezdevî, age., ss.143 vd.; M. Sait Yazıcıoğlu, age., s.23 vdd...

75. Krş. Nûr ed-Dîn, es-Sâbûnî, age., ss.68; Pezdevî, age., ss.160 vd., Mâturîdilik için bkz. M.K.M. Eyyub Alı, *Mâturidilik*, çev. A.Demırhan, *Islam Düşüncesi Tarihi* içinde, cilt.I, ss.295-310; Fazlur Rahman, age., s.127-132

76. Nûr ed-Dîn, es-Sâbûnî, age., ss.64-65 ve 77

77 Nûr ed-Dîn, es-Sâbûnî, age., ss.68

78. Ebû Bekr Muhammed el-Kelebâzî, *el-Ta'arruf li Mezheb Ehl et-Tasavvuf*, tahkik. M.Nevevi, Kahıre 1980, ss.60-61

79. Bkz. İbn Rüşd, *Tehâfüt et-Tehâfüt* (Tutarsızlığın tutarsızlığı), çev. K.Işık ve M. Dağ, cilt.II, Kırkambar Yay., İst. 1998, ss.615 vdd.

80. Bkz. Mehmet S. Aydın, age.. s.164.

81 Bkz. Mehmet S Aydın, age s 164.

82. Bkz. Fârâbî, *et-Ta'lıkât, tahkik*: Ç.A. Yasın, Beyrut 1988, ss.41 vd., Fârâbî, *Uyün el-Mesa'il el-mecmu'* içinde Mısır 1907, ss.66 vd.

83. Bkz. Mehmet Dağ, *İslam Felsefesının Bazı Temel Sorunları Üzerine Düşünceler*, OMÜİF Dergısı içinde, sayı.5, Samsun 1991, ss.22 vdd..

84. Bkz. Mehmet S. Aydın, age., s.164-165.

85. Bkz. İbn Rüşd, *Faslu'l Mekâl el-Keşf en Minhâci'l Edille* (Din-Felsefe İlişkileri), Hazırlayan. S.Uludağ, Dergah yay., Ist. 1985, s.123.

86. Bkz. Fârâbî, *et-Ta'lıkât*, s.46 Fârâbî, *Kıtâb fî Hayr el-Mahz*, tahkık: A.Bedevı, *el-Eflâtunıyye el-Muhdese Inde el-Arab* içinde, Kuveyt 1977 ss.5 vd..

87 84 Bkz. Mehmet S Aydın, age.. s.141

88. Bkz Gazzâlî, *el-Munkizu Min ed-Dalâl*, hazırlayan. A.S.Furat, Şâmil Yay. Ist. 1978, s.55.

89. Bkz. Fârâbî, *et-Ta'lıkât*, s.9 vd; Mehmet S.Aydın, s.149.

90. İbn Haldun, age., cilt:II, s.518.

91 Bkz. Gazzâlî, age., ss.55 vd...

92. Bkz. Mehmet Dağ, agm., ss.3-4.

ŞAİR DUYARLILIĞI

Afşar TİMUÇİN

Hiçbir sanat yoktur ki sanatçı için özel bir duyarlılık, özel bir seziş, özel bir bakış biçimi gerektirmesin. Bunun bir başka anlamı şiir yazabilmek için şair olmanın, resim yapabilmek için ressam olmanın, tiyatro yapabilmek için tiyatrocu olmanın bir zorunluluk olduğudur. İnsanlar genelde sanatçıyı sanat yapmakta üst yetenekleri gelişmiş olan insan diye düşünmezler, doğuştan ya da başka bir yerden özel yetenekleri olan (özel yetenekleri zaten varolan) insan diye düşünürler. Sanatçı dünyaya hazır gelmiş bir kişi değildir, sanatçı olarak dünyaya düşmüş ya da gönderilmiş biri değildir. Bilincimiz eğilimlerimize göre gelişir, dünyayla ilişkilerimizin niteliğine göre gelişir. Şair olmak da böylesi bir gelişimin sonucudur. İnsanın önce kendini şair kılması gerekir. Şiir yazabilmek için şair olmak bir zorunluluktur. Şiir yazmak da şair olmak için zorunluluktur. Öyleyse şiir yaza yaza şair oluruz ve şair olduğumuz zaman ya da şair olduğumuz için şiir yazarız.

Bu bize ustalığın özel bir duyarlılığa ulaşma olduğunu gösterir. Şair elinde şiir yazmak için olanaklar bulunduran insan değildir, tüm bilincini şiir yönünde oluşturmuş insandır. Bilincimiz bir şair bilinci olduğu zaman şiirimiz gerçek şiir olacaktır. Bunun bir başka anlamı şairliğin bir yaşam biçimi olduğudur. Şairliğin bir yaşam biçimi olması kişinin şairliğini ona buna kanıtlamak için çeşitli acaiplikler yapması, boynuna kırmızı fularlar takıp kendini kasa kasa yürümesi gibi işlemleri gerektirmez. Tersine, tüm gerçek sanatçılar gibi gerçek şairler de sıra insanlarıdırlar. Şair olmak herşeyden önce şairce algılayan olmak demektir, daha sonra şairce bileşimler yapan olmak demektir. Genelde sanılır ki şair bir anlam yakaladığı zaman onu ustalığıyla şiire dönüştürür. Hayır, hiç de öyle olmaz, şair bir anlamı şairce yakalar. Evet, önce fikir vardır, sonra bu fikirden çeşitli yaratma süreçleri boyunca gösterilen çabayla yapıt oluşur. Ancak bu şiir dışı bir fikrin şiire çevrilmesi, şiire dönüştürülmesi anlamına gelmez. Şimdi fikri bulduk, tamam, eh bunu biz ağır ağır şiire dönüştürelim, şairce söylemeye başlayım, ona şiir giydirelim, onu şiire uyarlı kılalım. Şairin, gerçek şairin yaşamında böyle bir deneyle karşılaşamazsınız.

Şairin tüm sezgileri, tüm algılayışları, tüm bakışı şaircedir. Esin gelip şiir bir taslak olarak kendini ortaya koyduğunda şiirsellik zaten belli bir ölçüde gerçekleşmiştir. Şair esinini şairce yaşamıştır, bu esin ona sözü şairce söyletmiştir. Ancak şair bundan sonra şiirini daha da şiir kılabilmek için çaba gösterecektir. Çünkü şair her ne kadar bir takım yetkinliklere, ustalık diyebileceğimiz kazanımlara ulaşmış kişi de olsa her şiirinde yeni bir yaratma çabasının içinde duyacaktır kendini. Şair olamamış bir kişinin uğraşa didine bir fikri *biraz* ya da *biraz daha* şiirsel kılabilmesi elbette olasıdır. Ancak şair nitelikleri kazanamamış bir kişinin ha deyince canını dişine takıp üst duzeyde bir şiirsel yaratıyı gerçekleştirebilmesi olası değildir. Ancak, böyle böyle şair olunduğu da doğrudur. Bunun için de en azından kişinin neyin şiir olup neyin şiir olmadığını bilecek kadar görgülü olması gerekir. Şiir olmayandan şiir olana doğru geçiş bir tür *khaos*'dan bir tür *kosmos*'a geçiş olduğuna göre kişinin en azından *khaos*'un nerede bitip *kosmos*'un nerede başladığını bilecek kadar bir duyarlılığı olması gerekir.

Bu duyarlılık olmadığı zaman kişinin kendini çok yetkin şiirler yazan gerçek bir şiir ustası saymaması için hiçbir neden yoktur. Böyle bir kişi neyin şiir olduğunu neyin şiir olmadığını bilemediği için alt alta sıraladığı sözcüklerin bir şiir gücü ortaya koyduğunu sanabilir. Bu düşünmeyi bilmeyen kişinin bir iki kavramı yalapşap bir araya getirdiğinde büyük bir düşünce üretimini gerçekleştirdiği duygusuna kapılmasına benzer. Pek çok kişi üç kuruşluk bilgiyle bilgelikler üretmeye kalktığında ürününün niteliğini kavrayamamanın verdiği dağınıklıkla kendine hayran düşünür tipi çizebilmektedir. Şair olmadığını bilemeyen şair belki de dünyanın en zavallı insanıdır. Şiir piyasasında şair olmadan av yapmaya çıkmış insan bir ahlaksızdır, bir işbilirden başka bir şey değildir. Pekçok kişi para gücüne şair olur. Şair olmadığını bilmeyen *şair* ne kadar acınasıysa şair olmadığını bile bile şiir piyasasında av yapmaya çıkmış *şair* o ölçüde dayaklıktır. Ancak bu dayaklık adam şiirsiz şiirini para kuvvetine ya da başka bir şey kuvvetine pazarlamakta direndiği zaman *tekkeyi bekleyen çorbayı içer* yasa-

sına göre hatta birinci sınıf şairler arasında yerini alacaktır. Bu yüzden adı şaire çıkmış, antolojilere geçmiş pekçok *şair*'in şair olmadığı ortadadır.

İnsanlar zor bir işi gerçekleştirmektense onun sahtesini aceleyle yapıp ortaya koymayı yeğliyorlar. Gerçekten şair olmak zor iştir. Bir şair duyarlılığı kazanmak için canınızı dişinize takacaksınız, bu duyarlılığı kazanmaya başladığınızda da şair olmayan şairlerin öldürücü oklarından korunmaya çalışacaksınız. Gerçek sanatçı (ki çok az sayıdadır) gerçek olmayan sanatçılar yığınının öfkesini çekecektir. Sorun bir yetenek ya da deha sorunu olmaktan önce bir çaba sorunudur. Gelgelelim, hiç de tembellik kaldırmayacak bir alan olan sanat alanında daha çok tembeller iş tutarlar. Örneğin tiyatro hem kuramsal bilgiyi hem uygulama etkinliğini gerektiren bir sanat alanı olmakla tiyatrocuyu geniş çapta yükümlü kılar, öyle ki tiyatrocunun tiyatro düşünmekten başka bir işi olmaması gerekir. Zaten gerçek sanatçı tam anlamında adanmış kişidir. Tiyatro alanına baktığınızda orada tiyatronun ne olduğunu bilmeyen insanlarla karşılaşırsınız. Bu insanlar tiyatroyu rol kesmek olarak aldıklarından her çabaları acılı bir gülünçlüğü ortaya koyar. Bereket tiyatronun alıcıları da aynı düzeydedir de tiyatro yaratıcısıyla tiyatro izleyicisi arasındaki ilişkilerde pek sorun çıkmaz. Hatta düzey düşüklüğü bir avantaj olarak iş görebilir. Bu bütün sanatlar için geçerli bir durumdur. Şiir için de geçerlidir. Şairi tiyatrocuyla kafa kafaya vermiş olarak bir meyhane köşesinde hoşafa dönmüş bir biçimde bulabilirsiniz.

Şair de öbür sanatçılar da güçlerini yalnızca ve yalnızca sanatlarına uyarlı kıldıkları, sanatın koşulları çerçevesinde geliştirdikleri bilinçlerinden alabilirler. Alkolün ya da entrikanın sağlayacağı güç kişiyi sanatçı yapmaya yetmeyecektir. Sanat alanında her zaman kötü satıcılar ve kötü alıcılar vardır. Bunlar yaratıcı düzeyinde de izleyici düzeyinde de bilincini estetik hazza ulaşma yönünde geliştirememiş kişilerdir. Sözde sanatçıların ürünlerini sözde izleyiciler tüketirler. Gerçek sanatçı da gerçek izleyici de az sayıdadır. Gerçek sanatçı kötü izleyiciye ters gelir. Gerçek izleyici de kötü sanatçıya ters gelir. Sanat alanında her yaratıcı kendi izleyicisini bulacaktır, kendine uygun izleyiciye kavuşacaktır. Sanatçıya *göster izleyicini söyleyeyim ne olduğunu* diyebiliriz. İyi sanat gerçek bir yetkin bilinçle gerçekleştirilmiş sanattır. Onu üretmek de tüketmek de zordur. Demek ki şairin ilk işi şair olmaya çalışmak olacaktır. Şiir yazmakla şair olmayı birbirine karıştırmayalım.

JAPON ŞİİRİNDEN ÖRNEKLER

BASHO

HAİKULAR

Çan sesleri dindi kilisede,
Ama çiçeklerin sesi
Dinmiyor

•

Tarla kuşu
Şarkı söyler bütün gün
Ama yeterince uzun değil günler

•

Balıkçı dükkanındaki
Tuzlanmış tatlısu balığı...
Ne kadar soğuk dudakları.

•

Ama sessizlik...
Ağustos böceklerinin çığlığı
Kayalıklarda.

GOTOBA

Uzaklara baktığım zaman
Buğulu kıvrımları dağların
Ve Minase nehri
Neden yalnız sonbaharlarda sandım
Akşamların güzel olabileceğini

Türkçesi: Anıl MERİÇELLİ

HAÇİK ÂMİRYAN

1915 İstanbul-1998 Los Angeles

Gazeteci-Yazar-Çevirmen-Türkolog

1915'te İstanbul, Kumkapı'da doğdu. Bakırköy Bezazyan Lisesi'nden 1934'te mezun oldu. Daha lise yıllarında Gohag (Büyük Dalga) adında okul dergisini beş yıl yayınladı.

1931-1962 yıllarında İstanbul'da Ermeni basın hayatında makaleleri, öyküleri ve şiirleriyle adını duyurdu. İstanbul Ermeni cemaatinde sosyal ve kültürel etkinliklere katıldı. Bezciyan Okulundan Yetişenler Derneği'nin kuruluşunda bulundu.

1939'da *Ovasis* (Vaha) adıyla bir salname yayınladı. 1947'de *Aniv* (Tekerlek) edebiyat dergisinin yayın kurulunda yer aldı ve siyasal, sosyal ve yazınsal konulara değinen haftalık *Carakayt* (Güneş Işını) dergisini yayınlamaya başladı, bu görevi 1952'ye kadar tek başına sürdürdü. Söz konusu dergi, Agop Sivaslıyan, Yervant Gobelyan, Haygaz Kalustyan, Yetvart Ağamyan, Zaven Biberyan, Ara Güler, Antan Özer gibi ilerici, yenilikçi edebiyatçıları, yazarları okuyucuyla buluşturan bir dergi oldu, onlara öncülük etti.

1949'da ilk şiirlerini ve serbest yazılarını içeren *Yerker siro Yev Baykari* (Sevgi ve Mücadele Şarkıları), 1959'da *Azadarar İnknaşari* (Ambulans), 1962'de *Lumumba* isimli şiir kitapları İstanbul yayınlandı.

1963'te Ermenistan'a yerleşti.

1964'te Erivan'da *Şuk Dzakhoğ Alin* (Gölge Satan Alı) adlı kitabı yayınlandı.

Erivan Devlet Üniversitesi'nde, 1970 yılında Doğu Bilimleri Fakültesi Türkoloji ve Osmanlıca Bölümü'nde öğretim görevlisi oldu. Türkoloji Bölümü öğrencileri için Türkçe Okuma Kitabı *(Tırkeren Intartsaran-Eirvan 1986)* hazırladı. 1987'de büyük bir heyecanla sürdürdüğü bu görevinden emekli oldu.

1991'de Paris'te *Tırkalezu Hay Aşuğner-Osmanyan Gaysrutyan 16-20. Tar* (Osmanlı İmparatorluğu'nda Türkçe terennüm eden 16-20. yy Ermeni Aşıkları) isimli 195 sayfalık bir çalışması yayınlandı.

1996 yılında ise Erivan'da *Hayrenits Pokharkyal Parer Arti Tırkerenum* (Günümüz Türkçesi'ne Ermenice'den Geçmiş Sözcükler) araştırmasını yayınladı.

Şahan Şahnur, Yeruhan, Kirkor Zohrab, Hagop Mıntzuri ve Hraçya Koçaryan gibi önemli Ermeni yazarların eserlerinden bazı bölümleri Türkçe'ye çevirerek Pars Tuğlacı'ya teslim etti.

Çeviri çalışmalarının en gözde eseri Yaşar Kemal'in İnce Memed'idir. Âmiryan'ın *Tzakh Memed* adıyla Ermenice'ye kazandırdığı kitap 1975 yılında Erivan'da 20.000 adet basıldı.

1990 yılında sağlık problemleri nedeniyle Los Angeles'a yerleşti. Hastalık peşini bırakmadı ama Âmiryan bu durumda bile edebiyata olan sevdasını hiç yitirmedi. 1998'de hastalığına yenik düştü.

Türk-Ermeni yazın hayatına katkılarının ilerde edebiyat tarihçileri tarafından değerlendirileceğine gönülden inanıyoruz.

Âmiryan'ın 1941'de türkçe olarak kaleme aldığı ve daha sonra Lumumba (1962) adlı ermenice şiir kitabında yer verdiği "YOL" şiiri, 2. Dünya Savaşı (1939-1945) yılları esnasında yaşanan **Nafıa askerliği**'ne tanıklık etmektedir. O yıllarda askere çağrılan gayrimüslim vatandaşların bir bölümü demiryolu ve havaalanı yapımı işlerine verilirken, büyük çoğunluğu da yol yapımı, taş kırma gibi işlerde çalıştırılmak üzere, özel kahverengi elbise giydirilip Nafıa hizmetine verilmiş, kendileri de **"Nafıa askerı"** olarak adlandırılmıştır.

İnsancıl Dergisi

İnsancıl dergisi, yukarıdaki bilgileri bize ileten *ARAS Yayıncılık*'a değerli katkılarından dolayı teşekkürlerini sunar.

YOL

Bir senfoni var dağın eteğinde...
dinleyin, dinleyin biraz.
orada, tiyatro veya sahne yok,
orada, herşey parlak ve kızgın
doğan ve batan güneş gibi...
dekor tabii
sahne tabii
ve aktörler
fraksız, smokinsiz...

Onlar
sahne inceliklerinden bihaber
dağların yamaçlarında
küme-küme serpilmiş erler.
Onlar
bu günün ümidi, istikbalin feyzi.
Onlar
yaratıyorlar
kazma-kürek orkestrasının
en muhteşem bir senfonisini...

Parçalanıyor kazmadan granitler
ve kürekler toprak savururken
el arabaları
köyün kağnı şarkısını
yüreklerde canlandırıyor.

Manivelalar
tonluk kayaları
büyük bir dehşetle
yuvarlarken yamaçlardan
uçurumlar
inim-inim inliyor.
Ötede, beride
ince-kalın kalemlerin üstüne
yıldırımlar gibi inen
varyos gülleleri.
Bir an, bir piyanissimo...
Birden bir sükûn...
ve aniden
güm-güm haykıran
dinamit gümbürtüleri.

Senfoni bitti.
Ve bu gün sahnede
narin boyu dağların yeşiline bürünmüş
ve güneşin ziyasında
inci gibi parlayan
yılankavi bir yol var.

Yol! yol!
ben Musa değilim ama
işte kazmamın ucundan akan
damla, damla terimle
böyle açarım seni.
Varyosumun kıvılcımlarıile
böyle yakarım seni.
Ve ruhumun kanile
bol bol yıkarım seni.

Ben seni şu ande
böyle bitmiş gördükçe
tam bir keyfle seyrederken
dağların eteklerinde gizlenen
o up-uzun boyunu
- tırnaklarımdan çıkan yol -
ve tüterken toprağının
bahar gibi kokusu
ciğerlerimde,
ve emerken
nane şekeri gibi
dudaklarıma sıçrayan
kayalarının kırıntıları
var mı benden şerefli aktör?
var mı benim gururuma payan?
Bu gururuma çarpan herkes
kazmamdan kesilen moloz parçası gibi
teker-teker kırılır.

Yol! cebimin içindesin sen,
Yol! ellerimin malısın sen,
Yol!
benim yol.

1941 **Haçik Âmiryan**

Değerli üyelerimiz,

Emperyalist kültür kuşatmasına karşı başlatılan girişime bağlı olarak yürütülen imza kampanyası sürmektedir. Önümüzdeki hedef "100 imza"dır.

Aşağıdaki metinde belirtilen düşüncelere katılıyorsanız, çektireceğiniz fotokopiyi imzalayarak TYS'nin 0212 259 74 74 numaralı faksına iletmenizin yanı sıra, bu konudaki önerilerinizi de bekliyoruz.

İmzalayanların adları belli aralıklarla gazetelerde yayınlanacaktır.

EMPERYALİST KÜLTÜR KUŞATMASINA KARŞIYIZ

Bir ülkenin insanlarını köleleştirerek tüm kaynaklarına el koymanın en kestirme yolu, kültür ve sanat alanını ele geçirmektir. İçinde yaşadığımız koşullar, yıllardır sürdürülmekte olan kültürel saldırının yeni boyutlarıyla gündemde bulunduğunu göstermektedir.

Eğitim alanında karşımıza çıkan saldırı, yanlış bilgilendirme vb. gibi bilginin niteliğiyle ilgili olmaktan çıkmış, bilgiyi aktarmakta kullanılan aracı, yani dili doğrudan hedef almıştır. Yabancı dil eğitimi, hızla yabancı dilde eğitim haline getirilmektedir. Çocuklarımız, gençlerimiz git gide kendi dilleriyle bilgilenemez, düşünemez, bilgi üretemez duruma düşürülmekte; dil-düşünce, dil-kimlik bağlantısı ortadan kaldırılmak istenmektedir.

Ekonomik, siyasal bakımlardan dışa bağımlılık, ülke çıkarlarına göre düzenlenecek her türlü yapılanmayı olanaksız kılarken kültür temelindeki saldırılar, insanı kendi kültüründen, dolayısıyla kendi kimliğinden uzaklaştırmayı amaçlamaktadır.

Sinema, televizyon ve basında oluşturulan görsel dil kapsamında, özellikle ABD'nin öncülüğünde sinema, film olarak meta pazarlamanın, ticaretinin yanı sıra bir ideoloji, yaşam biçimi, kültür yayılmacılığının da aracı durumuna getirilmiştir. Daha önce top-tüfek ile topraklarımızı ele geçirmek isteyen emperyalist ve kapitalist güçler şimdi, filmleri, giyimleri, yeme içmeleri, kısacası tüketime dayalı yaşam biçimleriyle içimize sızmışlardır.

Sanat ürünlerinin kitleye ulaşmasında, sanatsal değerinden önce reklam belirleyici olmaktadır. Sanat ürününün metalaştırılması, kültür emperyalizminin hızlandırdığı olumsuz bir gelişmedir.

Bütün ülkelerin ulusal ve yerel renklerini ortadan kaldırarak tek ve aynı kültürün egemen kılındığı kültürel ortamda ulusal diller gibi ulusal sanat da yok edilmekle karşı karşıyadır.

Emperyalist kültür, halkların, birbirlerinin kültürlerini tanıyarak duygu ve düşüncelerini paylaşmalarını, karşılıklı yardımlaşarak bir arada barış içinde yaşamalarını önlemekte; bunun yerine cinselliği, vur-kırı, savaş kışkırtıcılığını, silahlanmayı özendirmekte; kişisel özgürlükleri ve ülkelerin bağımsızlığını ortadan kaldırmaktadır.

Toplumsal yaşama kültürümüz ve emeğin yaratıcılığı, köşe dönmecilik, bencillik ve bireyciliğin özendirilmesiyle yok edilmek istenmektedir.

Paranın tek değer, silah gücünün tek çözüm sayıldığı bir düşüncenin egemenliği pompalanmaktadır.

Bu koşullarda:
Tüm yaşamımız kuşatma altındadır.
Her türlü özgür yaratım engellenmektedir.

Dolayısıyla:
Bağımsızlığımız yok edilmek istenmektedir.

Bu durumda;
Bütün aydın, sanatçı ve yazarları emperyalist kültürün zincirlerini kırmaya çağırıyoruz.

Adnan Özyalçıner, Alpay Kabacalı, Burhan Günel, Cengiz Bektaş, Egemen Berköz, Engin Ayça, Prof. Dr. İzzettin Önder, Kemal Özer, Rutkay Aziz, Şükran Kurdakul.

YENİ BİN YIL VE EĞİTİM SORUNU

Sevgi İYİ

Bugün burada, dünya sorunları karşısında sözü felsefeye veren bu etkinliğin gerçekleşmesini sağlayan Atatürk Lisesi'nin sayın yöneticilerine ve eğitimcilerine teşekkür ederim. Aynı zamanda, Prof. Sayın Betül Çotuksöken'e ve Prof. Sayın Afşar Timuçin'e, zaman ayırarak buraya kadar geldikleri ve bizleri aydınlattıkları için ben de ayrıca teşekkür ederim.

İnsanlığın eski ve çok boyutlu bir sorunu olan eğitim, günümüzde de insanın en önemli sorunu. İnsanın olduğuyerde onun eğitilmesi de gerekir. Bu gereklilik ise temelini, eğitimin insanın varlık koşulu olmasından yani onun yapıca, eğitilen bir varlık olmasından alır. Ancak öyle görünüyor ki günümüzde eğitimle ilgili derdimiz, insanın eğitilmesinin gerekliliği değil de- çünkü bu nokta herkesçe onaylanır durumdadır- *doğru* bir eğitimin ne olduğu yani "insanın nasıl eğitileceği" sorunudur. Bu nokta ise "insan anlayışı" sorunu ile doğrudan ilgilidir. Bugün dünyada, "insan anlayışı" sorununa felsefe aracılığıyla önemli ölçüde açıklık getirilmiştir. Felsefe, insana, onun yapısına ve olanaklarına ilişkin bir bilgi birikimi sağlamıştır. Böylece felsefenin insan sorununa çözüm arayan çabası ve bu yönde attığı adımlar göz önüne alındığında, insanın eğitilmesi sorununun da temelde felsefeyle aydınlatılabileceğini söylemek yanlış olmaz. Nitekim bu panelin "Eğitim ve Felsefe" olan adı da felsefenin bu işlevine işaret etmekte. Demek ki felsefe, felsefe eğitimini de kapsayacak şekilde eğitim sorununa ışık tutabilecek bir *olanağımız*.

Böylesine kapsamlı bir sorunu burada her yönüyle ele almak mümkün değil. Ben, insansal her soruna ışık tutabilen felsefenin insan dünyasında sürekli değerlenmesi gerekliliğini vurgulayarak, felsefi bakışın, eğitim sorununa ilişkin getirdiği kimi açık bilgilere ve bunların çözüm sağlayıcı yönlerine değineceğim.

Eğitime felsefi bakış çok eskiye dayanır. Doğa filozoflarında bile bu konuda önemli düşünceler buluruz. Örneğin Demokritos, "doğa ve eğitim benzer şeylerdir" der ve eğitimin, insanı dönüştürüp başkalaştırarak bir *doğa* yarattığını söyler (1). Yine, Nietzsche'nin deyişiyle insanın "kültür insanı" olduğu Antikçağda insan, müzik, beden eğitimi, düşünme (felsefe, matematik) ve dil yoluyla eğitilirdi.

İnsanın, olmuş bitmiş (belirlenmiş) bir varlık olarak değil de oluşacak varlık olarak görülmeye başlanması nedeniyle eğitim, Rönesans ve Aydınlanma döneminde de ele alınan bir konu olmuştur. Eğitim bugün için de gündemde olan önemli bir sorundur. Özellikle bizim gündemimizde. Tanzimattan bu yana çözüm arayışı içinde olmuşuz hep. Kimi dönemlerde önemli adımlar da atılmıştır. Ne var ki bunların sürekliliği sağlanamamıştır. Eğitim dizgemizde ciddi sorunlar başgöstermiştir. Bugün hepimiz bu sorunlarla yüz yüzeyiz ve çözümler arıyoruz. Özellikle son zamanlarda, uygulanmakta olan eğitimin yetersizliklerini belirleyen ve değişiklikler yapmaya yönelen çalışmalar yapıldığını görüyoruz.

Örneğin, 14 Mart 2000 tarihli Cumhuriyet gazetesinden, Şubat ayında, "Akademik Bilişim 2000" adlı bir toplantının "web temelli eğitimi" tartışmak üzere yapıldığını öğreniyoruz. Yine, 1 Nisan 2000 tarihli Cumhuriyet'ten, "Müzik Eğitiminin İşlevleri" konulu bir çalışmanın yapıldığını (Doç. Dr. Salih Akkaş, Gazi Üniversitesi) ve müziğin, bireyin bedensel ve ruhsal gelişimine olan olumlu katkılarının vurgulandığını, okul öncesi dönemde de müzik eğitimine yer verilmesinin önerildiğini öğreniyoruz. 7 Nisan 2000 tarihli Cumhuriyet'te ise Rektörlerin, uygulanan eğitimin aksaklığını ortaya koyan, tüm eğitim dizgemizi kökten sorgulayan bir rapor hazırladıkları; bu raporda, orta öğretimdeki yetersizliğin, orta öğretim ve yüksek öğretimin birlikte düşünülmesi, "ezberci eğitim" sisteminden çıkılması gerektiğinin vurgulandığı belirtiliyor.

Başlangıçta önemli atılımların yapıldığı eğitimde bugün böyle saptanan bu noktaya nasıl gelindiği sorusu ayrıca ele alınabilecek bir sorudur. Ancak, bu belirlemeler, eğitimle ilgili sıkıntımızın boyutlarına ilişkin bir fikir veriyor. Bir yanda yıllardır sürdürülen temel bir yanlışlık, bir yanda sağlıklı bi-

rey yetişirme arzusu, bir yanda da ivedilikle çağı yakalama çabası.

Bu noktada, her şeyden önce, son zamanlarda yanlışlığından yakınılan "ezberci eğitim"in, eğitim dizgemizde felsefenin yokluğundan, felsefe eğitiminde bile felsefenin yokluğundan ileri geldiğini belirtmek gerekir. Felsefi bakışa ve tavır alışa öylesine uzağız ki "ezberci" denen eğitimi bile ezbere tartışıyoruz. Bu bakımdan, şunu önemle vurgulamak gerek: Felsefenin ve felsefi bakışın işlevinin önemini yeterince kavramadıkça, insansal sorunlara eğilirken bunu benimseyip yaşamımızda sürekli kılmadıkça pek çok soruna olduğu gibi eğitim sorununa da doğru çözüm bulma şansımız olmaz pek. "Ezberci eğitim" dediğimiz yanlış uygulamadan "ezberci" olmayan bir yolla çıkmak istiyorsak, Nietzsche'nin de temelden benimsediği Goethe'nin şu sözlerinden bir şeyler öğrenelim: "Etkinliğimi artırmadan ya da doğrudan doğruya canlandırıp (yaşamıma) bir şey katmadan bana yalnızca bilgi veren her şeyden nefret ediyorum" (2).

İster "ezberci" olmayan diyelim, ister "web temelli" diyelim, ister çağdaş eğitim diyelim hangi türden olursa olsun eğitim sorununu sahiden çözmek istiyorsak ilkin "eğitim nedir?" sorusunun açık yanıtı gerekli görünüyor. Bu konuda bugün önemli bir bilgi düzeyine ulaşılmıştır. Dünyaca ünlü düşünür Kuçuradi, eğitimin, *eğiten* açısından bir insan *etkinliği;* eğitilen-eğitim görme- açısından ise bir temel hak olduğunu belirtiyor. Eğitimin neliğine ilişkin bu önemli belirleme çerçevesinde, *eğiten* açısından eğitimin, amaçlı bir etkinlik olduğunu ve özünün, kişilere "insanın işini" yapabilecek duruma gelmeleri için yardımcı olmak olduğunu öğreniyoruz. Yine, *eğitilen* açısından temel hak olan eğitim hakkının, "kişilere insansal olanaklarını ve kendilerine özgü farklı yetenekleri geliştirebilmeleri için gerekli olduğu düşünülen önkoşulları sağlama istemi" olduğunu öğreniyoruz (3).

Eğitimle ilgili bu temel bilginin yanında yine felsefe açısından yapılmış kimi önemli saptamalar var. Örneğin Çotuksöken, eğitimin "felsefi eğitim" niteliğini kazanması gerektiğini belirterek, "felsefi eğitimi, eğitim dizgesinin onsuz olunmaz koşulu yapmanın" önemini ısrarla vurgulamakta (4), Afşar Timuçin, öğrenim dereceleri arasındaki kopukluk (ilgisizlik) nedeniyle genç zihinlerin düşünme yetilerinin tahrip olduğunu ve bozuk bir bilincin ortaya çıktığını belirterek, sağlıklı felsefe eğitiminin önemine işaret etmekte (5). Bir başka felsefecimiz Tüten Anğ, eğitimin, bir ülkenin gelişmişliğinin ölçütü olduğunu, bu nedenle toplumsal düzenlemede en öncelikli konu sayılması gerektiğini söylemekte (6). Bu düşüncelere hemen hepimizin katılacağını düşünüyorum.

Öyleyse bu noktada eğitime ilişkin şu belirlemeyi yapmak mümkün: Eğitim, her şeyden önce, insanın insana kazandırılmasını sağlayıcı ve insanın "kalıcı" şeyler yapabilmesinin yolunu açıcı nitelikte olmalıdır. Bugün hepimiz eğitimde büyük yanlışlığın olduğunu biliyoruz. Çünkü yeterince deneyim sahibi olduk ve eğitimle ilgili sorunun, önemli ölçüde uygulama sorunu olduğunu da biliyoruz. Kuşkusuz böylesine temel ve kapsamlı bir konuya ilişkin uygulama öncelikli olarak kurumsal yapılanmayla yakından ilgilidir. Ancak, bir yerde bireylere de, yani eğiten ve eğitilen olarak bizlere de büyük sorumluluk düştüğünü unutmamak gerekir. Bugün dünyada ve özellikle ülkemizde bireyin kendi varoluşunu gerçekleştirebilmesi için nesnel koşulların son derece elverişsiz olduğu doğrudur.

Özellikle kitle iletişim araçlarının bu konuyla ilgisi bakımından durumu çok düşündürücüdür. Böyle olmakla birlikte temel çıkış noktasının yine de kendimizde bulunduğunu düşünmemizde yarar vardır. Acaba bizler "iyi bir dünya için" yanlışlıklardan yakınmamızın dışında yapabileceklerimizin hepsini yapıyor muyuz? Herkesin, ama öncelikle biz eğitimcilerin, "insan" ve "insana saygı" üzerine düşünmesi gerekir. Son derece elverişsiz bir ortamda bireyin çabası umutsuz görülebilir. Ama Martin Luther, "yarın dünyanın yok olacağını bilsem bile, yine de bugün bir elma ağacı dikerim" diyor. Acaba bu koşulların böyle sürüp gitmesinde bizlerin payı yok mudur hiç? Bizler, kendi bireyselliğimizi-bencilliğimizi de diyebilirim- ne ölçüde aşabiliyor ve insansal sorunlar karşısında kişi olma sorumluluğumuzu ne kadar üstlenebiliyoruz?

Daha insanca ve daha güzel bir dünyanın olabilmesi için kurumsal yönden yapılacak düzenlemelerde, çoğumuzun bildiği ve onaylamaktan da çekinmeyeceği şu noktaları dikkate almak yararlı olabilir: İnsan bilimleriyle ve güzel sanatlarla desteklenen felsefi eğitimin ve felsefe eğitiminin, insanın oluşumuna büyük katkısı olacaktır. İlkin bu hakikati, toplum olarak benimsememiz gerekiyor. Artık felsefeye özen göstermenin gereği apaçık ortadadır. Bunun yanında, eğitimci olmak ayrı bir iştir, bir meslek işi değil, bir *ustalık* işidir. Bu bakımdan, eğitimci/öğretmen olmak isteyen kişilerin, mesleki bilgilerinin yanında mutlaka *kişi* özelliklerinin/yeteneklerinin de bir şekilde ölçülmesi gereklidir. Tıpkı güzel sanatlarda özel yetenek sınavlarının yapılması gibi, eğitim etkinliğinin *eğiten* olarak gerçekleştirecek kişi özenle seçilmelidir. Çünkü eğitirken insandan *doğa/eser* yaratmak söz konusudur.

Ne var ki bugün biz, "bilgi çağı" denen bu çağın insanları, *insanı* unuttuk, *kendimizi* unuttuk, *doğa* yaratmayı unuttuk. Asıl sorun, ne olduğunu pek de

İSTANBUL BURGACI

Akşam bize mor ve sahipsiz
çocuk çığlıkları getirir
demli bir çay tadında yolculuklar

bıçak yüzlü çımacılar küfreder yazgılarına
bakırsarısı bir güneş tarar
çingene kızın saçlarını

denizi seyrediyoruz zamanı duymadan
bir vapur geçiyor gözlerinden
ben, kıyıda kalmış yalnız

çarşılara dalacağım ışıklı ve
korkunç caddelerde
tüketeceğim kendimi
fahişelerle yatacağım
bir anne sıcaklığı bulmak için göğüslerinde

sonra yıkık kirlenmiş
çalarım belki kapını

gökyüzünü yine o eski gökyüzüdür
aşkın ve alınterinin kuşları konup kalkar
teninin buruksu çizgilerine

avuçlarım kanıyorsa korkma
bir güvercini kurtarmışımdır
takılıp kaldığım dikenli telden

türküm fırtına sonu çiçeklerse
şiirden ekmek yapmayı
bilişindendir

Akşam bize yıpratılmış umutlarla gelir
kuzgunun gagasında bir tutam güldür o
maviye damlar kırmızısı

işte o zaman ırmaklar yüreğinden
sususundan gökgürültüleri

ey tuza batırılmış tohum

Soner PARLA

bilmediğimiz "bilgi çağı"na ayak uydurmak değil çünkü şu ya da bu şekilde ayak uyduruluyor nasılsa- eğitimde yaratıcılığı başarmaktır. Belki o vakit, insanın insanlaşmasının, Nietzsche'nin öğrettiği "trajik" insanın yolu açılabilir.

Son olarak şunu söylemek istiyorum: Büyük insan filozofu Kant'ın özlü sözlerinin bulunduğu kitabın arka kapağında bir sözüne şöyle yer verilmiş: "Bulunduğunuz en yaşlı ağaca bakarak kendinize sorun: 'İnsan kendi kendinden ne yapar?'" (7).

1 W Kranz, *Antif Felsefe*, Türkçesi: Suad Y. Baydur, Sosyal Yayınları, İstanbul, 1984, s.176.

2. Nietzsche, *Tarih Üzerine*, Türkçesi: Nejat Bozkurt, Say Yayınları, İstanbul, 1986, s.57

3. İ. Kuçuradi, "Türkiye Felsefe Kurumu Başkanı İoanna Kuçuradi'nin Açış Konuşması" *Felsefe Açısından Eğitim ve Türkiye'de Eğitim*, Yayına haz. Betül Çotuksöken, Seminer Bildirileri, 17-18 Kasım 1995, Türkiye Felsefe Kurumu, İstanbul, 1996, s.7-11.

4. Betül Çotuksöken, *Kavramlara Felsefe ile Bakmak*, İnsancıl Yayınları, İstanbul, 1998, s.36.

5. Afşar Timuçin, "İyi Bir Felsefe Eğitiminin Önkoşulları", *Felsefe Açısından Eğitim ve Türkiye'de Eğitim*, Yayına haz: Betül Çotuksöken, Seminer Bildirileri, 17-18 Kasım, 1995, İstanbul, s.67-69.

6. Tüten Anğ, "Gelişmişliğin Kriteri Olarak Eğitim" a.g.y, s.41-45.

7 Immanuel Kant, *Fragmanlar*, Türkçesi, Oruç Aruoba, Altıkırkbeş Yayınları, İstanbul, Ocak 2000.

KAMPANYALAR, İMZALAR VE YAPILANMALAR

Mehmet ESATOĞLU

Kuliste karanlıkta duruyorum. Gözlerini karanlığa alıştırmaya çalışan bir kız yanıma sokuluyor. Bir kağıt uzatıyor. İmzalamamı istiyor. Yüzümdeki soru soran ifadeyi görünce gerekçelerini sıralamaya koyuluyor. Kağıdı imzalıyorum. Bir çırpıda uzaklaşıyor yanımdan.

Az sonra sahneye çıkıyorum. Yapıyorum gösterimi. Sahneden çıkarken bir başka kız yapışıyor koluma o da bir kağıt uzatıyor ve başlıyor gerekçeleri anlatmaya bir imza da ona veriyorum. O da hızla uzaklaşıyor. Eve geliyorum telefon çalıyor Telefon da bir ses yürütülen bir kampanyadan söz ediyor imza verip veremeyeceğimi soruyor Bu kez dayanamayıp "kelle sayısı" ile işlerin nasıl çözümleneceğini sormaya yelteniyorum. Karşımdaki ses belli bir yanıt vremek yerine katılıp katılmayacağımı soruyor. Böyle olmayacağını söylemeye çalışıyorum.Telefon kapanıyor.

Geçen günler içinde kimi basın organlarında benim de adımın yeraldığı listeleri görüyorum. "Biz aşağıda imzaları olanlar... İmza atanların bir çoğunu tanıyorum. Attıkları imzaları ve sanatsal, bilimsel pratiklerini düşünüyorum. Anlayamıyorum. Alt alta bir dolu isim. Bugüne dek neler yaptılar? Maddi çıkarları uğruna altına imza attıkları konuda ne gibi tavırlar aldılar, hangi geri adımları attılar?

Adamın biri şair Nazım Hikmet'in tabiriyle "sanatı okka gibi satıyor" Nasıl satıyor? Dalmış piyasaya o zamana dek oluşturduğu tüm birikimini "alıcı"nın niteliğine, durumuna bakmaksızın pazarlıyor.

Burada kimileri diyebilir ki "pazar"a çıkınca "müşteri"nin durumuna bakılmaz. Önemli olan karşındakinin "alış-veriş"in kurallarına uyması. Kimi de insanın kimi ilkeleri olmalı. İlkeler zaman, mekana göre sağa sola savruldumu bir süre sonra inandırıcılığını yitirir diyebilir.

Geçmişte bu alan çok belirli olmasa da çizilmiş sınırlar vardı. Bilim adamı, sanatçı, politikacı bu sınırlara özen gösterirdi. '80 sonrası düşünsel alanda yaşanan aşınma ölçüleri altüst etti. İşin ucunda para olması her "iş"e dalmak için tek ölçü halinde geldi. "İş"e dalanlar bir süre sonra içinde oldukları-yapılanmalarından adım adım uzaklaşarak yeni koşullara "uygun" hale gelmeye başladılar.

Önce bulundukları durumu "teorize" etmeleri gerekiyordu. Geçmişte yaptıklarına, hatta kendileri de sorumlu oldukları kimi olaylara yönelik yoğun bir eleştiri ile işe giriştiler. Geçmişte çok yanlışlar yapılmıştı ama nedense "o" bunların dışında durmuştu. Görmüştü ama söyleyememişti. Ne trajik değil mi? Mücadele ettiği sistem, içinde yer aldığı o sistemi değiştirmeye aday olmuş hiçbir yapılanma ya da kişiyle arası bozulmamıştı. Sonra yıllar geçmiş bir gün bu görüpte söyleyemedıklerını ortaya koyma gereksinimi duymuştu. Ne zaman? "Yeni yaşam"ın eşiğinde. İş bütün bu gelişmelerle sınırlı kalsaydı söylenecek pek bir şey yoktu. Bir dönem yaşanmıştı. İçinde direnini olmuştu. Geriye savrulanı da.

Bunlardan bir kısmı geçmişte önemli yapılanmaların yöneticisi olmuşlardı. Bugünde kimi medya kuruluşlarında önemli koltuklarda oturuyorlar İşin garibi, hep "önemli" koltuklardalar. sıradan hiçbir yeri ve işi kabul etmiyorlar Ah! biz bakar körler!

'80'lerin sonunda emekçilerın bahar eylemlerinın yoğunlaşması sürecinde kimilerinin de muhalif tavırlar takındığı görüldü. Önceleri sevindik evet bir dönem yaşanmıştı ama şimdi koşullar değişince sağa-sola savrulanlar eski kimliğine yeniden yapışıyordu. Aradan zaman geçince işin öyle olmadığını anladık. Onlar yalnızca geceleri "silahlı"ydılar. Gündüz ise "külah"lı yaşama devam. Yaşadıkları "külah"lı yaşam kimi muhalif bildirgelerın altına imza atmalarına engel değildi Dahası "pıyasa"da para eder olmaları ve medyada ısimlerının bu işlerden dolayı sık sık yer alması onları daha çekıcı kılıyordu.

Şimdi burada bakmamız gereken bir dolu yan var. Bunlardan biri; belli bir eylem biçiminin kuyruğuna yapışan ve orada kalakalan örgütlenmelerin tutumu İmza toplamak, kamuoyunu etkilemek ve eyleme geçirmek gibi bir bütün varken son zamanlarda bu girişimlerin baştan savma işlere dönüştüğü görülüyor.

Önce imza talebinde bulunan kişi konuya çok vakıf görünmüyor. Sanki "hadı sen yap" diye birine devredilmiş gibi duruyor Ardından imzası istenen kişiye net yanıt veremiyor Çünkü hem onun biriki-

minden çok geride hem de "dersini çalışmamış" Bir de bunlara "hadi acelem var" tutumu eklenince yapılacak işin ne "hayrı" kalıyor ne de yararı.

Bugün kampanyalara imza veren bir dolu aydın, bu tutumlardan ötürü sonuç elde edilemeyeceğini bile bile katılıyor. Örgütlenmelerdeki yasak savma tavrı katılımcılara da bulaşıyor.

Kampanya yürütülecek konu üzerinde belli bir düşünce birikimi oluşmamışsa bu kamuoyunu da etkilemiyor. Hele hele iki karşı çıkışla yıkılacak modeller için kolları sıvamanın bir yararı olmadığını herkes iyi bilmeli. Dün muhalif alana düşünsel destek veren birçok kişi bugün egemenlerin yanında. Şimdi ortaya "demokrasi", "düşünce özgürlüğü" gibi bir tartışma mı atıldı. Bunlar kraldan fazla kralcı bir tutumla işin üzerine atlıyorlar. Gazeteler zaten onları yazıyor. Kameralar haber için onlar gelsin diye bekliyor. Başlıyorlar evirip çevirmeye sonunda işi öyle bir noktaya getiriyorlar ki siz yabancı gözlerle bakakalıyorsunuz; benim önerdiğim bu muydu diye. İşte kaç yıldır ölüm cezası, genel af gibi tüm toplum kesimlerini etkileyen sorunlar bu kesimin elinde oyuncak oldu. Onbinlerce insan demir parmaklığın ardında çürüyüp gidiyor.

Konuların içinin boşaltılmasına göz yumulması, savunur gibi olanlarla da karşılıklı polemiğe girilmemesi işin özünün uçup gitmesine yol açıyor. Son yıllarda manşetlerden inmeyen trafik canavarı tartışmasında kimse ortaya çıkıp da suçlulardan birinin otomotiv sanayii olduğunu söyleyemiyor. Trafik olayının birinci dereceden sorumlusu sermaye sınıfı ve onun yarattığı kültürel ortamdır diyemiyor.

Nedense her ölümde topluca herkes "ulusal ağlaşma" korosuna katılıyorlar. İşte bu noktada aykırı duruşu oluşturamıyorlar. iş olup bitiyor sonra başlıyorlar dövünmeye ki ne yazık ki o zaman da tren kaçmış oluyor.

Yapılanmaların içlerinde yaşadıkları sorunları ne olursa olsun giriştikleri kampanya öncesi bulundukları duruma çeki düzen vermeleri gerekiyor. Kötü düzenlenen her kampanya gerek eylem, gerekse moral anlamında çöküntüye yol açıyor. Kültürel bombardıman altında dilin kirlendiğini öne süren ve buna karşı kampanya açan bir yapılanma öncelikle kendi yayın organlarındaki dilin yanlış ve kötü kullanımına son verecek önlemler almalıdır.

Söz konusu olan elbetteki bir çırpıda çözülecek sorunlardan değildir ama en azından kimi gayretlerin olduğu ortaya konmalıdır.

İşin bir başka yanı kampanyaların, konuların güncelliği ortadan kalkışıyla birlikte yokolması. Özellikle son yıllarda ses getiren kimi muhalif kampanyalar medyanın üç kağıtçı oyunlarıyla kısa sürede amacından saptırıldı ve gündemden kaldırılarak yokedildi.

Birçok muhalif örgütlenme bir kampanyaya başlarken yaptığı ilk açıklamaya gelen kamera sayısı ile moral buluyor. Hele hele ertesi gün kimi medya kuruluşlarında yer alabilmişse doğru yolda olduğuna inanıyor. Geçenlerde bir yazar örgütü başkanı başlattıkları muhalif kampanyanın medyada yer almayışıyla morallerinin bozulduğundan yakınıyordu.

Sistemden trilyonlarla destek alan medyanın herhangi bir olayı haber yapması ya da o konuda sık yayınlar yapmasını muhalefetin hanesine yazanlar ağır yanılgı içindedirler.

Yığınlara yapılacak bir duyurunun tek yolunun medya olduğu yanılgısındaki herkesin rakamlara bakmasında yarar var. Kaç kişi gazete okuyor? TV kanallarını izleyen kaç kişidir? O halde geniş yığınlara ulaşılacak yeni yollar ve yöntemler bulunmalıdır. Bunun ilk adımı medyanın kirli iletişim köprüsünün kofluğunun ortaya konmasıyla olacaktır. Kimileri bir ünlünün ölüm anında ya da bir spor olayında yığınların sokağa dökülmesinde medyanın kerametini arıyor. Halbuki ülkemizde insanları harekete geçiren tek etkili silah hâlâ fısıltı gazetesi'dir. Bunun dışında istediğiniz "bomba"yı patlatın eğer o duyurmayı hedeflediğiniz kulaktan kulağa gitmiyorsa hiçbir şey yapmak mümkün değildir. İş yalnızca muhalif bir yayın organı çıkarmak, satmak sorunu değildir. Öncelikle muhalif olduğunu iddia eden herkesin elele vererek medyanın kirli yollarını reddetmesiyle işe girişilmelidir. Bir şairimizin karşısında bulduğu kameralara söylediği şu sözler çok anlamlıdır; "Lütfen çekmeyin, ben anlatacaklarımın bir mafya ile bir manken haberi arasına sıkışmasını istemiyorum."

DÜZELTİ

- 8. sayıda yayınlanan Arslan Kaynardağ'a ait yazı, 1999 TÜYAP Kitap Fuarı'nda 6 Kasım günü düzenlenen "Aydınlanma ve Betül Çotuksöken" toplantısında yapılan konuşmanın metnidir.
- 26. sayfanın son paragrafındaki "öğretmendi" kelimesi, "öğretmendir" olacak.

XX.YÜZYILDA KÜRESEL YOKSULLUK[1]

Michel CHOSSUDOVSKY
Çev. Gülten UYSAL

1. YOKSULLUĞUN KÜRESELLEŞMESİ

Geç XX. Yüzyıl dünya küresel yoksullaşma dönemi olarak geçecektir ki, gelişmekte olan ülkelerdeki üretim sistemlerinin çöküşü ulusal kurumların çöküşü ve sağlık ve eğitim kurumlarının çözülmesinin de izlerini taşır.

Bu küresel yoksullaşma ;savaş sonrası sömürgelerin tasfiyesi sürecinin başarılarını tercih çevirmiştir; Üçüncü Dünya ülkelerinde borç krizi sorunlarıyla aynı zamanda başlamıştır. 1990'lı yıllardan beri dünyanın bütün belli başlı bölgelerine yayılmış olup, Kuzey Amerika, Batı Avrupa, eski Sovyet bloku ülkeler ve gibi Asya ve Uzakdoğu'daki yeni sanayileşmiş ülkelere de yayılmıştır.

1990'lı yıllarda Sahra;altı Afrika'sında, Güney Asya'da ve Latin Amerika'nın belli bölgelerinde lokal açlık başlamıştır. Okullar ve sağlık klinikleri kapanmıştır. Yüz milyonlarca çocuk temel eğitimden yoksun kalmıştır. Üçüncü Dünya ülkelerinde, Doğu Avrupa'da ve Balkanlar'da tüberküloz, sıtma ve kolera gibi salgın hastalıklar yeniden ortaya çıkmıştır.

ESKİ SOVYETLER BİRLİĞİ'NDEKİ YOKSULLAŞMA

Gelir düzeyi, iş ve sosyal hizmetlere olan etki incelendiğinde soğuk-savaş sonrası ekonomik çökme Büyük Depresyon'dan çok daha yıkıcı oldu. 1992'nin ilk aylarından başlamak üzere eski Sovyetler Birliği'nde rublenin değer kaybının tetiklediği hiper enflasyon net geliri hızlı biçimde eritmeye başlamıştır. Ekonomik şok tedavisi özelleştirme programıyla birlikte, endüstri sektörlerinin bir anda iflas etmesine ve milyonlarca işçinin işten çıkarılmasına neden olmuştur. 1992 ocak ayında Yeltsin hükümetinin başlattığı makro-ekonomik reformlar sonrasında Rusya federasyonunda fiyatlar 100 kat, buna karşılık ücretlerse sadece 10 kat artmıştır. Bir İngiliz araştırmasında, 1992 yılında paranın gerçek satın alma gücünün yüzde 86 azaldığı belirtilmektedir.

Reformlar, sadece askeri-sınai yapıyı çökertmekle kalmayıp sivil ekonomiyi de parçalamıştır. Ekonomideki gerileme, 2. Dünya savaşının ortasında, 1941 yılında Almanya'nın Belorusya'yı ve Ukranya'nın bazı bölgelerini işgal ettiği ve sınai altyapısının şiddetle bombalandığı zamankinden çok daha kötü olmuştur. Sovyetlerdeki Gayrı Safi Milli Hasıla 1942 yılında savaş öncesine göre yüzde 22 gerilemiştir. Buna karşılık eski Sovyetler Birliği'ne bir bütün olarak bakıldığında, 1989-1995 arasında sınai üretim, resmi kayıtlara göre yüzde 48,8 ve GSMH de yüzde 44 gerilemiştir ve gerilemeyi sürdürmektedir. Ancak bağımsız tahminlere göre gerileme çok daha fazladır ve resmi kayıtlarla oynandığına dair deliller mevcuttur.

Doğu Avrupa ve Balkanlar'dakı hayat pahalılığı, meta piyasalarının deregülasyonundan sonra Batı Avrupa düzeyine yükselmiştir, ancak buralarda asgari ücretler ayda 10 dolar kadar düşük olabilmektedir. Bulgaristan'da yaşlılık sigortası 1997 de ayda 50 dolardı. Bölgede büyük nüfus grupları elektrik su ve ulaşım giderlerini ödeyemedikleri için modern çağ nimetlerinden yoksun kalmaktadırlar.

BATIDA YOKSULLUK

Daha Reagan-Thatcher döneminde, ama daha da önemlisi 1990'lı yılların başından beri sert kemer sıkıcı ekonomik önlem paketlerinin uygulaması sosyal programların zayıflamasına neden olmuştur ki bu, bütün sosyal sigorta sistemini de kapsamaktadır. Savaş sonrası kaydedilen ilerleme tersine dönmüştür. Batıdaki eğilim, işsizlik sigortası programlarının kaldırılması, emeklilik fonlarının ve sosyal programların özelleştirilmesi yolundadır.

Refah devletinin çöküşü ve genç kesimde ortaya çıkan yüksek işsizlik oranı toplumsal sorunlara ve huzursuzluğa neden olmaktadır. Kırsal hayat tarzı değişim geçirmiştir, ekonomik yeniden yapılanma, batılı kentlerin Üçüncü Dünyalaştırılmasına yol açmaktadır. Belli başlı metropoliten bölgeler sosyal aparteid'le damgalıdır. Kırsal kesimde de sosyal ve etnik hatlarda artan bir bölünme gözlenmektedir. Amerika (ve son zamanlarda artan ölçülerde) Avrupa kentlerinin getto ve varoşlarındaki

yoksulluk, bir çok açıdan Üçüncü Dünya'dakıyle karşılaştırılabilir niteliktedir.

"ASYA KAPLANLARININ" DÜŞÜŞÜ

Son zamanlarda ulusal para birimlerine karşı spekülatif girişimler, dünyanın en başarılı "yeni sanayileşmiş" ekonomilerinde (Endonezya, Tayland, Kore) istikrar yitimine neden olmuştur ki bu da, bir gecede yaşam standartlarının önemli ölçüde düşmesine yol açmıştır. Ekonomik başarı örneği olan Çin'de binlerce devlet girişimi parçalanarak satılmak üzere kenara ayrılmış veya iflasa zorlanmıştır, bunun sonucunda da milyonlarca işçi işten çıkarılmıştır. Bu gelişmelere koşut olarak program bütçeleri büyük kesintilere uğramıştır.

1997'deki Asya döviz krizinde Merkez Bankalarının milyarlarca dolarına kurumsal spekülatörler tarafından el konulmuştu. Diğer bir deyişle, bu ülkeler artık parasal politikalar ile ekonomik gelişmelerini finanse edememektedirler.

Devlet rezervlerinin tüketilmesi, iflas ve işsizliğe yol açan ekonomik yapılaşmanın bir getirisidir. Diğer bir deyişle, kurumsal spekülatörlerin ellerinde bulunan döviz rezervleri hakimiyeti, Asya Merkez Bankalarının kısıtlı olanaklarını aşmaktadır. Örneğın Merkez Bankaları tek başlarına veya toplu olarak spekülatif girişimlere karşı mücadele edememektedirler.

II. KÜRESEL YOKSULLUĞUN NEDENLERİ

Yaşam standartlarındaki küresel yoksullaşmanın nedeni üretim kaynaklarındaki kıtlıktan değil, daha önceki tarihsel süreçten kaynaklanmaktadır. Gerçekte yoksulluğun küreselleşmesi teknolojik ve bilimsel gelişme süreci içinde oluşmuştur. Son dönemlerde ekonomik sistemin mal ve hizmetleri üretmede büyük ölç üde artan kapasite ihtiyacıyla birlikte, verimlilikteki artış (gelişme) düzeyi ne yazık ki küresel yoksullaşmanın önüne geçememektedir.

Aksine, küçülme, şirketlerin yeniden yapılanması ve üretimin Üçüncü Dünya'daki ucuz emek cennetlerine kaydırılması, istihdam daralmasına ve dolayısıyla kentli işçiler ve çiftçilerin gelirlerinin azalmasına neden olmuştur. Yeni uluslar arası ekonomik düzen insanların yoksullaşmasını ve ucuz işçiliği beslemektedir; gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde yüksek düzeydeki ulusal işsizlik, reel ücretlerin düşmesini getirmektedir beraberinde. "İşsizlik uluslararasılaşmaktadır", sermaye ucuz işgücü peşinde bir ülkeden diğerine göç etmektedir.

Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde yoksulluk giderek tırmanıyor. Uluslar arası Çalışma Örgütü'ne (ILO) göre; dünya çapında işsizlik, küresel çalışma gücünün üçte birine denk düşen bir milyar insanı etkilemektedir.

Ulusal çalışma piyasası artık bölünmüş değildir; farklı ülkelerden işçiler, açık bir rekabet içindedir. İşçi hakları kötüleşmekte, çalışma piyasası kuralsızlaşmaktadır.

Dünya işsizliği, emek maliyetlerini dünya ölçeğinde düzenleyen bir kaldıraç işlevi görüyor. Üçüncü dünya ülkeleri ve Doğu blokundaki ucuz işgücü arzındaki fazlalık, (örneğin, Çin'de 200 milyon işsiz olduğu tahmin edilmektedir) gelişmiş ülkelerdeki ücretlerin düşmesi yönünde bir baskı oluşturuyor Gerçekten bütün kategorilerdeki işgücü (yüksek kalite-kalifiye, profesyonel ve bilimsel işçilik dahil) bundan etkilenmektedir.

Ekonomik yeniden yapılanma, uluslar, sosyal sınıflar ve etnik gruplar arasında derin bölünmeler yaratmaktadır. Ülkelerin içinde bu durum işgücü pazarını parçalamakta ve toplumsal bölünmelere yol açmaktadır: Siyah ;beyaz işçiler, gençler-yaşlılar, tam gün-yarı zamanlı çalışanlar ve işsizler arasında olduğu gibi...

KÜRESEL UCUZ EMEK EKONOMİSİ

Küresel işbirliği işgücü maliyetlerini tüm dünyada asgariye indirmiştir. Üçüncü Dünya ve Doğu Avrupa ülkelerindeki reel ücretler, Amerika, Batı Avrupa ve Japonya'ya oranla 70 kat daha düşüktür Tüm dünyadaki yoksullaşmış ucuz işçiler kitlesinin büyüklüğü göz önünde bulundurulduğunda, üretim olanakları uçsuz bucaksızdır.

İktisat biliminin ana öğretileri, toplumun "kıt kaynakları"nın yeniden dağıtımı gereksinimini vurgularken, acımasız toplumsal gerçeklikler başat ekonomik dogmayla belirgin bir zıtlık içindedir. Sınai fabrikalar kapatılıyor, küçük ve orta ölçekli işletmeler iflasa sürükleniyor, profesyonel işçiler ve devlet memurları işten çıkartılıyor, fiziksel ve insansal sermaye "etkinlik" adına boş duruyor. Dürtü, toplumun kaynaklarının mikro-ekonomik düzeyde "etkin" kullanımına yöneliktir. Makro-ekonomik düzeyde ise durum tamamen ters dönmüştür. Kaynaklar "etkince" kullanılmamaktadır. Örneğin, büyük ölçüde kullanılmayan bir sınai kapasite mevcuttur. Dahası, milyonlarca işsiz vardır. Modern kapitalizm insan ve maddi kaynaklarını harekete geçirebilmekten çok uzaktır.

KÜRESEL SERVET BİRİKİMİ

Ekonomik yeniden yapılanma, gerekli mal ve servislerin arzında durgunluğa yol açmakta, aynı zamanda kaynakları, lüks mallar için yapılan karlı yatırımlara yöneltebilmektedir. Dahası, üretken faaliyetlerdeki sermaye oluşumunun kuruması, karın artan ölçülerde spekülatif ve sahteci işlemlerde

aranmasına neden olmaktadır ki, bu durum da dünyanın belli başlı borsalarından tahribata yol açmaktadır.

Güney, Doğu ve Kuzey'de ayrıcalıklı bir azınlık, nüfusun büyük çoğunluğunun zararına servetin büyük bölümünü elinde tutuyor. Sadece ABD'de milyarder sayısı 1982'de 12 iken 1996'da 149'a yükselmiştir. (450 civarında üyesi olan) "Küresel Milyarderler Kulübü"nün toplam dünya servetinden aldığı pay, dünya nüfusunun yüzde 56'sını oluşturan düşük gelirli ülkelerin toplam milli gelirinden daha fazladır.

Servet birikimi, artan bir şekilde reel ekonominin dışında, gerçek üretken ve ticari faaliyetlerden kopuk bir tarzda oluşmaya başlamıştır. Forbes dergisine göre "Wall Street borsalarındaki (yani spekülatif işlemlerdeki) başarılar geçen yıl (1996'da) yeni milyarderlerin ortaya çıkışının başlıca nedenidir." Spekülatif işlemlerden biriktirilmiş milyarlarca dolar, dünyanın her yerine yayılan 50'nin üzerinde kıyı bankasındaki gizli hesaplara aktarılmaktadır.

TÜKETİCİ HARCAMALARINDA ÇÖKÜŞ

Bu sistemdeki getiri artışı, istihdamın minimize edilmesi ve işçi ücretlerinin düşürülmesiyle yapılmaktadır. Bu süreç ise temel mal ve hizmetlere tüketici taleplerini azaltmaktadır: sınırsız üretim, sınırlı tüketim kapasitesi. Küresel ucuz emek ekonomisinde getirinin (küçültme, işten çıkartma ve düşük ücretlerle) genişletilmesi, toplumun tüketim kapasitesini daraltmaktadır.

Bu nedenle eğilim görülmemiş ölçekte aşırı üretime doğrudur. Bir başka deyişle, bu sistemde genişleme ancak boş üretken kapasitenin esas olarak "fazla girişimlerin" iflas ve tasfiyesi yoluyla istihdamsızlaştırılması sayesinde gerçekleşebilir. Bu sonuncular, en ileri ölçüde mekanize üretim lehine kapanmaktadır: sanayi dalları boşta kalırken kimi bölgelerin bütününün ekonomisi etkilenmekte ve dünyanın tarımsal potansiyelinin ancak bir bölümü kullanılmaktadır.

Mallardaki küresel arz fazlası satın alma gücünün azalması ve yoksulluk düzeylerinin yükselmesinin bir sonucudur. Öte yandan arz fazlası üretken kapasite fazlasının kapanması yoluyla doğrudan üreticilerin gelirlerinin üreticilerin daha fazla düşmesine yol açmaktadır. Say'in "piyasa yasası" nın tersine, "arz kendi talebini yaratmamakta"dır. 1980'lerin başlarından bu yana, reel meta fiyatlarının düşmesine yol açan aşırı meta üretimi, özellikle Üçüncü Dünya'nın birincil üreticilerine, ama aynı zamanda (son dönemlerde) imalat alanına da yıkım getirmiştir.

KÜÇÜK ÖLÇEKLİ SERMAYENİN YOK EDİLMESİ

Gelişmekte olan ülkelerde iç piyasaya yönelik üretim yapan sanayiler, tasfiyeye uğramaktadır. Tarihsel olarak istihdam yaratmakta önemli rol oynayan kentsel kayıtdışı sektör, devalüasyonlar ve ithalat liberalizasyonları yoluyla yok edilmiştir. Sahra-altı Afrika'da kayıtdışı giysi endüstrisi tümüyle silinmiş ve (Batı'dan ton başına 80 dolara ithal edilen) kullanılmış giysilerin satışıyla ikame edilmiştir.

(Doğu Avrupa, eski Sovyetler Birliği ve Sahra-altı Afrika'daki eksi büyüme hızını da içeren) ekonomik durgunluk zemininde, dünyanın en büyük firmaları görülmemiş büyüme yaşamışlar ve küresel pazardaki paylarını arttırmışlardır. Ancak bu süreç, büyük ölçüde önceden mevcut olan üretim sistemlerinin yer değiştirmesiyle - yani yerel, bölgesel ve ulusal üreticilerin aleyhine gerçekleşmiştir. Dünyanın en büyük şirketlerinin genişlemesi ve karlılığı, alım gücündeki küresel daralma ve dünya nüfusunun geniş kesimlerinin yoksullaşması üzerine yükümlenmektedir.

En iyi teknolojiye sahip işletmeler veya en düşük ücret verebilecek olanlar aşırı üretimle belirlenen bu dünya ekonomisinde hayatta kalabilecektir. Anglo-sakson liberalizmin ruhu rekabete adanmış olmasına karşın, G-7 makro-ekonomik politikası pratikte (parasal ve mali kontroller yoluyla) firmaların birleşme ve satınalma dalgası ile küçük ve orta ölçekli işletmelerin planlı iflaslarını desteklemektedir. Buna karşılık (özellikle Kanada ve ABD'deki) büyük çokuluslu şirketler, yerel piyasaların kontrolünü satın alma yöntemiyle (özellikle hizmet sektöründe) ele geçirmişlerdir.

EKONOMİK BÜTÜNLEŞMENİN ETKİLERİ

Bu işlem, büyük şirket sermayesinin insan sermayesi, ucuz emek ve girişimcilik üzerinde kontrol yetisine sahip olmasını sağlar. Küçük firma ve/veya perakendecilerin kazançlarının büyük bölümüne böylelikle el konulurken, yatırım giderleri büyük ölçüde bağımsız üretici (satın alınan) tarafından üstlenilmektedir.

Benzer bir süreç Batı Avrupa'da da gözlenmektedir. "Maastricht" anlaşması ile Avrupa Birliği'nin politik yeniden yapılanması süreci, Avrupalı toplumların birliğinin zararına egemen mali çıkarları kollamaktadır. Bu sistemde devlet iktidarı özel tekellerin ilerlemesini kasıtlı bir tarzda onaylamaktadır: büyük sermaye, küçük sermayenin bütün biçimlerini yıkıyor. Gerek Avrupa, gerekse Kuzey Amerika'da ekonomik blokların oluşmasıyla birlikte, bölgesel ve yerel düzeylerdeki girişimler köklerinden olmaka, kent yaşamı dönüşüme uğramakta,

bireysel küçük ölçekli mülkiyetler silinmektedir. "Serbest Ticaret" ve ekonomik bütünleşme küresel şirketlerin daha rahat devredilmesine olanak sağlarken, aynı zamanda küçük ölçekli yerel sermayenin hareketini (tarife dışı ve kurumsal engellerle) engellemektedir (Küresel girişimin tahakkümü altındaki) "ekonomik bütünleşme" politik birliğe benzerlik göstermekle birlikte ulusal topluluklar arasında ve içindeki hizipçiliği ve sosyal çekişmeyi teşvik ediyor

III.MAKRO EKONOMİK REFORMALARIN ULUSLARARARASILAŞTIRILMASI

BORÇ KRİZİ

Küresel ekonomik sistemin yeniden yapılanması sabit değişim oranına dayalı Bretton Woods sisteminin 1971'deki çöküşünden bu yana birkaç değişik aşamadan geçerek gelişti. Talep fazlası örüntüleri birincil ticaret pazarlarındaki açılımı 1970'in ikinci yarısından sonra Vietnam savaşının sonunu izleyen dönemde başladı 1980'lerin başındaki borç krizi, ticari malların fiyatlarının anı düşüşü ve reel faiz oranlarının yükselişi ile aynı zamana denk geldi.

Gelişmekte olan ülkelerin ticaret dengesi krizdeydi, büyük dış borçların yığılması uluslar arası kredi verenlere ve siyasi ıtkilere hareket eden "bağışçılara" ülke düzeyinode makro-ekonomik sıyasette yönlendirme olanağını sağladı

YAPISAL UYUM PROGRAMI

Yapısal uyum programı, ekonomik yeniden yapılanmaya ve belli başlı döviz kurlarının sabitliğine dayandırılan 1944 Bertton Woods sözleşmesinin ruhuna aykarı olarak 1980'lerin başından bu yana büyük ölçüde gelişen ülkelerin ulusal kurlarını istikrarsızlaştırmakta ve ekonomilerinin yıkımına neden olmaktadır.

Washington merkezli uluslarası mali kurumların ve Dünya Ticaret Örgütü'nün kılavuzluğu altındaki dünya ekonomısının yeniden yapılanması, giderek gelişmekte olan ülkelerin ulusal bir ekonomı kurma olanağını yok etmektedir· makro-ekonomik politikanın uluslararasılaştırılması ülkeleri açık ekonomik bölgerle, ulusal ekonomileri de ucuz işgücü ve doğal kaynak rezervlerine dönüştürmektedir. Devlet aygıtı çökmekte, iç Pazar sanayii yıkılmakta, ulusal girişimler iflasa sürülmektedir. Bu reformlar asgari ücret düzenlemelerinin dıştalanmasına, toplumsal programalrın iptal edılmesine de vesile olmuştur.

"KÜRESEL GÖZETİM"

Dünya Ticaret Örgütü'nün 1995'deki açılışı, savaş sonrası ekonomik sistemin evriminde yeni bir evreye işaret eder. IMF, Dünya Bankası ve Dünya Ticaret Örgütü arasındaki yeni bir "yetke bölüşümü üçgeni" ortaya çıktı. IMF gelişmekte olan ülkelerin ekonomık politıkaları için daha etkili bir gözetim ve ılisal hükümetlerın egemenliğini ihlal eden bu üç uluslar arası kuruluş arasında daha fazla koordinasyon istıyordu.

(Uruguay toplantısının 1994'de Marakeş'de tamamlanmasıyla ortaya çıkan) Yeni ticaret düzeni koşullarında, Washington temelli enstitülerin ulusal hükümetlerle ilişkisi yeniden tanımlandı. IMF ve Dünya Bankası politikasının taleplerinin uygulanması, artık (yasal olarak bağlayıcı olmayan) ülke düzeyindeki geçici borçlanma anlaşmalarına bağlı olmayacaktır Bundan böyle yapısal uyum programalarının pek çok maddesi (örneğin ticaret serbestliği ve dış yatırım sistemi) yeni Dünya Ticaret Örgütü sözleşmesinin maddelerine dayanacaktır. Bu madddeler "gözetimci" ülkeler için kurumları uluslar arası yasaya göre saptayacak ve "koşulları" dayatacaktır.

Dünya Tıcaret Örgütü'nün kuralları altında ticaretin deregülasyonu, entelektüel mülkiyet haklarıyla ilgili yeni şartlar, vb. çokuluslu şirketlerin yerel pazarlara gırmesini ve denetımlerini ulusal üretimin, tarımın ve hizmet sektörünün tüm alanlarına yaymasını sağlayacaktır.

ÇOK TARAFLI YATIRIM ANTLAŞMASI

Bu yeni ıktisadı çevrede, hükümetler arası gözetım altında bürokratlar tarafından bağıtlanan uluslar arası antlaşmalar, ulusal ekonomileri yeniden bıçımlendirmede can alıcı bır rol oynadı ve tüm üretım sistemlerının yerinden olmasına yol açtı. DTÖ ile bıçımlenmekte olan Çok Taraflı Yatırım Antlaşmasının (MAI) gözetimi altındaki 1997 Finans, Hizmetleri Antlaşması, kımı gözlemcilerin "çok uluslu şirketlerin hakkının sözleşmesi" diye adlandırdığı şeyi sağladı.

Bu antlaşmalar, ulus toplulukların kendi ulusal ekonomilerini düzenleme olanağını ellerinden almaktadır OECD'nin himayesindeki Çok Taraflı Yatırım Antlaşması (MAI) ulusal düzeydeki toplumsal programları, istihdam yaratıcı politikaları, olumlu eylemi, topluluk temelli inisiyatifleri tehdit etmektedir. Başka bır deyişle, küresel şirketlere aşırı güç verirken ulusal toplumları güçsüzleştırmeye yol açmaktadır.

KÜRESEL ŞİRKETLERE TAHKİM EDİLMİŞ HAKLAR

"Serbest' piyasa ideolojisi, ironik bir biçimde, piyasa güçlerinin kasıtlı manipülasyonuna dayanan yeni bir Devlet müdahaleciliği bıçımini gündeme getirmektedir. Dahası, küresel kurumların gelişmesi, küresel şirket ve mali kuruluşlar için "tahkim

edilmiş haklar"ın gelişmesine de yol açmıştır. Bu uluslararası anlaşmaları ulusal ve uluslararası düzeylerde dayatma süreci, şaşmaz bir biçimde demokratik sürecin üzerinden atlamaktadır. "Yönetişim" ve "serbest piyasa" denilen şeylere ilişkin retoriğin ardında, neoliberalizm siyasal erki elinde tutanlara sallantılı bir meşruiyet sağlamaktadır.

Küresel yoksulluğa ilişkin rakamların manipülasyonu, ulusal toplumları borç krizinin patlak vermesiyle 1980'lerin başlarında başlatılan tarihsel sürecin sonuçlarını anlamaktan alakoymaktadır. Bu "yanlış bilinç" "serbest" piyasa reformları üzerine kritik tartışmanın tüm alanlarını istila etmiş durumdadır. Buna karşılık, iktisat biliminin entelektüel miyopluğu, küresel kapitalizmin mevcut işleyişini ve milyonlarca insanın yaşamı üzerindeki yıkıcı etkisini kavramayı olanaksızlaştırmaktadır. Birleşmiş Milletler dahil uluslararası kuruluşlar geriden gelmekte, ekonomik yeniden yapılanmanın ulusal toplumları nasıl zarara uğratıp kurumların çöküşüne ve toplumsal çelişkilerin tırmanışına nasıl yol açtığını pek az değerlendirerek başat ekonomik söylemi sürdürmektedir.

1 Michel Chossudovsky Ottowa Üniversitesi'nde İktisat profesörüdür ve "The Globalisation of Poverty, Impacts of IMF and the World Bank Reforms" (Yoksulluğun Küreselleşmesi, IMF ve Dünya Bankası Reformlarının Etkileri) başlıklı kitabın yazarıdır (Zed Books, Londra, 1997).

Afşar Timuçin'in Eserleri

- DÜŞÜNCE TARİHİ
- ESTETİK
- FELSEFE SÖZLÜĞÜ

Öykü
AŞKOLSUN KIRLANGIÇLAR

İNSANCIL YAYINLARI

ŞİİRLER BİLİR BENİ

Hocam Afşar Timuçin'e

Şiirler bilir beni
Bir kayıp mıyım
Dünyaya fırlatılmış
Pascal'dan beri
Besleyen toprak tohumu
Türkü destan şiirler
Okudukça yalnızlaştırır
Şiirler anlatır beni
Devinen cesaret
İnançla doluyor
Gökgözlü direniş örgütleri
Beni gözler / Ben varım
Kavgalar denizler
Beyaz rüyalar ülkesi
Ak sakallı
Şiirler çalmış beni
İnsanlar buluşur
Simge ormanlarında
Yıldızlı sofralarda
Dünyayı çalmışlar
Baudelaire'den beri

Mehmet AKKAYA

ŞİİRDE 'İÇTENLİK' YA DA 'İÇTENSİZLİK' KATEGORİSİ

Sedat UMRAN

Insancıl dergisinin 1 Temmuz 2000 tarihli sayısında Berrin Taş'ın şiir üzerine bir incelemesi çıktı; yazar orada şiirin en önemli öğesi olarak 'içtenlik' kategorisini göstermektedir; biz bu yazımızda, yazarın bir çok gerçeğe parmak basarken 'içtenlik' konusunda biraz yanıldığını ve belirsizlik ifade eden bir açıklamada bulunduğuna değineceğiz.

Şiirde 'içtenlik' 1941'li yılların şairlerinin üzerinde ısrarla durdukları bir kategori idi. Eğer 'içtenliği' şairin mizacının ona dikte ettirdiklerine kulak vermesi diye anlarsak, ileri sürülen düşünceye bir itirazımız olmaz, ama bir şairin şiirinde duyduğunu ve düşündüğünü şiirine aynen, olduğu gibi yansıtması diye düşünürsek, bu takdirde şairin sanatçı yanını göz ardı etmiş oluruz, çünkü şiirini yaratan şair eserinde kendinin kestiremediği ve sonradan o olup olmadığını bilemediği bir kişilikle karşılaşır; bunun sebebi onun Ben'inin amprik Ben'den irrik Ben'e (Metafizik Ben) dönüşmesidir; o artık realitedeki kendi değildir, insanlığın bir rüknüdür. Yazdığı, estetik değere bürünmekle nesnelleşmiş ve tablolaşmıştır. Şiir, şiir olabilmek için böyle bir içsel süreçten geçmek zorundadır, aksi halde o çiğ ve ham duyguların bir ürünü olur. Şair şiirinde duygularını dile getirmez (bu 19. yüzyıl estetiğidir) duygularının baskısından bir yaratış sürecinden geçerek kurtulur, onları biçimleyerek, işleyerek ele aldığı konuya uzaktanbakarak eserini ortaya koyar. Realiteden soyutlama ile koparak bir düş dünyasını kurar, hayalde görülen bu düş dünyası, realite gibi elle tutulur bir plastiklik arzeder, o hatta realiteden de üstündür, o denli canlıdır. Bunun için şiirde içtenlik değil, şairin konusunu hayalinde canlı olarak yaşayıp yaşamamasına bakılır; onun derin soyutlamalarla şiirini ele geçirip geçiremediği önemlidir. Bu soyutlama sürecinde şiir teşekkül eder, artık realiteyi bize tanıtan mantığın yerini bir düş mantığı almıştır; burada sözkonusu olan 'aşkınlaştırma' (Transzendieren) olayıdır. Gerçek şiirin gizi düpedüz buradadır. Nasıl ki renklerin gözükmesi için ışık gerekliyse, şiirin teşekküle için de insan varlığının benliği gereklidir. *Ben* ile *benlik* aynı değildir, benlik şiirin fonudur, biz aşkınlaştırmayı onun sayesinde yaparız. Herkesde *Ben* ve *benlik* var, ama bu sıçramayı yanı küçük (amprik) benden büyük (metafizik Ben'e geçmeyi) ancak şair olarak doğmuş kişi başarabilir.

Berrin Taş şiirlerinde yalınlığa önem verdiği için kanımızca bu sürecin pek farkında değil, o onun için 'içtenlik kategorisine başat rolü vermiştir. Peki şair içten değil de içtensiz mi? O ne içten, ne de içtensizdir. Bir *Proteus* gibi ele aldığı konunun atmosferini yaratabilmek için şiirleştirdiği şeyin içine nüfuz edebilir. Bir aşkı da anlatabilir, bir kediyi de. Burada onun *Einfühlungsgabe* dediğimiz yeteneği harekete geçer. (Tanpınar bunun için hülûl ve temessül karşılığını bulmuştur). Biz bunu bir şeyle özdeşleşmek de diyebiliriz. *Einfühlen* kelimesinde kendini bir şeyin içine hissetmek anlamı gizlidir.

Bir şair bir yaz günü bir kış şiiri yazabilir; burada içtensizlik değildir esas olan, tersine şairin hayalindeki canlandırma gücüdür. Büyük, iyi şairler *Eideetiker* ve *viziyonerler*dir. Onlar bir şeyi hayallerinde canlandırabilirler, çünkü bakışlarında bu canlılık vardır. Bir nesnenin üzerine düşen, orada ısrarla duran bakışı eskilerin *'teşhis ve intak* (dedikleri sanat aracıyla çalışarak) şiirinin özüne nüfuz eder. Burada gözlem gücüyle şiirinin içini aydınlatır. Şair konusuyla röportaj yapmaz, tersine kendinin olan bir ışık makinesiyle onu aydınlatır ve saydamlaştırır, onun en mahrem köşelerine nüfuz eder.

Şair mizacının ona dikte ettirdiği konuyu bulur, burada mizaç ile şiir arasındaki bağlantıya dikkat etmeliyiz. Ona aykırı gelen konularda bu yaratmayı başaramaz, onun için şiirde konu ona dıştan verilen değil, kendi mizacının tercih ettiğidir. Burada sevgi harekete geçer, o severek eşyanın gizlerine nüfuz etmeğe çalışır, yaratıcı süreci başlatır; onun her dizesinde bu sevgi bir esin gibi güçlükleri yener, içgüdüsel olarak şair doğan kişi bu güçlükleri kolayca aşar, eseri içsezgisinin bütünü kavrayan melekesinin ürünüdür. O bir şeyi bir şeye ekliyerek şiirini bütünlemez, bunu yapanlar masa başı şairleridir. (bunlara kitabî şairler de diyebiliriz, bu tabir almancada da vardır 'bücherhaft').

Buna bakarak diyebiliriz ki, şiir metafiziki bir

BUNUN ADI HÜZÜN

yüzünün hatlarını bir bir
parmağımla çizdiğim havaya
bulutlu biraz hava
biraz da kirpiklerinde nemli gözlerin
akşamı bekliyorlar

akşamlar yadırgamaz renkleri
renkleri siyah ya da
bana öyle geliyor biraz

ellerini tutmuş bir elim
camdan yansıyan yüzünde sarı ufka
bir zafer madalyası takıyor diğeri

dudaklarına geliyor duruyorum
korkuyorum
korkum bir korku kırmızı
parmağımın ucunda
boşluğa batırıyorum onu
sonra hiç uğruna kanatıyorum

bir isim bulalım bu sıcak
bu boğucu bu kavuran havaya
yüzün olsun yüz'ün
tropikal aşk olsun örneğin
nemli, vahşi, sarmaşık, sarı ışık
ne zaman yağacak belirsiz yağmur
iyisi mi
bunun adı hüzün osun, aşk değil.

Ömer SERDAR

olaydır. Şairin görevi küçük ben'ini (amprik ben, pratik hayata hizmet eder) büyük ben'e bir diyalektik sıçrama ile dönüştürmektir. Yaratmak sevgisinin, yani ilhamın sürüklediği ve içgüdüsel olarak yaratmaya yatkın mizaçtaki şari, iç dünyasındaki zenginlikleri kolayca dizelerine izdüşümler. Bu açıklamalarımız dışında şunu da sorabiliriz: Pekiyi gerçekçi şiirler yazılamaz mı? Yazılabilir ve yazılmıştır da. Ama onlar şairin güçlü duyarlılığının ve hayal gücünün ortaya koyduğu zengin ve derin içerikli şiirler yanında cılız kalır; güçlerini günlük olaylardan alırlar ve çoğu kez gerçek şiirin amacına ters düşerler.

Dergide bir konuyu derinliğine işleyerek bize çok güzel düşünceler kazındıran Berrin Taş'ın bu denemesinde de bizi doyuran bir çok yerler var, onun yazısı bu bakımdan teşekkürlerimize hak kazanmıştır. biz bir önemli noktayı açıklamaya çalıştık.

Not. Sözkonusu makalenin yazarı, yazısı üzerine görüşümü açıklamamı istemişti, yazım bu telkinle kaleme alınmıştır.

ŞİİRİMİZDE İZLEK: HAPİSHANE

ÖZGÜRLEŞME SÜRECİ VE MAPUSHANE (3)

Mustafa GÖKSOY

12 Şubat 2000 tarihinde İnsancıl Atölyesinde verilen seminer

Afşar Timuçin hocamız, cumhuriyet dönemi toplumsal gerçekçi aydın damarını "NAZIM HİKMET'in ŞİİRİ" adlı eserinde şöyle açımlıyor:

"Tarihte değer değişimi dönemleri bazen çok uzun sürer, bazen de kurulu düzen hemen kuruluverir. Cumhuriyet döneminin kurulu düzeni de, kısa süren bir sakınıklık döneminden sonra, eskimiş burjuva değerleri üzerine kuruluverdi. Batı dünyasının yavaş yavaş bırakmakta olduğu eski örnekler en yeni örnekler olarak benimseniverdi. Bu durum yeni değerlerden, işçi sınıfı değerlerinden yana olan aydınları tedirgin etmiştir. Gerçek dram burada çıkıyordu ortaya: tepeden inme bir biçimde oluşturulmaya başlayan burjuva sınıfının, yerli burjuva sınıfının yörüngesine girmeyen aydınlar yeni değerler savunmasını hangi toplumsal-siyasal güce dayanarak sürdüreceklerdi? İşçi sınıfı değerlerinin savunulabilmesi için, azçok dokunulmazlık kazanmış, burjuva değerlerine yatmamış, burjuvayla uzlaşıp rahat köşesine çekilmemiş büyük bir işçi sınıfı kitlesinin varolması gerekmez mi? Toplumsal-siyasal dayanağı olmayan bir mücadele, mücadeleciler ne ölçüde haklı olurlarsa olsunlar, çabucak engellenecek bir mücadeledir. Ancak, bu mücadeleden kaçmak gerektiği anlamına gelmez, mücadelenin çok zor olacağı anlamına gelir. Mücadele olacaktır, çünkü her zaman tavandan tabana yol vardır. İşçi sınıfı değerleri adına yapılan mücadele bizde uzun zaman, çok uzun bir zaman, mahpuslukları, öldürmeleri, pes etmeleri, bu gibi acı olayları akla getirmiştir.

Nazım Hikmet, işçi sınıfı değerleri adına yapılan mücadelede yerini erkenden aldı. Onu bu mücadeleye erkenden iten şey, Birinci Dünya Savaşı sonunda Türkiye'nin işgale uğramış olmasıdır."

Şimdi burada bu aydın damarın sürdürücüsü şairlerden seçtiğim şiirleri sunuyorum sizlere.

"MAHPUSHANE DÜŞÜNCELERİ

3/ Vakti çoktan geçti kirazla dutun,/ Şimdi kavun, karpuz mevsimidir./ Yemiş'teyim./ Kavun, karpuz oraya/ kocaman mavnalarla gelir,/ birinin 'Kudret' yazar üstünde, birinin 'Kaplan' Köprü ancak beş dakika çeker oradan./ Şimdi kavun, karpuz mevsimidir./ Ne kalabalıktır o Yemiş!/ Boş ver bakalım Yemiş'e,/ burda benim üzerimden mevsimler tarih gibi geçmiş

1938-Ankara. A. Kadir"

"İÇERDE

Haberin var mı taş duvar?/ Demir kapı, kör pencere,/ Yastığım, ranzam, zincirim,/ Uğruna ölümlere gidip geldiğim,/ Zulamdaki mahsun resim,/ Haberin var mı?/ Görüşmecim, yeşil soğan göndermiş,/ Karanfil kokuyor cigaram/ Dağlarına bahar gelmiş memleketimin...

Ahmet Arif"

"MUTLULUK BENİM ŞİRİN'İMDİR

Ben hiç turna görmedim/ ama tanıyorum turnayı türkülerden/ biri bir turnalı türkü tuttursa/ hele de tirendeysem/ hele de hapisteysem/ yıtırmışsem sevdiklerimi/ oy dağlar dağlar/ mutluluğu hiç görmedim/ ama tanıyorum yokluğundan/ geceler böyle olmazdı herhal/ ayrılık getirmezdi kucaklaşmalar/ durup dururken iç çekmeler/ kıyı köşe ağlaşmalar/ ölüme kurtuluş denmezdi herhal/ sevişmek suç sayılmazdı/ yaşamak böyle çile/ mutluluk dilesem birine/ ağlıyasam gelir ardından/ mutluluk benim şirinimdir/ oy dağlar dağlar/ nazım'ı hiç görmedim ben/ o çıktı ben girdim içeri/ gördüm toprağını o acı gülün/ o kuş ancak o bahçelerde/ nesini anlatayım ben özgürlüğün/ gün olur zincire vurulmaktır özgürlük/ gün olur/ göğsünü gere gere ıslık çalmak caddede/ o çekip gitti buralardan/ o çekip gitmezden önce/ bilmezdim gitmenin ne olduğunu/ şimdi kim

gitmelerden söz etse/ karanlıkta bir baba sessizce öpüyor çocuğunu/ yapın bunun resmini/ yapın bunun heykelini/ müziğini şarkısını yapın bunun romanını/ oy dağlar dağlar

Hasan Hüseyin"

"PARMAKLIĞIN ÖTESİNDEN

I

İnsanları alabildiğine sevmeyi/ Bırakmazlar yanına./ Böyle çekersin cezasını/ Üç duvar bir kapı arasında;/ Onlardan ayrı/ Böyle onlardan uzak./ Yasak sana, boylu boyunca sokaklar,/ Bahçeler, yalı kahveleri./ Dostalara şimdi mektup değil,/ Bir selam yasak!/ Kapılar demir sürgülü, çifte kilitli,/ Kapalı, hürriyete giden yollar;/ İçerdeki içerde mahzun,/ Dışardaki dışarda./ Burada her şey sade./Ekmek ve su, düşünceler.../ Emirler çeşitli:/ Kapıda kilit, emir,/ Uzakta düdük, emir/Emir, dışarda dikilen nöbetçi./ Hürriyeti çoktan unuttum,/ O yemyeşil masalların kızıdır/ Eskiden sevilmiş./ Bir ince hastalıktır olsa olsa,/ O şimdi ciğerlerimde./ Şu pencereye verdim kendimi,/ Bütün üzüntülere karşılık,/ Boğaz'ın suları üzerinden/ Karşı sırtlara açılmış pencereye./ Üsküdar'ı bilmezdim eskiden,/ Burada ısınıverdi kanım./ Vurgunum şu Kızkulesi'ne;/ Ne de şirin görünüyor/ Uzaktan Karacaahmet/ Hiç de söyledikleri gibi değil./ Bana düşündürmüyor ölümü.

Rıfaz Ilgaz"

"BİR AĞAÇ DALI BİLE

Kapamışlar sıkı sıkı hücrenin kapısını,/ dışarda kalmış dünya./ Herşeyi söküp almışlar elinden,/ bir tek pencere bırakmışlar sana/ ve parmaklığın dışında bir tek dal./ Belli üstüne abanacağı dört duvarın,/ döşemenin sonuna dek susacağı belli./ Kapı kolay açılmayacak bir daha,/ sesini yankılamayacak tavan,/ kimbilir kaç gece uykusuz kalacaksın./ Anlıyorsun silmek istediklerini/ olumlu ne varsa künyenden:/ Umut, yenilmemek, yaşama sevinci./ Anlıyorsun o pencere orda neden,/ o bir tek dal neyin işkencesi./ Biri, bakmak gibi fazla ışığa,/ direncini köreltecek senin,/ biri özlemini bileyecek dışarıya./ Her gün biraz daha çökeceksin,/ düştükçe yaşamın tuzağına./ Oysa bir şey var bilmedikleri/ neye değse elin silaha dönüşür,/ öyle bir kavganın içindesin ki/ bir ağaç dalı bile dövüşür,/ bir pencere bile yeter bilemeye direncini.

Kemal Özer"

"OTUZDÖRT

Tam bir yıl oldu bugün, bu şerefli uğraşa başlayalı./ Şu ana kadarki sicilim, eh, oldukça başarılı./ Ama bu, benim kişisel yeteneğimden çok, Toplumca hapse düşkünlüğümüzden olmalı./ 'Erkek Millet' diye bilinirdik 12 Marttan önce,/ Şimdi ise, yediden yetmişe, hapisaneciyiz milletçe.

25 Kasım 1973 Can Yücel"

"BABALARI 141-142'DEN YARGILANAN ÇOCUKLARA

Hayır, baban kimseyi öldürmedi/ Utanma arkadaşlarından/ Baban arkadaşların da mutlu olsun istedi./ Utanma babam hapiste demekten,/ Babanın suçu çocukları sevmekti./ Evet, uzun bir süre/ Baban getiremeyecek ekmeği eve,/ Ekmeksiz kimse kalmasın diye/ Yazı yazmaktan suçlu./Babanı yıllar sonra/ Gördüğün zaman dik olsun başın./ Babana yakışır ol/ Kaçma düşünmekten./ Düşünmek suç olsa da/ Savun suçsuzluğunu/ Babanın değil/ Halkın.

Sennur Sezer"

"DİYARBAKIR ÖLÜLERİ

I

dün gece muştularla yağıyordu havalandırmaya ilk karı martın/ dün gece yüreğimizde bıçaktı ölüm haberleri diyarbakır'ın/ asıldı ellerimiz ayasından kasap çengeli mi parmaklıklar/ daha kaç fırtınayla çarpışacak bu erkek dökümü alınlar/

II

incedir bileklerimiz yaşamak ağrısıdır boynumuzdaki/ atılırız her çığlığa süngü de öyle bir keskin ki/ aynı saldırma değil mi göğsünüzde gizlimizi arayan/ döküp benzini esmer tenimize yangınları kundaklayan/ yanıp kavrulan bir ülkeydi anladım ortasında o ateşin/ nasıl unuturum gözlerinizi karaydı arasında uzun kirpiklerin/ belki hiç sayamayacaksınız sevgilinin saçına kaç ak karıştı/ gene de söyleyeceksiniz; yürü sevgilim ne de güzel yakıştı./ elli dokuz gün mü aç kaldınız vay benim kardeşlerim/ altınız öldü demek artık kaşık tutmaz bu ellerim/

III

içimde bir ülke ağlar oturmuş sınırlarına saçını tarar/ bir çam devrilir hüznüme dalından bir kuş kalkar/ kuşun kanadına mı konar sabah yoklar demirörgüleri/ açamam ki sımsıkı gözlerim içinde diyarbakır ölüleri/ kimbilir ne güzeldir dinlemek dillerinde direnç türküleri/ basıp doğrulacak elbet kendi küllerine diyarbakır ölüleri

Mart-Kasım 1984 Nevzat Çelik"

"BAŞKALDIRI

Görüş günü/sözcük sözcük uzanır ellerimiz/

Görüş günü/Acınası zavallı korkak eller/ Demir çubuk olup saldırır/ Kabuğumuza çekilmeye görelim/ Nasırlaşır bu vahşet/ Kendi ellerimize de yürür/ Görüş günü/ Yoldaşlar hücre hücre/ Yatırırlar bedenlerini/ Karanlığın ölümüne/ Şimdi/ Şimdi yıldızlardandır seslenişleri

Mustafa Göksoy"

Dostlarım, toplumcu gerçekçi şiirde, umut ile öfke içiçe deviniyor. Umutsuz öfke yıkıcılığa, öfkesiz umut ise yılgınlığa götürür insanı. Umutsuz öfkeye ya da öfkesiz umuda alışmak, umutsuzluktan da öfkesizlikten de daha beterdir.

Mülkiyet özgürlüğü, insan özgürlüğünü metalaştıran-sömüren bir yapıya-dinamiğe sahiptir. Bu nedenle mülkiyet özgürlüğü ile insan özgürlüğü arasında derin ve uzlaşmaz bir çelişki var.

Her kurulu düzenin değerleri, mülkiyet ilişkilerinin zihniyet dünyasını oluşturur. Dolayısıyla kurulu düzenle mücadele etmeden özgürleşmek mümkün değil.

Düşünce tarihi, aykırılığın dinamiğinde gelişiyor. Aykırılık, kalıp düşünceleri yıkan bir süreçtir. Aykırılık, gelecek sorumluluğuyla yaşamak, yaşamı tarihe katmaktır.

Her şiirin kendi felsefesini oluşturduğunu düşünüyorum.

Şimdi size, toplumcu gerçekçi bakış dışında kalan şiirlerden seçtiklerimi sunuyorum.

"Birgün hapse düşebileceğinizi söyleseler/ Güler geçersiniz değil mi/ Gülün/ Ama geçmeyin/ Durun o durakta/ Geçmeyin/ Bana da söylediklerinde/ Gülüp geçmiştim/ Söyleyen için/ Galiba deli demiştim/ hem gülüp, hem geçmiştim/ Şimdi ranzamda/ Düşünüyorum/ Nasıl oldu bu iş/ Neden bu kadar kolay/ Oradan buraya geçiş/ Zor olmalı değil mi/ Çok zor/ Keşke/ O gece bu kadar içmeseydim/ Keşke, o sokaktan hiç geçmeseydim/ Oldu bir kere/ Düştüm/ Başkalarına gülüp geçtiniz biliyorum/ Fakat beni dinleyin/ Gülün, lakin geçmeyin/ sonra/ Sonra insanlığınızdan dahi utanırsınız/ Asla/ Asla hapse düşmeyin

Necati Özdemir"

"SİZİN İÇİN

Sızin için, insan kardeşlerim,/ Herşey sizin için;/ Gece de sizin için, gündüz de;/ Gündüz gün ışığı, gece ay ışığı;/ Ay ışığında yapraklar;/ Yapraklarda merak;/Yapraklarda akıl;/ Gün ışığında binbir yeşil;/ Sarılar da sizin için, pembeler de;/ Tenin avuca değişi,/ Sıcaklığı,/ Yumuşaklığı;/ Yatıştaki rahatlık;/ Merhabalar sizin için;/ Sizin için limanda sallanan direkler;/ Günlerin isimleri,/ Ayların isimleri,/ Kayıkların boyaları sizin için;/ Sizin için postacının ayağı,/ Testicinin eli;/ Alınlardan akan ter,/ Cephelerde harcanan kurşun;/ Sizin için mezarlar, mezar taşları,/ Hapishaneler, kelepçeler, idam cezaları,/ Sizin için;/ Herşey sizin için.

O. Veli Kanık"

"ÇELİŞKİ

Ben böylesine kederli/ sen bir o kadar mahzun/ biz bu denli uzak birbirimizden/ sevgilim, sevgilim/ işte hayat

İnönü Alpat"

"ONUR

Bir çöp misali/ sokak ortasında/ süründüreceğime,/ bir ömür boyu/ mapusta yatırırım seni.

Kenan Özcan"

"HAPİSANEYE DAİR

Çok şeyim oldu bu yaşa kadar:/ Söğütten atım oldu,/ askerde mavzerim;/ Bunlardan başka daha nelerim!/ kerhaneden dostum oldu,/ Hapsanede postum oldu;/ Ben sonuncusunu severim.

23.12.1953 Niyazi Akıncıoğlu"

"SANA NE YAPTILAR

o sabah mı çıkmıştın bir gün önce mi/ bir bıçağın ağzında yürür gibiydin/ demirlerin soğukluğu soluk dudaklarında/ gözlerinde karanlığı dar hücrelerin/ seni görür görmez özgürlüğümden utandım/ söyle ne içersin çay mı kahve mi/ çok değişmişsin birden tanıyamadım/ saçların uzundu omuzlarına akardı/ gönlümüz şenlenirdi sarışınlığından/ onlar mı kestiler sen mi kısalttın/ gülerdin içimize aylar doğardı/ görünmez dağların arkasından/ eski gülümsemeni beyhude aradım/ o sabah mı çıkmıştın bir gün önce mi/ çok değişmişsin birden tanıyamadım/ bir çay içermisin yoksa kahve mi/ kibritin yok demek cıgaraya başladın/ ellerin de titriyor bir şeyin mi var/ böyle bir kız değildin sen eskiden/ sana ne yaptılar sana ne yaptılar/ kirpiklerin ıslanıyor durup dururken/ o sabah mı çıkmıştın bir gün önce mi/ çok değişmişsin birden tanıyamadım.

1977 Atilla İlhan"

(Sürecek)

"İNSANCIL" DERGİSİNİN TOPLU SORUŞTURMASI

Hazırlayan: Anıl MERİÇELLİ

Sorular

1. Türkiye'de yayınlanan kültür, sanat ve edebiyat dergilerinden hangilerini izliyorsunuz? En çok hangi dergileri beğeniyorsunuz?

2. Geçen yıl birçok dergi kapandı. Yeni Biçem, Düşlem, Yaşasın Edebiyat ve İnsan Şiir Defteri gibi... Bu konuda ne düşünüyorsunuz?

3. Günümüz Türk şiiri hakkında düşündüklerinizi özetler misiniz? En çok hangi şairleri, hangi şiir kitaplarını beğeniyorsunuz?

Yusuf ÇOTUKSÖKEN

1. Düzenli olarak izlediğim dergiler arasında *İnsancıl, Varlık, Türk Dili, Türk Dili Dergisi* (Ahmet Miskioğlu), *Çağdaş Türk Dili* (Dil Derneği), *Adam Sanat, Gösteri, Cumhuriyet Kitap, Dünya Kitap, Yeni Binyıl Kitap, Milliyet Sanat, Bilim ve Ütopya*'yı özellikle anabilirim. Bu dergiler arasında en çok beğendiklerimi belirtmem çok güç. Çünkü her dergi içeriği ile beğenmemi sürekli yönlendiriyor.

2. Dergilerin iç ve dış etkenler yüzünden kapanmaları her dergisever gibi beni de üzüyor. Çünkü dil, kültür ve sanat dergilerinin kamunun nabzını tuttuğunu düşünüyorum. Bir de okur olarak şunun altını çizmek istiyorum: Sevdiğim bir derginin kapatılması ya da kapanmasında bir okur olarak kendimin de sorumlu olduğunu düşünüyorum. Demek ki yeterince ilgi gösterememişim, maddi ve manevi yönden yeterince destek sağlayamamışım, diyorum. Ancak her bir derginin de belirli bir ömrü olduğunu da düşünüyorum. Bunun süresini bir okur olarak ben belirleyemem. Benim belirlemem ancak şu konuda olabilir. Dergi içeriğiyle beni zenginleştiremiyorsa ben o dergiyi almamaya başlarım. Bence her dergi özgörevini başarıyla sürdürdüğünce yayımlanabilir. Gerek yazar kadrosu, gerek amaçlarına uygun içerikte yazılar yayımlaması, özetle okurlarını hem nitel hem nicel yönden geliştirmesi, zenginleştirmesi belli bir tutarlılık ve süreklilik gösteriyorsa, o dergi işlevini yerine getiriyor demektir. Bunlarda herhangi bir zaaf, eksiklik, sapma vb. söz konusu oluyorsa, sıradanlığı bir türlü aşamıyorsa, dergi yöneticileri hem kendilerine hem okurlarına eleştiri ve özeleştiri olanağı verip topladıkları verilerle bir durum değerlendirmesi yapmalıdır. Dergilerin sürekliliği ve tutarlılığı: değişen ve gelişen koşullara göre gerçekçi, çağdaş, insancıl kültür ve sanata yönelik atılımlar yapmasıyla yakından ilgilidir.

3. Günümüz Türk şiiriyle ilgiliyim, ancak bir eleştirmen tutarlılığı ve duyarlılığı beklenmemeli bu ilgiden. Özellikle dergilerdeki şiirleri okumaya çalışırım. Aralarından beğendiklerimi, öğretmen olduğum için öğrencilerimle paylaşmayı severim. Önceki çalışmalarıyla benim okuma alanıma giren şairlerin kitaplarını ıskalamamaya çalıştığımı da söylemeliyim.

Günümüz şairleri arasında en çok sevdiklerim kimler? sorusunu yanıtlamakta da zorlanıyorum.

Özellikle genç şairlere bir iki sözüm olacak. Genç bir şairin yapması gereken birkaç ödev var: Şiirin kuramsal çerçevesiyle yakından ilgilenmek Bu da doğal olarak şiir üzerine yazılmış kuramsal yazı ve kitapları okumak, özümsemekle olur. Şiirle şiir olmayanı ayırt edebilmenin başka bir yolu olduğunu düşünemiyorum. İkincisi de iki büyük birikimi, a) Türk şiirini, b) Dünya şiirini yakından izlemek. Özetle günün 24 saati şair olmak. Melih Cevdet Anday'ın şiir tanımı benim hep düşündürmüştür: "Şiir bilinen sözcüklerle bilinmedik sözler üretmektir." Bunun dille, dünyaya doğru ve anlamlı bakabilmekle, duyarlıkla, zengin birikimle, estetik kaygılarla ve yoğun çalışmayla çok yakın ilişkisi olduğunu unutmayalım.

Sedat UMRAN

1. Türkiye'de yayımlanan dergiler, yani kültür, sanat ve edebiyat dergileri yayımladıkları değerli

şiir, öykü ve denemelerle önem kazanırlar; derginin yönetmeninin derginin kalitesini sağlamak için titiz bir seçmeye ağırlık vermesi ve bunu yaparken tarafsız davranması gerekir. İnsancıl Dergisi felsefe yazılarına olduğu kadar edebi değerlendirmelere de önem vermektedir. Orada zaman zaman doyurucu yazılara rastlıyoruz. Onun dışında Varlık, Yaba, Virgül gibi dergiler de üstlendikleri işlevi kusursuz olarak ifa etmeye çalışıyorlar. Sanat dergileri şiirlerin, öykülerin, deneme ve eleştirilerin vazgeçilmez vitrinleridir.

2. Dergilerin kapanmasında onların her sayıda yeni atılımlara yönelememesinin rolü olduğunu sanıyorum. Değişen zamana ayak uyduramayan, bizi yeni ve değerli imzalarla tanıştıramayan dergiler ister istemez okuyucusunun gözünden düşmektedir. Herşeyden önce dergi yöneticisinin beğenisi, dikkati ve yerinde müdahalesi bir derginin devamlılığı için gereklidir.

3. Bana göre, bir akımın sözcülüğünü yapan ve o yönde eser verenler isimlerini ne kadar çok duyurursa duyursunlar, yarına kalma şansı olan eserler ortaya koyamazlar. Ben bağımsız şairlerin, kendilerine güvenen imzaların uzun ve kesintisiz bir çalışma ile iyi şeyler meydana getirebileceğini düşünüyorum. Şiirimiz gücünü geçmişi iyi bilen ve onu özümseyebilen şairlerle birkaç adım daha ileri götürülebilir. Üstün yetenekli bir şair, yeteneğini besleyen kaynaklara eğilerek büyük şiir tutkusuyla, esaslı kültürüyle kalıcı değerlere ulaşabilir; yanıltıcı imzalara özenerek yanlış yola girenler, gerçek değer taşımayan, kitlelerin yavan beğenisine cevap vererek ünlenen özentili yapıtlar yetişen şairler için büyük bir tuzak oluşturur. Şair şiirini ilkin kendi beğenmeli ve ondan sonra onun başkaları tarafından beğenilmesine önem verilmelidir. Büyük yapıtlar edebi kurallara harfiyen uyanlar değil, kendi içsezgilerinin dikte ettirdiklerini titiz bir eleştiriden geçirerek bize sunanların ürünleridir.

Osman Numan BARANUS

Yazın'ın işlikleri, deneylemevleri/dergilerdir. Türkiye'de yayımlanan ekinç (kültür), yaratı (sanat), yazın (edebiyat) dergilerinin tümünü izliyorum. En çok beğendiğim dergiler *Varlık, Adam Sanat* gibi genel yayın yönetmenleri titiz, seçici dergilerdir. Ama *Türk Dili* Dergisi sürdürümcülerindenim. Çünkü benimsediğim bir dergidir. *İstanbul*'da *Türk Dili Dergisi*, *Ankara*'da *Edebiyat ve Eleştiri* dergileri benim dergilerimdir. Bir de öbür kentlerde yayımlanan dergiler, dışarlık diyebileceğimiz taşra dergileri örneği yerel dergiler vardır. *Erciyes* gibi, *Kıyı* gibi. Tümünü okuyup balözü emmek en iyisi. Doğrusunu isterseniz, ister ünlü büyük kentlerin olsun, ister dışarlık dergiler olsun, yarının incelemecileri, araştırmacıları aradıklarını ünsüz dergilerde bulacaklardır. İster köşede-bucakta kalmış küçük dergiler olsun, ister ünlenememiş dergiler olsun, *Ataç* arar-tarar en uzaktaki bir dışarlık dergide ele-ula gelir bir değer buldu mu gün yüzüne çıkarmaktan esirgemezdi... *Yeni Biçem*'le *Düşlem Bursa* dergileriydiler. *Yaşasın Edebiyat* gibi, *İnsan Şiir Defteri* gibi pek çok dergiler vardır ülkemizde çıkıp batan. Böyle dergiler içinde, diyorum ya, geleceğe yönelik birer yazın işlikleridir, deneylemevleridir. En başta parasızlık, sonra yazısızlık, daha sonra isteğin, eğilimin doyuma ulaşması diye batma nedenleri sıralanabilir. Yaşadık gördük, bir de sıkıyönetimlerin kapatma yetkileri vardı. Kurulu düzene, yönetime aykırı dergiler kapatılırdı. Önemli bir batma nedeniydi bu da. *Ankara*'da çıkan *Özün* dergisi bunlardandı. Bir gün oldu kapatılıverdi. Ne bir kovuşturma, ne bir yargıyeri kararı, yasak yayın listelerinin başında gezerdi, aydınlıklar içinde yatsın, *Sami Nabi Özerdim*'in *Halkçı* güncesinin 28 Mayıs 1973 Pazartesi günlü "bugün/yarın" köşesindeki şu yazısından derginin kapandığını öğrenip donakalmıştık. Hem yazarı anmak, hem o günleri anımsamak için yazıyı buraya almak istiyorum: "Yaprakları Çevirmek/ Eski bir derginin koleksiyonunu karıştırmanın tadına vardınız mı hiç? Kırk yıl önce yayımlanmış bir dergi... Ya ciltler dolusu, ya da sekiz-on sayı... Kapanmış, sürüp gidememiş, ama, işte şimdi, yapraklarını çevirirken size yeniden bir şeyler vererek ödevini tazeleyen bir haftalık, ya da aylık dergi!/ *Servetifü'nun, Edebiyatı-Cedide* ya da yine *Servetifünun* adıyla anılan, yazınımızda bir dönüm noktası olan kuşağın yayın organı idi. Ama, çok kısa bir süre için. Belki beş yıl kadar. Ne var ki, önce, o günlerin düzeyine göre, çeşitli bilgileri resimlerle sunmaya çalışan bu dergi; *Tevfik Fikret, Halit Ziya Uşaklıgil* ve arkadaşlarının eline geçince, bir dönemin bayrağı oldu. *Edebiyatı-ı Cedide*, kısa zamanda etkili oldu; işlerini bitirince, *Servetifünun* bu kez başka kuşakların sözcülüğünü yaptı. *Servetifünun* deyince 1896-1901 yılları arasındaki sayıları ele alınır. Sahibi *Ahmet İhsan Tokgöz* 1942'de öldü; dergisi iki yıl daha yaşadı. 1891-1944 yılları arasında, aralıkla ve pek çok değişikliklerle, hattâ bir aralık *"Uyanış"* adı ile çıkmış olan derginin, 53 yıllık yaşamında ancak beş yılı bir yazın dönemini yansıtır. Ne var ki, *Servetifünun*'u, ilk sayısından sonuncusuna değin çevirmek, okuyucuyu elli üç yıllık bir tarih ve düşün ırmağının kıvrıntıları arasında dolaştırır. Bu, günümüzde yapılacak uzun bir gezi-

den çok daha çekici olur./ Binlerce sayılık böyle bir derginin yanında; *Ziya Gökalp*'ın *Diyarbakır*'da, çok kötü bir teknik içinde otuz üç sayı yayımladığı *Küçük Mecmua*, yine büyük bir değer taşır. Bu adı gibi küçük boyutlu dergi, 1922 yılının Haziran ayında başlatılmış 1923'de son bulmuştur. O günlerde, Anadolu'nun uzak bir kentinde bir dergi hangi olanaklarla basılabilirdi? İşte o olanaklarla basılmıştır. Ama çıkaran *Ziya Gökalp* olduğu için, bilim ve düşün dağarcığımızın unutulmaz yaprakları arasına girer./ Türkiye'de bir süre, magazinler aynı zamanda sanat ve düşünün de sığınağı olmuştur. *Sedat Simavi*'nin 1943'te kurduğu *Yedigün*, yıllarca bu niteliğini koruyabildi. Sonra, bugünkü magazinlerin hafifliği içinde eridi gitti. Cumhuriyetin onuncu yılından, belki ikinci Dünya Savaşı'na değin, *Yedigün*'de *Türkiye*'nin en seçkin yazarları, sanatçıları bir araya geldiler. *Hüseyin Cahit Yalçın*'dan *Faruk Nafiz Çamlıbel*'e değin... Hatta, genç kuşağın ilk pırıltıları da *Yedigün*'de göründü./ Bir de *Orhan Veli Kanık*'ın *Yaprak*'ını analım. 1949'da, tek yaprak olarak, biçim ve içerik yönünden unutulmaz bir güzellikte göründü. Ne var ki, *Orhan Veli*'nin 1950'de ölümü üzerine sustu./ Bugün *Yaprak*'ı yeniden ele geçirebilsem. 1950'de kapanan bir dönemin son yansımalarını yeniden yaşayabilsem diyorum./ Buraya değin sözünü ettiğim dergileri, iki yıldır bir tüm sanat kaygısı içinde yayınlandıktan sonra geçen ay son sayısını da verip sessizce ortadan çekilen *Özün*'e bağlamak için andım. *Özün, Osman Nuri Baranus*'un yaprağı idi. O da tek yapraktı. Tertemiz bir baskı, öz'e yönelmiş bir içerik, *"özün"* sözcüğünü *şiir* karşılığı olarak almıştı. Salt şiir için yaşıyordu *Özün*. Herhalde, bir sanat yolcusunun, hiçbir destek görmeden, sayfalarına bir ilan gölgesi düşürmeden, olanaklarının son damlasını bu yola yatırarak çıktığı bir serüven gezisi idi. Serüven sözcüğünü yumuşatmak isterim./ *Özün* yirmidört yaprak içinde, kütüphanelerde yerini alacak; zaman zaman karıştırılacak, okunacak, notlar alınacak... *Özün* kapandı. İleriye bakıyor, yeri geldikçe *Atatürk*'ten söz ediyordu. Onun bu niteliklerini bile çok görenler olmuş... Şimdi, kimi sergilerde bol yapraklı gerici dergiler çoğalmakta... *Özün*'ün özellikleri: gelen yazıların, özünlerin imzalarını kapatır, değersizse babamızın oğlu olsa koymaz, seçme yapardık. Ben *Celal Vardar, Nusret Kemal Otyam, Orhan Ülkülü, Hüseyin Atabaş* ülkede çıkan dergileri tarar, "Geçen Ayın En Güzel Özünü"nü de seçerdik; seçilen ozanlar: *İlhan Berk, Hasan Hüseyin,* (Bugünkü romancı) *Orhan Pamuk, Afşar Timuçin, Ceyhun Atuf Kansu, Ünsal Akpak, Oktay Rıfat, Edip Cansever, İsmet Ercan, Siyami Özel, Abdülkadir Bulut, Behçet Necatigil.* Çok gürültüler olunca bu güzel gelenek kesildi.

Günümüz Türk özünü, değişim ve gelişim içinde. Yeni yeni imgeler, dil üzerinde çalışmalar. özünde ses, yapı ve özün diline önem verenler var. Yaratı yolunda kendisini yene yene, aşa aşa yürüyen genç özünmenler bugün seslerini duyuramasalar da varlar. *Anadil* ile *anadili*'ni *dilana* kılmak için er-geç dil'i, özellikle özün dili'ni en sarp bir sorun edinen genç özünmenler eksik değil. Bugünkü *İtalyanca*'yı kuran *Dante, arı-duru Türkçe*'yi derleyen *Ömer Seyfettin* olmasaydı, ne *İtalyanca* olurdu, ne de *"Yeni-Türkçe"* olurdu. Aşırı gitmekmiş! Aşırı gitmedıkçe dinginliğe de, erince de varılamaz. Bu gerçeğin bilincinde olan gençler var. Sözükler, kavramlar yenilenecektir. Elin erdiğince, dilin döndüğünce uslamlamalar *öz Türkçe* iletilecek. Bu bağlamda, örneğin *edebiyat* yerine *yazın, şiir* yerine *özün, şair* yerine *özünmen* denilecek. Bu yetkiyi kim veriyor? Yüzyıllardır *edebiyat* sözcüğünü de, *şair* sözcüğünü de, gerçek seslenme anlamına gelen öz artı ün, bileşik *özün* de *şiirin* yerini alacaktır. Eski sözcükleri benimsememiş halk, *Sıvas*'a vali (ilbay) olarak atanan *Mehmet Emin Yurdakul*'a *"şair vali"* yerine *"türkücü ilbay"* diyebılmiş halktır yetkiyi veren. Bir kesim aydınlar olarak, "Bizler dünyanın en özünmen tinli ulusunu kurduk. Yeryüzünde bizim gibi köylüsünü-kentlisi, eşkiyası-padihaşı velisi-delesi özün yazan, özün söyleyen bir başka ulus gösterilemez" diye övünürüz ya, yaptığımız işin adını yabancı bir dilden almakta da bir sakınca görmeyiz. Çok söylendi, olsun, *edeb*'le (utançla) aynı kökten gelen *edebiyat*'ın dün de, bugün de. ayrıca yarın da *edeple-edepsizlikle* ne ilgisi olabilir! Onun gibi, *şuur'la (bilinçle)* aynı kökten türeyen *şair'le şiir* ikilisinden *şiir, özün* olurken, *şuuru tahteşşuura (bilinçaltına)* dehlemekle, adıgeçen uğraşın gerçek kaynağına kavuşması mutlandırır ancak. Genç özünmen bunun da bilincinde yürüyor. Yürüyor ya, bir takım engellere tosluyor. Betiklerini bastıramıyor. Çünkü yayıncılarda para, tapının yerini almış. Her yenilik de bir ilerleme, yenilik olmuyor. Her yenilik değişmedir, ama her değişme yenilik değil. Küreselleşme uydurma bir kavram ama yapacağını yapıyor. Birgün o da yuvarlanıp gider. Yatırımcı faizle parasını artırmazken, senden-benden para isteme yüzsüzlüğünü de bırakır. Herkesten önce genç *ozan* ya da *özünmen* bunu da görecektir. Çünkü duyarlıdır o, öncüdür. Yetmiş yaşımdayım, gençlere her bakımdan güveniyorum. *Necati Cumalı*'nın *Güzel Aydınlık* özün betiğini beğeniyorum; *Ahmet Erhan*'ı üstün görüyorum, *Yunus Koray*'ı üstün.

İNSANCIL'A DENİZLİ'DEN MEKTUP

Adalet Bakanlığı'nın başlatmış bulunduğu F Tipi Cezaevi uygulamasını insanlık dışı ve onur kırıcı buluyor, bu uygulamanın kaldırılarak tüm tutuklu ve hükümlülerin serbest bırakılmalarını talep ediyorum

Suat İnal (İşsiz), Seçil Daşçı(işsiz), Ramazan Ererişkin (Öğretmen), Huriye Çoban (Avukat), Nihat Tencir (Muhasebeci), Harun Detaç (öğrenci), V. Elif Bayındır (İşveren), Muhlis Kaya (İşçi), Yakup Çiçek (İşçi), Adalet Karabalık (ev hanımı), Şenay Eker (emekli), M. Sıddık Eker (emekli), Halit Demir (İşçi), Zeynel Oner (Taşaron), Nezahat Karabil (ev kadını), Burhan Arslan (serbest), Meral Durmuş (serbest), Engin Çiçek (ocakçı), Vasfiye Baykara (ev kadını), Yusuf Dalyan (öğrenci), Türkü Zencir (öğrenci), Selma Zener (işletmeci), Atya Baykara (evkadını), Naciye Soylu (ev kadını), Perihan Turhan (evkadını), Belgin Baykara (ev kadını), Sıdıka Baykara (ev kadını), Fatma Baykara (ev kadını), Mehmet Yanat (serbest), Selima Güler (ev kadını), Etlima Tulum (ev kadını), Turan Menteş (serbest), Erhan Çelik (inşaatçı), Hasan Kaynak (Garson), Mustafa Kaya (İşçi), Şakir Bora (öğrenci), Haydar Naci (inşaat işçisi), Yıldız Koç (öğrenci), Gülşah Zencir, Hamdi Doğan, Özgür Gündoğan (öğrenci), Derya Furni (öğrenci), Şebnem Yal (psikolog), Seyit Ali Gürsoy (Elk. müh.), Ahmet Turan (öğrenci), Mehmet Gül (serbest), Abdullah Çermel (işçi), Nezih Bütkül (serbest), Mehmet Atay (işçi), Mehmet Demir (işçi), Mehmet Akyürek (işçi), Mehmet D. İlkimen (Diş hekimi), Hasan Yiğit (işçi), İzzet Karabalık (işçi), İlyas Sönmez (işçi), Aydın Onur (İşçi), Nurullah Akyel (öğrenci), Emin Çelik (aşçı), Ahmet Gülen (işçi), Ahmet Aydın (esnaf), Hüseyin Aydın (esnaf), Ayten Arslan (ev hanımı), Levent Ekiz (öğrenci), Ahmet Andıç (mevsimlik işçi), Selahattin İlgin (inşaatçı), Kerim Elçin (eğitimci), Erman Yarışan (Avukat), Süleyman Zencir (İşçi), Akın Ateş (öğrenci), Miray İflazoğlu (öğrenci), Şenol Koç (öğretmen), Mustafa Yardımcı (işsiz), Deniz Doğan (öğrenci), Emel Yeraltı (öğrenci), Umut Bozkurt (öğretmen), Bayram Daştemir (işletmeci), Celil Yeltekin (işçi), Erkan Gürel (işçi), Güllü Gürsoy (Makina Müh.), Vedat Akın (müteahhit), Tahsin Önal (Saatçı), Ahmet Ergenç (öğrenci), Erkan Karakaya (öğrenci), Başak Hasköşe (öğrenci), Bingül Coşkun (serbest)

Fatma Arıkan; *"Hücreleri Görünce Beynimiz Durdu."*

Ayşe Güzel

- Adalet Bakanı ile görüşmeye gidenler arasındaydınız? Sizin de çocuğunuz var mı hapishanede?

- Evet bir kızım var içerde. Ama ben sadece kızım için gitmedim. Öbürleri de insan evladı. Onların da anaları babaları var.

- Peki, Adalet Bakan'ı ile görüşmek istemenizin amacı neydi?

Adalet Bakanı ile F tipi cezaevlerini görüşmeye gittik. 4500 imza topladık. Bu imzalar, işçi, memur, esnaf, herkesindi. Duyarlı insanların. F tipi hapishaneler kapansın diye.

- Kaç kişiydiniz... giderken sorun yaşadınız mı?

6 otobüs 300 kişi. Önce Kadıköy'de toplanıp basın toplantısı yapacaktık. Gittiğimizde tüm Kadıköy'ün polisle dolduğunu gördük. Otobüs kapılarını bile açtırmadılar. Ordan İzmit'e gidecektik. İzmit'e dönen yola sokmadılar. İzmit'ten bir araba katılacaktı. Bize katılacak otobüsle buluşamadık. Biz de basın açıklamasını yapamadan hareket ettik. Bursa'dan ve Adapazarı'ndan gelen otobüslerle buluşacaktık. Adapazarı'na da sokmadılar. Burada otobüsten inip polise durumu anlatmaya çalışan 5 genci gözaltına aldılar. Amaçları yol boyunca yılıp, korkup, dönmemizdi. Biz de Adapazarı civarında izin vermemelerine rağme zorla yemek molası verip 5 kişiyi bırakmaları istedik. Onlar bırakılmadan bir yere gitmeyecektik. Gençler bırakıldıktan sonra yola çıktık ama hiç ihtiyaç molası bile verdirmiyorlardı. Yol boyunca asker, polis otobüslerimizi takip etti. Mola verdirmediler ama bir yandan da otobüslerimizin yolunu kesip keyfice durduruyorlardı. 10 dakika gidip 5 dakika durduruyorlardı.

Kaynaşlı'ya varmadan indik zorla arabadan, ihtiyacımız vardı. Onlar inmeyelim diye habire kapılara copla vuruyorlardı. Biz de zorla indik. Olduğumuz yere oturduk.

- Size yapılan baskılara karşı trafiği kesip eylem mi yapacaktınız?

Trafiği durdurmadık, yol kenarına indik. Bizim o an amacımız trafiği kesmek değildi. İhtiyacımız vardı indik ama etrafımızı polisler doldurmuştu. Biz de olduğumuz yere oturduk. Biz oturur oturmaz copla bize giriştiler. Genç, koca, yaşlı demeden copladılar. Yaşlı anaların, babaların her yeri cop iziydi. 30 kişiyi o an baygın, kanlı gözaltına aldılar. Kaburgası, burnu, kolu kırık halde, kanlar içinde gözaltına aldılar. Kalanımızı yine coplayarak otobüslerimize bindirdiler.

Polise baştan beri hep söylediğimiz, biz eylem yapmıyoruz. Yol kesmiyoruz, yürüyüş yapmıyoruz. Sadece imza topladık, otobüslerle Ankara'ya gidip Bakan'a iletmek amacımız diye bin defa dedik. Biz çocuklarımızı tabutlara sokmayacağız. Öldürseniz bile Ankara'ya gideceğiz. Çocuklarımızın acısını tatmamak için biz ölüme hazırız dedik.

- 30 kişi gözaltına alındıktan sonra siz ne yaptınız, yola devam ettiniz mi?

Biz de yaralı idik otobüste. O haldeyken yola devam ettik. Otobüsten inmemizi istemiyorlardı. Halk bizi bu halde görmesin diye herhalde. Otobüsümüz yavaşladığında ya da durduğunda sürekli coplarla camlarımıza, kapılarımıza vuruyorlardı. Bir yandan bizi korkutmaya çalışıyorlar, bir yandan da dışardaki hakla haberleşmemizi kesmek istiyorlardı. Özellikle deprem bölgesinden geçerken hiç indirtmediler. Deprem bölgesindeki halkın da çok perişan olduğunu duymuştuk. Herhalde bizi böyle gören halk destek verir, iki isyan birden olur diye korktular. Otobüsümüzün yavaşlamasına bile izin vermediler. Şoförümüzün birini indirip çok dövmüşler, Adapazarı'nda yavaşladı diye. Yine de şoförümüz o haldeyken yola devam etti. Oysa ki şoförün ne suçu vardı. Biz arabasını kiralamıştık, bizle ilgisi bile yoktu.

Çamlıdere'ye kadar aç, susuz, tuvaletsiz, otobüse kilitli devam ettik. Yiyeceklerimiz vardı ama bagajlardaydı, suyumuz yoktu. Otobüsü durdurmuyorlar, kapıları açtırmıyorlardı. Adapazarı'ndan Çamlıdere'ye tam bir günde geldik. Otobüsün durmasına, bizim inmemize izin vermiyorlar ama gitmesine de izin vermiyorlardı. Geri dönmemizi istiyorlardı sürekli. Bu yüzden yavaş yavaş, gözaltılarla, zoraki mola vere vere, tam dört günde gidebildik Ankara'ya.

- Bu arada gözaltına alınanlardan haber alabildiniz mi?

- İşte onu diyorum ben de. Kavaklıdere tesislerine gelmeden Bolu civarında bir yerde daha mola verelim dedik. Yine indirmediler, aç, susuz kaldık, gözaltındakilerden haber yok. Bu sefer biz de, yine ite kaka kapıları açıp yolun kenarına oturduk. İlk gözaltına alınanlardan ölü, ağır yaralı var diye duymuştuk. Gece yarısı arabadan kendimizi dışarı atıp, gözaltına alınan arkadaşlarımızı getiren, ağır yaralılardan haber almalıyız dedik. Bizi yine coplayarak iki üç arabaya bindirdiler. Vura vura, baskı yaparak, copla, dipcikle asker; polis, özel tim kafamıza, heryerimize vuruyorlardı. Öyle acele ile topladılar ki 6 araba vardı, 3 arabaya tıka basa coplaya coplaya bindirdiler. Aynen Bastık çaması (katlanıp torbalara basılan pestil) gibi. Diğer üç arabada 2-3 kişi kaldık. Tekrar yola devam ettik, yaralı bereli hiç nefes aldırmadan yine aç, susuz. Kavaklıdere'den önce bir yerde bizim arabada 5 kişi vardı. Polisler kalabalık otobüslerle arkada kalmıştı. Bizim otobüsümüz öndeydi. Muavin arabayı bir ara durdurup, koşup bir şişe su getirdi. Bende yüksek tansiyon vardı. Tuvalete gitmem gerekiyordu, üre atıyorum sürekli, hap aldığım için. Şoför "abla arabamızı bağlarlar, inme!" dedi. Ben de rahatsız olduğum için ne olursa olsun ineceğim dedim. Herşeyi göze alıp indim aceleyle. Geri geldiğimde daha onlar yetişmemişti, yola devam ettik. Ezilmiştim, coplanırken çok hırpalanmıştım.

Kavaklıdere'de durduk. Nedense burada birşey demediler inmemize. Yine tam bir gün geçmişti yolda aç, susuz. Bütün asker, polis yığılmıştı oraya. Basın da vardı. Kavaklıdere'de gözaltındakiler gelmeden, yaralılardan haber almadan 10 gün de olsa bir yere gitmeyeceğiz dedik. Kavaklıdere yaralı ve gözaltındakilerden haber bekledik bir gece kaldık. Çay bahçesinde yaralı, yorgun, ezilmiş bekledik. Sonunda gözaltındakilerin bırakıldığını, yaralıların da hastaneden evlerine döndüklerini öğrendik.

O sırada Adana'dan gelenler Gölbaşı'nda gözaltına alınmış, yaralanmışlar, coplanmışlar.

- Adana? Ankara'ya diğer illerden de mi gelenler olacaktı?

- Bütün Türkiye'den analar toplanacaktık, birlikte gidecektik. Diğer şehirlerden gelenleri yollarda tutmuşlar. Karadeniz'den gelenler de Konya yolunda kalmışlar. Onlara da yine aynı şeyler olmuş. Kavaklıdere'deyken gözaltındaki arkadaşlarımız geldi, basın açıklaması yaptık. O sırada televizyonda haberleri izliyorduk. Ankara girişinde bizi bekleyen panzeri gördük. Ama biz herşeyi göze almıştık. Ölümden öte yol var mı? Çıktık yola vardık Ankara'ya. Paralı geçite varınca bizi bir ordu bekliyordu ki panzerler, arabalar, polis otoları, çevik kuvvet, asker sana ne diyem, bizi halka içine aldılar. Cumhurbaşkanını dahi o kadar asker, polis karşılamazdı. Otobüslerimizi durdurdular.

- Oradada bir saldırı oldu mu?

- Yok, bu sefer başkaydı sanki. Bakanlıktan talimat gelmiş. Temsilci gönderin dediler bakanlığa, 15 kişi. Sonra pazarlık yaptık. Hepimiz gideceğiz, orada temsilci seçeceğiz dedik. Biz 300 kişi niye paralı geçitte bekleyelim dedik. Ya Ankara'da bir parkta ya da bakanlığın parkında bekleyelim dedik. Bırakmadılar. Öylece bekliyoruz. Bir iki saat güneşin altında bekledikten sonra avukatlarımız görüştü. Baktık hiç olmuyor, temsilci seçip 15 kişiyi bir minibüsle gönderdik. Bakan'a vardıklarında randevu verdiği halde randevulaşılan saatten 10 dakika önce çıkıp gitmiş. Temsilcilere demişler ki, "bakan yarım saat sonra gelecek, müsteşarla görüşün isterseniz" Temsilciler de "4 gündür yoldayız bız yarım saat daha bekleriz" demiş. Sonunda bakan gelmiş. İmzalar verilip, ailelerin isteklerini ilettikten sonra Bakan hücreleri övmüş, korkulduğu gibi olmadığını söylemiş. Temsilciler de hayır, biz hücreleri biliyoruz demişler. O zaman gidip bakın demış Bakan. Temsilciler paralı geçite geldiler. Bu arada mahkemeleri var gerekçesiyle 5 kişiyi daha gözaltına aldılar. Bakan 60 kişi hücreleri gezsin demiş. Biz de bir otobüs dolusu 60 kişi seçtik. Geri kalanları İstanbul'a gönderdik. İstanbul'a geri giden arkadaşlarımıza yine yol boyunca aynı baskıları yapmışlar. Bize de dediler ki 60 kişiye. Sizi polis götürecek ertesi gün hapishaneyi gezdirecek. O mola verirse mola verilecek. Yani gözaltında tutmak istediler Ankara'da. Epey pazarlık yaptıktan sonra polis eşliğinde ama kendi kararımızla bir kültür merkezine gittik. Hücre hapishanesini ertesi gün göreceğimiz için o geceyi kültür merkezinde geçirdik. Sabah 10'da Güven Park'ta randevu vermişti Bakanın temsilcileri.

- Hapishaneyi gördünüz, neler düşündünüz?

- Sincan hücre tipi hapishanesine gittik. Bir dağın başında. Ankara dışında bir saatlik yol. Dağ taş toprak. Daha girişte adı üstünde hücre. İnsan ürperiyor. Onlar buna oda sistemi diyor, hücre derler mi? Gittik, basını içeri almadılar. Polisin kendi basını ile polis de bizle gelmek istedi. Diğer basını almadıkları için biz de polisin basınını kabul etmedik. Madem diğer basın girmiyor bunlar da girmesin dedik. Önce personelin yerlerini gezdirdiler. İdareye ait olan yerleri çok güzel yapmışlar. Yemekhaneleri geniş. Personelin oturacağı, spor yapacağı yerler geniş, 4-4'lük. Gezme yerleri, kafeteryaları var. Tam 5 yıldızlı otel gibi. Biz, önce tek kişilik yerleri görelim dedik. Müdür hep şu yanı da görün, bu yanıda görün diye personele ait güzel yerleri gösteriyor habire.

Sonra 3 kişilik yerleri gezdirdiler. Üç kişilik yerlerin aralarında zindanlar var. Biz "buralar ne" dediğimizde "yemekhanenin deposu onlar" dediler. Duvarlar, altta köpük (strafon) üstü muşambalı. Yerin ortasında bir demirli süzgeç var. Hiç pencere yok, nefes alacak yer yok. Yeni yapılmasına rağmen rutubetten içerde duramadık. Kapıda bile hiç delik yok. Biz buralar hücre mi dediğimizde, yiyecek deposu dediler. Bu kadar çok depo olur mu, hem de yemekhaneden bu kadar uzakta diye sorduk. Biz bu zindanların işkence odası olduğunu düşündük. Hani filmlerde gösteriyorlar ya onlardan. Karanlık, havasız odalar. Yiyecek deposu olsa, karanlıkta, hiç hava almayan yerde mallar çürür. Ben ev kadınıyım. Yiyecek nasıl saklanır bilirim. Buranın yiyecek deposu olması imkansız. O zaman her hücrenin yanına yapılmış bu zindanlar ne için kullanılacak? Bize doğruyu söylemiyorlar.

Üç kişilik hücreler iki katlı yapılmış. 9 metrekarelik bir yer. Üst katta üç ranza yan yana, alt katta mağazalardaki soyunma kabinleri gibi bir küçük tuvalet o kadar. Aynı büyüklükte bir de havalandırma.

Buradan çıktık tek kişilik hücrelere gittik. Yaşanacak bir yer değil. Tek kişilik hücrelerle üç kişilik hücreler arasında bir koridor var. İki blok gibi ama ayrı binalar değil. Aynı bina içinde uzun bir koridorun bir yanında tek kişilikler, öbür yanında üç kişilikler. Ama birbirlerinin sesini bile duymasına imkan yok.

Hücreleri görünce tepkiniz ne oldu?

Hücreleri görünce beynimiz durdu. Üç kişilik ya da tek kişiliklerde insan yaşamaz. Kuşu bile kafese koyuyorsun çırpınıp duruyor, odaya bırakıyorsun orada bile duramıyor gidip cama konuyor, habire dışarı çıkmak istiyor. Sonra tutukluların birarayа gelebileceği, çalışacağı işyerlerine götürdüler. Büyük han gibi işyerleri. Onlar bize söylemediler ama bu işyerlerinde çalışmak için bütün kurallara uymak lazımmış, avukatlarımız söylemişti. Yani bütün kurallara uymazsan işyerinde çalışman yasaklanıyor. Hayvanı da böyle ehlileştiriyorlar. Çocuklar için şubeden geldiklerinde ilk önce koyacakları yerleri yapmışlar. Yine 9-10 metrekarelik bir yer. Tuvalet içinde.

Dedim ki, "herşey var da, şuraya akıl hastanesi de yaptıracak mısınız?" Bir ana da dedi ki "şuraya da ayrıca mezarlık yapılacak mı?" "Niye" dediler, "ne gerek var" Dedik ki, "burada çıldıran önce akıl hastanesine, orada ölen de hazır mezarlık yakında iken mezara, zahmetsiz olur" "Niye çıldıralar ki" dediler. "Ben iki saatte çıldırayazdım kaç yıl burada ne yapar insan" bir de dedim ki temsilciye. "sen onaylıyor musun bu hapishaneyi?", "onaylanmayacak ne var burda" dedi. "O zaman önce kendini ya da çocuğunu koy buraya" dedim. Sesini çıkarmadı. Dedim ki "siz ilerde hücreye kendiniz koyuyor kapıları kendiniz açıp kapatıyorsunuz, beton bahçede spor yapılacak yere çıkaracakmısınız, peki çocuklar çıldırır da kaçacak olsa şu duvarların üstünden o zaman ne olacak?"

"Duvardan atlasa da gidemez ki dışarı birşeyler döşeyeceğiz" dediler. Öyle deyince benim aklıma mayın geldi. Önceden de duymuştuk mayın döşeyecekmişler. Hücre yetmemiş, rutubetli zindan yetmemiş, ehlileştirme yetmemiş, bir de mayın. Gerisini siz düşünün.

- Bir anne olarak bu konudaki son düşünceleriniz nelerdir?

Son düşünce ne ki... Böyle oldukça son düşünce olur mu? Orda insan yaşamaz. Dayalı döşeli daire de olsa tek kişi olduktan sonra nasıl yaşar? Biz çocuklarımızı oraya koydurmayacağız. Evlat acısına dayanılır mı? Anneleri babaları yok etmeyince çocukları da oraya koyamayacaklar. Biz daha da dirençli olduk, yol boyunca çektiğimiz işkencelerden. Kızım, diyeceğim o ki;

Gondudan çıktık yola
Kadıköy'de çevirdi ilk bela
İzmit'e girecektik hele
Ordu düzmüşlerdi yola
Adapazarı'nda verecektik mola
Copları görecektin hele.

AŞKSA BU

gecenin bir yarısı
kapında hep ağlayacağım
Aşksa bu
ne ilerlesin gece
ne gelsin gün

sen sen olmadıkça
şuramda bir kerecik kımıldamadıkça

gecenin bu yarısı
öfkem... hıncım... merakım
dayanmış kapına
kapından ötesi
kim götürecek beni.

İsmet ALICI

Öykü

TEPKİ

Seçkin GÜNDÜZ

"Güzel" dedi, "çok güzel. Bu yaşta çalışıp para kazanman. Okurken, evine katkıda bulunman." İlk kez konu dışına çıkılmıştı.

"Beyazları özenle yap," dedi. "Kahverengileri de koyult." İyi günler, bitti, üstü kalsın, sağ ol; bu sözcükler pek değişmezdi.

"Amca", dedi bir pazar, "kitap var mı?"

"Evet, çok..."

"Okul kitabı demiştim."

"Adlarını söyle alayım. Ya da parasını vereyim sen al. Ne dersin?"

"Hiç," deyip susmuş, fırçalarından birine uzanmıştı.

İkinci zil -birinciye kıyasla kısa çalınır- ayakkabıların içeriye alınacağını duyuruyordu. Ancak üç kezde taşınabildiler. Boya sandığını omuzlamıştı. Kapı kapanıyordu. Sahanlıktan seslendi; "Okunmuşlardan da olabilir. Eski olduklarını kim, nerden bilecek!"

Ayakkabılar boyanırken ona bir ara yağışlardan, girişteki ampulün değiştirilmemesinden yakındı. Doktorun yasaklamaları geçen pazarın konusuydu. Bir önceki haftaysa, ulaşıma kapanan yoldan söz edilmişti. Gelecek pazar koşudaki atlar ayakkabıların yerini alacaktı.

"Her hafta... Değişmeyen saatlerde... Belirli bir iskeleden... Birlikte vapura binen iki yolcu gibiyiz."

"Karşı karşıya oturan," diye ekledi eşi.

Son günlerde ayakkabı boyacısından sıkça söz edilmesi ağabeyi kaygılandırıyordu. "Bir kardeş yetip artarken... Üstelik öbürü de yolda! Başka şeyler konuşun, bana ne!" Yakınmaları duymazlıktan gelindi.

"Yalnızca hafta sonları çalışıyor, okuduğunu sanıyordum. Yaşıtlarıyla oynayacağına" Oğlu kucağına atılınca susmak zorunda kaldı.

"Gideceğimizi bilmiyor," dedi karısına, "söylese miydik?"

"Nasıl olsa anlayacak. Üstelik böyle ilişkilerde sorumluluğa yer yoktur. Gazeteciyi düşün. Durağın yanındaki manavı, köşedeki kasabı. Adı da çoğu gibi Bizim Kasap... Neresi bizim! Hangi biri bizim!"

"Ama nedense?.. Yine de..."

"Ayrıntılarda boğuluyorsun. Yaşamda buna benzer öylesine-"

"Evet de göz ardı edilemeyen ayrıcalıklar var. Sürekli yinelenen, çarçabuk birlikteliklerle tanışık gibi oluyor insan. Anları paylaşıyor. Ancak ya bir şey eksik ya da fazla. Değişmeksizin sürüp giden bu tekdüze ilişkilerde ister istemez-"

"Pamuk ipliği gibidir. Gün gelir kopar. Sen bebeğimizi düşün. Dönüşümüzde yine baba oluyorsun. Hay yaşa; o bildik yeri değiştirdiğimiz iyi oldu. Sıcağa dayanamazdım."

Uzunca bir dinlenceydi, bitti. Alışılmış günlere dönülmüştü. Dönülmüştü de pazar olmasına karşın kapı zili çalmamıştı. Haftaya da çalmayacaktı.

Kapı açılır açılmaz, "Döndünüz mü, amca!" dedi. Gözleri parladı, "Öbür pazar yine geleceğim.

"Epeyce birikti," dedi içeriye girerken.

Ayakkabıları bırakmıştı. Kapıyı kapatırken beklemediği bir soruyla; daha doğrusu bir istekle karşılaştı: "Denizli, kayıklı kart var mı? Hani o gittiğiniz yerlerden."

"Kart değil ama çokça fotoğraf çektik." Toparlandığını düşündü; "Getireyim istersen. Bizim üşengeçler daha yerleştirmedi.

"Bak karnem!" dedi eli havadaydı. "Hiç kırık yok!" Yerinde duramıyordu. "Hep bugünü bekledim." Uzattı; "Bak ama, ne olur."

Ev yolunda koşuşurken bayrak gibi sallanıp herkese gösterilen onur belgesiydi o beyaz yaprak. Ne olurdu da yalanın kağıttan kanıtına dönüşüvermeseydi bir göz atışta. "Yaşından büyük birinin," diye düşündü. "Kimi derslerin adını söyleyemez. Peki onu böylesine içtenlikle coşkulandıran bir şey nasıl?! gerçek olamaz."

"Güzel," diyebildi karneyi verirken. Elindeki ağır yükten kurtulmuştu.

"Günaydın, tünaydın, başka var mı?.. Var, Var!! Sonunda karne var! Hoşça kal, iki kilo, önlerden olsun, bakar mısınız?.. Araya sıkışmış bir karne! Ayaküstü ilişkide... Yürek atşılarını hızlandırabilen, yüz çizgilerini değiştiren güçte... İkimizinkini de..."

"Yüzlemeliydin," diye çıkıştı eşi. "Okullar açılmadı. Kapandığında da buradaydık. Aylar oldu. Oğlanın karnesini anımsa."

"Yalan olduğunu ben de biliyorum da neden öyle yaptı? Çözemediğim bu. Gözlerindeki pırıltıyı

görseydin o koşulda sen de yüzleyemezdin. 'Güzel,' derken sövmesem de över gibi de değildim."

"Özeniyordur? Ya da?.. Ya da?. Kimileri acındırarak daha fazla kazanacağını sanır. Bilemiyorum. En iyisi konuş. Konuş onunla!"

"Gecikmiş gibiyim."

"Amca," dedi, "karnemi evde de öyle beğendiler ki...

"Öyle karneyi kim beğenmez," diye gülümsedi.

"Herkes, inan evdeki bütün herkes!.."

Kapıyı aralık bırakıp boyanacakları getirmek için içeriye döndüğünde konuşmaları dinleyen eşi uyardı, "Bey, karne giderek senin yalanın oluyor."

İşe özgü, basmakalıp sözcüklere yeniden dönüldü. İki sessiz ortak gibiydiler. "Herşey böyle daha gerçek, diye düşündü. "Nedense karneyi giderek benimsiyordum?!"

Gelmediğine sevindi: "Görünmeyen bir yalanı unutmak daha kolay olur."

İlk sözü, "Geçen pazar gelmemiştim, değil mi?" oldu. Şaşkın bir yüzle karşılaşınca gülümseyerek ekledi, "Ayakkabılar birikmiştir dedim de...

'Güle güle, demek içinden gelmedi o gün. Bir sonraki pazar da parayı tam tamına sayarak verecekti. 'Fazla, deyip geri vermesine misilleme.

Eşiyle o gece tartıştı: "Çocukla çocuk olma, bey. Kimi kimsesi de yok gibi?"

Kapıyı açık bıraktı. İçeriden her gelişinde birkaç çift ayakkabı getiriyordu. Gözleri, bol ceketine gitti. Boya kutusuna uzanırken kamburlaşmıştı. 'Ayakkabı çemberi, diye düşündü, 'komşunun verdikleriyle birlikte oluşan... Ortasına eğretice oturmuş. Kollar, devinimli iki yarıçap. Yüzündeki sivilceler silikleşmiş ya da boyadan öyle görünüyor. Arada bir tükürür gibi yapıp fırçayı savurması yok mu?! Hoş değil ama, bu da işin cakası olmalı? 'Bunu da mı okulda öğrendi(!) diyesi geldi. 'Altmışı altıya böl, desem... Haydi, yediyle on yediyi topla da görelim! Al şu kalemi, adını yaz!"

Kapıyı kapatmış olmasına karşın şimdi daha iyi; bütünüyle görebiliyordu. Bunu niçin az önce düşünememişti! Kapı dürbününe yapışırcasına yanaştı: 'Boya sandığının yan bölmesinde parıldayan şey? Ayna olmasın! Cebinden çıkarıp baktığı o katlanmış kağıt da neyin nesi? Süngerini, kadifeni bırak da azıcık okulu konuşalım. Ödevlerden, sınavlardan söz et. Sözlü nasıl geçti? Yeni bilmeceler öğrenmişsindir; sor. Bir sen söyle, bir ben; atasözleriyle yarışalım. Bahçede oynarken yananınız mızıklanıyor mu? Yaramazlıklarınıza gülüşüyor musunuz?' Kulağına viyaklamalar gelince koşar adım bebeğin odasına geçti.

'Beyazlar!" dedi.

"Evet," diye gülümsedi, "yaz geldi sayılır."

"Yaşı," dedi; gözlerini kısmıştı, "olsa olsa-"

"Yaşlar gibi adlar da kestirilebilse," diye atıldı oğlan.

"Saçmalama!" dedi annesi. Eşine döndü, "Sorsaydın! Her hafta geliyor."

"Aman anne," dedi oğlan, "hepimizi aptal yerine koydu bu çocuk."

"Hem de nasıl!" diye başını salladı babaları. "Her şey sanki karneden önce, karneden sonra... Beni ikiye böldü."

"Ne adına bakmışsın, ne veriliş tarihine. Belki de sen yanılıyorsun. Unut artık şu karneyi bey." Oğluna döndü; "İkide bir anımsatma, demedim mi sanal Kıskanmaya utanmıyor."

"Sanırım karneden önceydi... Kitap istemesiyle başladı. Hayır, daha önce. Onu övmek istemiştim. Boyacılığı yaraştırdığımı mı sandı?"

"Ne başladı?"

"Bilsem..."

"Büyütme bey. Al karşına konuş."

"İçimden gelmiyor. Önleyen bir şey var. Adlandıramıyorum"

"Sorumluluktan kaçıyorsun."

"Kesinlikle hayır. 'Her şeyi biliyorum,' diye söze başlamak istiyorum."

"Bilecek ne var! Çaldığı kapılardan herhangi biriyiz. Çalışan çocuklardan biri. Yine ağlamaya başladı! Koş kızım ışığı yak, geliyorum." Kalkarken sözünü esirgemedi. "Sayıları biliyor, işlem yapamıyorsun. Abeceyi yutmuşsun, yazı yazamadıktan sonra ne önemi var!"

"Yeter," dedi eşinin ardından, sesi yükselmişti. Hiç yüzünden, rastlantısal bir hiç yüzünden eşiyle arası mı açılacaktı! 'Bunlar boyalı ama amca,' deyip geçenlerde iki çift ayakkabıyı geri çevirdiğini karısından gizlemişti. 'İyi ki anlatmamışım,' dedi içinden. Oysa eşini önemsiyor, görüşlerine değer veriyordu. 'Bir terslik var, doğru. Bende... Bu çocukta... Başlatansa o! Yani, bence o. Karıma göre her şeyin nedeni benim. Her şeyde olduğu gibi... Kimseye kızamıyorum; kendime de...' Gülümsedi, 'Okul gibi iki zil arasında... Bir gün böyle demişti. Yakıştırması çok yerinde. Şimdi daha iyi anlıyorum.'

"Kitaptan para resmini kesip kardeşimle Pinokyo'yu satın almıştık. Kandırabildiğimize seviniyorduk."

"İyi ki demir para kesmemişsiniz(!)"

"Oğlum babanla doğru konuş!"

"Kitapçının önünden geçerken annemize söylemişler."

"Daha bu yaşta anıları salma üstümüze, bey."

"Yok canım. Yeri geldi de, öylesine..."

"Annen kızmadı mı size, baba?"

"Gülerek anlattı. Bize, konuklara, herkese...

"Sen olsan kızardın ama."

"Sanmam."

Günlere çarpılar kondu. Dinlence iple çekiliyordu. Tek sorun bebekti: "Götürsek mi, anneanneye mı bıraksak?"

Okullar kapanmıştı. Babalarının işi nedeniyle o mutlu gün gelmek bilmiyordu. Erteleme en çok küçük kızı etkilemişti. Abisi ne de olsa arkadaşlarıyla dolaşıp oyalanıyor, gitmek için istekli görünmüyordu. Geçen yaz yaşıtı olmadığından iyice sıkılan ağabey dinlencenin son günlerinde dayanamayıp kardeşinin arkadaşlarına katılmıştı.

Kırmızı bikinisini evde giymesine bugün izin verdi annesi. Yarım saatliğine de olsa... Kızının dayatmalarına direnemedi. Ağabeyse yenilenen güneş gözlüğüyle gün batsa bile sokaktan içeriye girmiyordu.

İki gündür evde eğretiydiler. Koltuklar örtülmüş, halılar kaldırılmıştı. Yarın saksılar komşuya bırakılacaktı. Cumartesi erkenden... Ver elini deniz.

"Zil çalıyor," deyip doğruldu. "Kim olabilir ki?!"

"Ben duymadım." diye yanıtladı eşi.

"Ben de duymadım," diye şımarıkça atıldı küçük kız.

"Tam akşam yemeğindeyken, diye söylenerek ayağa kalktı; tedirgindi baba. "Yarın sabah yola çıkacağımızı herkes biliyor. Konuk olamaz. Yönetici desen?

Kapıyı aralar aralamaz onun gözleriyle karşılaşıp irkildi. Bir eli arkasında sahanlıkta dimdik duruyordu.

'Günlerden pazar değil ki!' diye düşündü. 'Hava da karardı! Gideceğimizi bilmiyor. Panjurlardan mı anladı? Tez canlı kadın sabahleyin çıkarken kapatırdık!!'

Ayakkabıları getirmeyi düşündü; beyazları, yıllardır giyilmeyen beyazları! 'Ürkecek ne var!' deyip toparlandı. 'Niye kaçar gibiyim ki. Eşimi de anlamsızca suçladım.

'Bu denli cılız mıydı!' diye düşündü. 'Kısa kollu gömleği terden yer yer ıslak. Gövdesiyle soluyor. Koşmuş olmalı?! Şu saçlara bak, darmadağın. Çorapsız gezmezdi. Ayak bilekleri görünüyor. Geçen pazar görmeseydim, uzamış derdim. Benziyse...

Bakışlarıyla karşılaşınca, 'Dün gitmeliydik,' diye düşündü, 'ya da daha önce.

'O; tıpa tıp o! İlk günkü o! Değişen benim.' Kendini böyle kandırıp güçlendiremedi. 'Bir şey olacağını sezmiştim. Her şey bebek yüzünden. Şu işe bak, yavrucağa bile gölge düşürttü. Suç kaynanada. İki gün önce bıraksaydık ne olurdu sanki! Torununa düşkünsen özveride bulun! Suç bende. Suçum; suçsuzken suçluluk duygusuna kapılıvermemde!'

DAĞLARCA

Fazıl Hüsnü'ye

Neler neler oldu
Acı tatlı
Yurdumuzda dünyamızda
Taş-Tanrı gibiydi o
Ne ki susmadı.

Sözü çınlar şimdi
Yerce dağlarca
Ve dalgalanır
Güneşin burcuna çektiği
Ses bayrağı Türkçe.

Mustafa YALÇIN

Adını bilse adıyla söze başlayacaktı. Ona şu an adıyla seslenebilmeyi çok istiyordu. Bencillik derecesinde... Boynundaki mavimsi damarlara baktı. Onu ilk kez böyle görüyordu. Işık söner sönmez uzanıp yaktı. Sanki karşısındaki başka biriydi. Dolmuşta yanında oturan... Berberde sıra bekleyen... 'Yoksa bu da mı bir düş gücü oyunu?!'

"Sen misin?" diye fısıldadı. Soru anlamsız görünse de içtenlikle sormuştu.

"Evet," deyip gülümsedi.

'Burnunu çekişi bile güzel,' diye düşündü. 'İnsanın sorası geliyor, gerçekten boyacı mı? Nedense hiç konduramadım, yaraştıramıyorum. Sanırım, o da bunun ayrımında. İlk günden beri.' Bugüne dek söylemeyi tasarladıklarını yüzüne açıkça, onun anlayabileceği dille anlatacaktı. Bir de adını bilse... 'Bir bilsem...

"Amca, derken gözleri parıldıyordu. Arkasında gizlediği elini uzattı. "Bak, karnem! İkinci dönem. Hiç kırık yok. Derslerimin yine hepsi...

Almak için uzandığında eli boşlukta kaldı. "Dur," diye seslendi karanlığa, "gitme, ne olur... Sakın ha!.." Kulakları uğulduyordu. "Yitme... Sakın!!!"

Kızı içeriden seslendi: "Kimmiş baba? Gelsene artık."

Anne ağlamaya başlayan bebeğin odasına koştu.

Masada kızacak kimse kalmayınca güneş gözlüğünü takıverdi oğlan. 'Ne derlerse desinler. bana ne! Avizenin ışıklarını öyle güzel gösteriyor ki.'

YILDIZ GÜNCESİ

Cengiz GÜNDOĞDU

11 Temmuz Salı

Erbakan'a verilen ceza yüzünden, demokratlık, düşünce özgürlüğü tartışılıyor. İslami kesim, düşünce özgürlüğünde neredeyse sınırsızlığı savunuyor. Hepsiyle bu konuyu tartışmak isterdim. Ama bu mümkün değil. Hepsini her gün okuduğum için, biliyorum. Karşı görüşe sövgüyle başlayıp, sövgüyle bitiyor yazıları. Ama *Zaman*'da Ali Bulaç'ın düşünceleri üstünde, bende düşüncemi söyleyebilirim. *Zaman*, en azından Ali Bulaç, beni okursa sövmez diye düşünüyorum.

Ali Bulaç, Erbakan'ın cezası üstüne düşünce üretirken, sorunu demokrasiye getiriyor. Şöyle diyor Bulaç. *"Başkasının ifade özgürlüğü basit bir demokratik kuraldır. Ancak bu basit gibi görünen kuralı destekleyen yüksek ahlaki bir ilke vardır. Bir başkasının görüşünün ifade ve temsil özgürlüğünü savunmanın o görüş sahibiyle değil, doğrudan bizimle ilgisi vardır."*

Ali Bulaç, yazısını şöyle bitiriyor. *sağlıklı işleyen bir demokrasinden, önce, ahlaki bir ilke ve pratik bir tutum olarak demokratlığın içselleştirilmesi ve bir duruş olarak benimsenmesi" gerekir. Ahlaki tutum, bir arada yaşamayı öngören demokrasinin kültürel zeminidir."*

İlkin şunu söylemek gerekiyor. Ali Bulaç görüş, dünya görüşü, düşünce kavramlarını karıştırıyor. En azından bu yazısında belirginleştirmiyor. Afşar Timuçin'in *Felsefe Sözlüğünde Görüş* için şöyle diyor, *"Bir fikrin, ya da bir önermenin doğruluğunu onaylamaya dayalı ruh durumu. (...) Kant şöyle der, "Görüş, herhangi bir şeyi doğru diye almaktır."*

Peki fikir ne. Felsefe Sözlüğünde fikir için şöyle deniyor, "En genel anlamda düşünce." Düşüncenin tanımı şöyle sözlükte; "Kavramları karşılaştırarak fikirler oluşturma yetisi ve bu oluşmuş fikirlerin tümü. Yargılardan karşılaştırma yoluyla sonuçlar çıkarma yetisi."

Düşünme, sözlükte şöyle tanımlanıyor. *"Zihnin kavramları ve fikirleri inceleme ve karşılaştırma edimi"*

Dünya görüşünün tanımı da şöyle. *"yaşam düzeniyle ve insan ilişkileriyle ilgili genel fikir."*

Bu tanımlarda, sözgelimi, düşünme için "Zihnin sövgüleri, hakaretleri inceleme ve karşılaştırma edimi" denmiyor.

Şimdi soru şu. Birine sövmek, birine hakaret etmek, düşünce ya da görüş mü oluyor. Erbakan, yıllarca sövüp durmadı mı bizlere.

Erbakan, bu ülkenin şeriatla esenliğe ulaşacağına inanabilir. Bu düşüncesini ona buna sövmeden açıklar. Ben o zaman Erkaban'ı savunurum. Savunurum çünkü düşünce özgürlüğünden yanayım.

Yine *Zaman*'da Ahmet Şahin, *"Herkesten önce bizim savunduğumuz bir anlayıştır hoşgörü"* diyor.

Peki Sıvas'ı nasıl bağdaştıracağız islamın hoşgörüsüyle. Ramazanda oruçlu değil diye bıçaklananları, dövülenleri nereye koyacağız.

Temel sorun şurda. Ali Bulaç'la Ahmet Şahin'ın düşüncelerinin yaşadığımız dünyayla ilişkisi yok. Gerçekçi değiller.

Şimdi bakın ne söyleyeceğim. *İnsancıl Atölyesi Felsefe Seminerleri*'ne katılan bir arkadaşımız var. Hakan... Hakan islama göre yaşayan... dünyanın islamı yaşarsa esenliğe çıkacağına inanan bir arkadaşımız. Her seminerde düşüncelerini açıkça savundu. Sövmedi... hakeret etmedi kimseye Düşüncesini söyledi.

İnsancıl Atölyesi, demokrasi düşüncesini hayata geçirmiş bir yerdir. Biz bunu başardık. Ali Bulaç'la Ahmet Şahin'e soruyorum. İslama göre yaşayan... bunu savunan biri, felsefe semineri verse, ben o seminerlerde materyalist görüşlerimi savunabilir miyim, islama inanmış yüz kişinin önünde.

Açık konuşalım. Bu, olamaz

İslami insanlar, demokrasi sorununu kendi içinde çözmeli.

İslami insanlar, karşı görüşe "zındık, kafir, dinsiz, mason, yahudi, sebatay" diye saldırmanın... sövmenin düşünce olmadığını bilmeli.

14 Temmuz Cuma

Bugün *Sabah*'ta bir haber, *"Sağlam verdim, sağlam isterim. Burdur cezaevine yapılan operasyon sırasında kolu kopan hükümlünün annesi Kezban Saçılık Cumhurbaşkanı Sezer'den yardım istedi."*

Kol koparma işi, Isparta'da bir köpeğin ağzında

bulunan kolla açığa çıktı... Isparta caddelerinde bir köpek ağzında bir insan koluyla dolaşıyor.

Anne Kezban Saçılık olayı şöyle anlatıyor. *"O gün güvenlik güçleri cezaevi koğuşunun duvarını iş makineleriyle yıkarak içeri girmişler. Veli üzerine gelen kelepçeyi görünce kendisini kurtarmak istemiş ancak bunu başaramamış.*

23 yaşında Veli Saçılık'ı kopan koluyla birlikte Isparta'ya gönderiyorlar. Hücreler öldüğü için kol dikilmemiş, gömülmeden sokağa atılmış. Köpek de kolu bulmuş, Isparta caddelerinde gezintiye çıkmış.

Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürü Ali Suat Erdost'a göre olay şöyle gelişmiş. Veli Saçılık'ın aralarında bulunduğu bir küme güvenlik güçlerine direniyormuş. Koğuş duvarlarını da delmişlermiş. İş makinesiyle koğuşa girdiklerinde Veli Saçılık, kepçe sürücüsüne tuğla atmak isterken kolu kopmuş.

Ali Suat Erdost, bu işe çok üzülmüş, hemen soruşturma açtırmış.

Ne denir buna... Bu tür eylemlerle... kol koparmakla insanı, yaşadığı için neden utandırıyorsunuz

18 Temmuz Salı

Bugün *Radikal*'de *"İşte Burdur Cezaevi'ndeki vahşetin fotoğrafları. Burdur hatırası"* başlığı altında, bedenleri parçalanmış insanların fotoğrafları.

Bu, soruşturmayla, ona buna ceza vermekle geçiştirilecek bir iş değil. Ortada çok ciddi bir durum var. Türkiye insanın zihniyeti... dünyayı algılayışı yaşadığımız yüzyıla uygun değil. İşte bu yüzden bütün uyarılara karşın cep telefonları yasak olan yerlerde kullanılıyor.

İşte bu zihniyet yüzünden, Erzurum'u "Nazi kampı"na çeviren hapishane müdürü, bu kez Burdur'da iş makineleriyle kol koparıyor.

Her gün birini, "Kardeşim ceple konuşma" diye uyaracaksın... yine her gün birine "Efendi, kol koparma, insan dövme" diyeceksin.

Bu olmaz. Böyle uyarılarla, yazılarla başedilmez bu işlerle.

Mehmet Yılmaz *Radikal*'de *"Devlet, eğer gerçekten devletse, yaşamından sorumlu olduğu insanları korumak, onlara yönelik şiddet hareketini kararlılıkla cezalandırmak zorundadır."*

Peki, Süleyman Yeter n'olacak. İşkencede katledildi Yeter. Şimdi sanıklar şöyle diyor, *"Televizyon seyrederken iskemleden düştü öldü."*

Metin Göktepe için de böyle demişlerdi.

Eski Bayrampaşa Hapishanesi savcısı Necati Özdemir, Cumhuriyet'e yaptığı açıklamada şöyle diyor, *"Düşünün 1998 yılında 69 milyon yani Türkiye nüfusu kadar bir sayı mahkemeye uğramış. Hepimiz davacı, davalı, tanık olmuşuz."*

Böyle bir toplum olabilir mi. Yüzyıl sonra bütün bunlara kahkahayla gülecekler... İş makinesiyle kol koparan hapishane müdürleri... ağzında insan koluyla dolaşan köpekler... nüfusunun tamamı mahkeme kapılarında bir toplum... karakollarda televizyon seyrederken, iskemleden düşüp ölenler...

Devlet, bizim... insanın dışında bir yapı değil. Devlet bu tür işlere ceza vermez. Şimdiye kadar da vermedi.

Peki n'apacağız. Oturulabilir ev arar gibi devlet mi arayacağız. Hayır. İnsani birikimle pırıl bir zihniyetin öncülüğünde bu devleti değiştirmek gerekiyor. Ama sorunun sıkıştığı nokta tam burası.

Nasıl bir zihniyet değişikliği olmalı. Bizim insanımız somutta yaşar... bu yüzden yerel düşünür. Bilinci tarihsizdir. Sözgelimi, Türkiye'de Hukuk Fakülteleri F tipi hapishanelerle ilgili bir tavır almaz.

Neden almaz. Somutta kaldıkları için, bu sorun onları ilgilendirmez.

Zihniyet değişikliği... soyutlama gücü... ilişki kurabilme görüşü... tarihsellik bilinci. İşte bu insan değil insan kolu koparmak, bir yaprağı bile koparmaz.

O insan yemek yerken bile, o yemeğin o an pışmediğini... o yemeğin milyonlarca yıllık bir insani birikimin ürünü olduğunu kavrar.

19 Temmuz Çarşamba

Türkiye'de yazarlık, çoktandır çıkmaz bir sokağa girdi. Hergün bir tatsızlık oluyor, bizlerde oturup bu tatsızlığı çözümlüyoruz.

F Tipi hapishaneyle uğraşırken Burdur hapishanesinde olanlar giriyor gündeme. Bu nasıl oldu, neden oldu derken, *Özgür Radyo* bir yıl kapatılıyor. Hem de satışta olan bir kaseti çaldığı için.

Oral Çalışlar, bugün Cumhuriyet'de bu işi anlatıyor. *"Bu RTÜK ne mene bir kurumdur ki, aklına eseni yapacak yetkiyi kendinde görüyor."*

Evet, nasıl oluyor bu.

Az önce *Özgür Radyo*'nun yayın yönetmeni Filiz hanımla konuştum. Kapatma kararına karşı İdare Mahkemesine başvuracaklarmış.

Şöyle düşünüyorum. İnsan, hak, vicdan, insanlık kavramlarının içini boşalttı, bütün bu kavramlar içi boş bir kelime oldu.

Bu konularda yetkili kişilere seminerler verilse... insanlığın serüveni anlatılsa acaba yararlı olur mu diye düşünüyorum. Çünkü bu kavramları kelime diye gören kişilerle, bu ülkede, aynı yıllarda yaşadığım için bunalıyorum. İçim kararıyor.

21 Temmuz Cuma

Bir okur, elma, fındık göndermiş. Bugün sabah geldi. Ama ona bile sevinemedim.

Bir okur... bir dost, *İnsancıl*'ı düşünüyor. Elma, fındık gönderiyor. Ben sevinemiyorum. Ne tatsız bir... ne can sıkıcı bir durum.

Niye sevinemiyorum. Maddi açıdan ipın ucunu bir türlü toparlayamıyoruz da ondan.

Gazetelerde fiyat artışlarının durduğu... ekonominin iyiye gittiği yazılıyor. Bu haberler doğruyu, hayatı yansıtmıyor. Belim kırılacakmışcasına bir yük taşıyorum sanki. Yüreğim demirden bir pençede.

Ölümü düşündüm bu sabah İnsancıl'ın balkonunda. "Ölüm, hadi gelsene" dedim. Sonra aklıma yazmam gereken yazarlar geldi. Ömer Faruk Toprak'la Metin İlkin'le ilgili yazı istedi Güngör Gençay.

Ölmeden şunları yazayım... "Şimdi gelme ölüm, yazılar bitsin ondan sonra gel" dedim.

Yazmak... beni hayata bağlayan tek öğe.

Üzüldüm ama, bugün çok üzüldüm elmaya, fındığa sevinememe. Sırtımıza abanıp duran kurulu düzenin çarkları, sevinme duygumu ezmiş. Buna izin vermemeliyim.

Peki ama nasıl.

27 Temmuz Perşembe

Bugün DGM'ye gittim. Giderken rahat değildim. *İnsancıl*'ın dağıtımını yapan şirket, Esenyurt'ta, kuş uçmaz, kervan geçmez bir yere taşındı. Dağıtım işlemleri için mutlaka oraya gitmek gerekiyor. Tabii arabayla. Bir arkadaşımız bizi götürecekti. En geç bu hafta sonu gidilebilir düşüncesiyle, pazar günü tatile çıkmaya karar vermiş. Oysa ben pazartesi günü gideceğim.

Kaldık mı ortada.

Dün öğleden sonra saatlerce arabalı birini aradım. Herkesin işi var tabii.

Yüreğim sıkıldı. İşte bu sıkıntıyla gittim DGM'ye. Sorun şu. Necmettin Erbakan, Hasan Celal Güzel, Murat Bozlak, Akın Birdal, Eşber Yağmurdereli'nin *"cezalandırılmalarına neden olan sözlerin yer aldığı "Düşünceye Özgürlük-Herkes İçin" adlı kitabın yayıncısı olmayı"* ben de kabul ettim.

Abdurrahman Dilipak da ordaydı. Aslında Dilipak özgürlükçü bir insan değil. Erbakan, Hasan Celal işin içinde olduğu için bu kampanyaya katılıyor Hele Erbakan, eline fırsat geçse "patates dininden" saydığı bana soluk aldırmaz Türkiye'de. Ama hem bu işe öncülük edenler, hem ben, davranışımızı başkalarına göre düzenlemeyiz.

DGM'de işim bittikten sonra sıkıntıyla dergiye geldim. Hakan arkadaşımızı aradım. Pazartesi günü, bızı, kuş uçmaz kervan geçmez yerlere götürmeyı kabul etti.

Ama bu iş, böyle olmaz. Kökten bir çözüm bulmam gerekiyor.

28 Temmuz Cuma

Tevfik Taş, *Evrensel*'de soruyor. *"Nasılsınız?"*

"Ulucanlar zindanında aldıkları yaralarla ölümün ve sakatlığın eşiğine gelen onlarca insan, hiçbir tedavi görmeden yaşıyorlar. Nihat Konak, polis merkezinde gördüğü işkenceden sonra Ulucan'lardan ağır yaralı olarak getirildiği Bayrampaşa zindanının revirinde yaşıyor. Hastaneler, "mahkum zindanı yok" diye kabul etmiyorlar. Hekimlerin zulmü biraz daha sürerse bir ayağı kesilecek Ulucanlar'da kurşunlanan Cemal Çakmak, on aydır beynine iki milim mesafedeki bir kurşunla yaşıyor Kurşun yarası bir gözünü kör etti. Kurşun Cemal'in beynini eritmeye devam ediyor. Ve o kurşun çıkarılmazsa Cemal önce konuşamaz olacak, sonra yaşarken dünyayı unutarak ölecek. Hayır, bu kadar değil. Kurşunladıkları Cemal Çakmak'ın diz kapaklarına çiviler çakılarak işkence edildi. On aylık kurşun ve çivi yarasının üstüne yıktılar Burdur hapishanesinin duvarlarını.

Nasılsınız?"

Tevfik Taş'ın yazısı şöyle bitiyor. *"Bugüne kadar felsefe ve düzene 'ne yaptım, ne yaptım da bütün bunlar oldu' diye soranlar, bir sabah sorularını değiştirsinler; 'Ne yapmadım ben, ey düzen sana; ne yapmadım, neleri eksik bıraktım, neleri erteledim de bütün bunlar geldi başıma?*

Ama o ana kadar benim bir tek sorum var

Nasılsınız ey insanlar?"

İyi değilim Tevfik Taş. Gerçekten de pek güzel soruyorsun...

Şimdi düşünmek gerekiyor Türkiye'de altı mılyon dışında kalanlar, insani olmayan koşullarda yaşıyor. Hapishanelerde insan dizine çivi çakılıyor. Hapishanelerde kollar, bacaklar koparılıyor. Bütün bunlarla bir avuç insan uğraşıyor.

Peki hukukçular... hekimler... üniversiteler n'apıyor. Görmezden geliyor. Susuyor. Tevfik Taş "bütün namuslu ve insani mesleklerin ve sanatların erbabları bakın bu fotoğraflara ve sonra bır ayna bulun kendinize.

Nasılsınız."

Ben de soruyorum Tevfik Taş'la birlikte. Nasılsınız namuslu insanlar.

29 Temmuz Cumartesi

Bugün *Cumhuriyet*'de okudum. Üniversiteye giriş sınavında yüksek puan alan gençlerin peşine düşmüş üniversiteler.

Neden.

Akıllı, zekiymiş bu öğrenciler. Üniversiteye giriş sınavında yüksek puan alan bu zeki öğrenciler için burs bile vereceklermiş.

Yanlış bir kanı bu.

Ben yönetici olsam, düşük puan öğrencileri al-

mak için burs veririm. En düşük puanı kim almışsa o öğrencinin peşine düşerim.

Bunu, şunun için yaparım. Üniversiteye giriş sınavları ezbere dayanıyor. Kim en çok ezberlemişse en yüksek puanı o alıyor.

Ezber, bilgi değildir. Ezberleyen, düşünce üretemez. Bilgi üretemez.

Ezberleyen aptallaşır. Yüksek puan alan öğrenci, bilinci dumura uğramış, aptallaşmıştır.

Her zaman söylerim. Bizde bilinçlenme öğrenimle ters orantılıdır.

Türkiye'de üniversiteler, düşünen, bilgi üreten istemiyor. Bunun için en yüksek puan alan aptalların peşinde koşuyor. Sonra bu aptallar, yönetici oluyor, hukukçu, hekim, öğretmen, politikacı, ekonomist oluyor.

İşte bugünün Türkiyesi.

7 Ağustos Pazartesi

Türkiye'de, ilkokulda, ortaokulda, lisede, üniversitede öğretilenlerin çoğu yanlıştır. Okullarda birçok yanlış, "doğru" diye belletilir. Türkiye'de mutlaka iki eğitimden geçmek gerekir. Birinci eğitim, diploma almak için okullardan... ikinci eğitim, doğruları öğrenebilmek için özel eğitim. Ayrıca, Türkiye'de yayınlanan "bilimsel" eserlere de kuşkuyla bakmak gerekir. Doğrular, mutlaka... kesinlikle dört beş elden gözden geçirilmeli.

Şimdi bunları niye söyledim. *Evrensel Kültür*'ün Ağustos 2000 tarihli 10.. sayısında Feridun Andaç'ın bir yazısı var, Yazarın *Bir Muhalif Olarak Kimliği*. Feridun Andaç, bu yazısında, *"Özgürlükçü şair Namık Kemal, yazılarında 'Özgürlük, Vatan' gibi meşrutiyetçi, düşünceleri ilke edindiği için, sürgünlüğü, hapsi yaşadı, yazdıkları yasaklandı. 2 Aralık 1888'de Sakız adasında sürgünde öldüğünde, bundan bir süre önce Magosa kalesinde 38 ay zindanda yaşamaya mahkum edilmişti. 1873'de sahnelenen Vatan Yahut Silistre adlı oyunu yasaklanırken, Namık Kemal'e sürgün yolu gözüküyordu.*

Feridun Andaç, insanın gözlerini yaşartıyor. Neler neler gelmiş özgürlükçü Namık Kemal'in başına. "Sürgünlüğü, hapsi" yaşamış, *"38 ay zindanda yaşamaya mahkum"* edilmiş, *"Namık Kemal'e sürgün yolu"* gözükmüş.

İyi ama, Feridun Andaç'ın bütün bu söyledikleri öğretilen bilgilerdir. Tabii bütünüyle yanlıştır.

Önce bakalım, Namık Kemal özgürlükçü müydü. Ülküsü özgürlük müydü. Taner Timur bu konuda şunları söyler, *"Osmanlı reformizmi 'şeirat' içinde evrim anlayışını aşamamıştır. (...) Osmanlı düzenindeki hukuki ayrıcalıkları ortadan kaldırmayı hedef almayan hiçbir hareketi 'özgürlük' kavgası olarak kabul edemeyiz ve 'devrin koşulları' ile mazur göremeyiz. Oysa bu konuda Tanzimatçılarla başta Namık Kemal olmak üzere Yeni Osmanlılar arasında temelli bir fark yoktur. Her iki hareket de şeirat düzeni içinde kalıyor ve kavgalarını şeriat çerçevesinde veriyorlardı. Hatta Yeni Osmanlılar, bazı tanzimatçı yöneticileri de zaman zaman şeriata ihanetle, dinsizlikle suçlamışlardır."* (Taner Timur, Osmanlı Çalışmaları, Namık Kemal'in Magosa Sürgünü ve Uluslararası Politika, V Yayınları, Ankara, 1989)

Niyazi Berkes Namık Kemal'le ilgili şöyle der. *"Ona göre Tanzimat, devleti dinden ayırmaya girişmesiyle sonuç olarak devlet adamlarımız Avrupa'ya yaranacak mevkiilerini kuvvetlendirmek hırsıyla Avrupa'ya daha çok müdahale olanakları veren şeyleri kabul etmişlerdir."* (Niyazi Berkes, Felsefe ve Toplum Bilim Yazıları, Namık Kemal ve Kanun-u Esasi, Adam Yayınları, İstanbul 1980)

Türköne'nin Yeni Osmanlılarla ilgili verdiği bilgi şöyle. *"Yeni Osmanlıların şeriat isteriz talebleri, şeri hukukun yerine ikame edilen batılı kanunlaştırmalara yani, din dışı bir sahanın, meşruiyetini dinden almadan koyduğu hukuk kurallarına karşı, kısaca laikliğe karşı yapılmaktadır."* (Mümtazer Türköne, Siyasi İdeoloji Olarak İslamcığın Doğuşu, İletişim Yayınları, İstanbul 1996)

Peki nasıl oluyor da Feridun Andaç, Namık Kemal'in ülküsü için özgürlükçü diyor. Bu, şöyle oluyor. Bir insanda tarihsellik bilinci yoksa, bir insanda tarihsel süreçte, kavram içlemlerinin değişebileceği bilinci yoksa, her "özgürlük" diyeni özgürlükçü sanır.

Taner Timur'un söylediği gibi *"Yeni Osmanlılar şeriatçı ve çağdışı bir dönemin savunucusu idiler. İktidar tarafından da bu yüzden göreli bir hoşgörü ile karşılaşmışlardır ve sürgüne yollandıkları zamanlarda bile bir ölçüde rahatları sağlanmıştır. Sürgünde bulunmadıkları zamanlarda ise genellikle iktidar katında olmuşlar; yüksek maaşlı devlet memuriyetlerini paylaşmışlar ve nişanlar almışlardır."*

Vatan yahut Silistre de, Taner Timur'a göre *"Rus partisinin girişimine karşı Osmanlı-İngiliz işbirliğinin ajitasyonu"*dur. Bu doğrudur. Çünkü Vatan Yahut Silistre'nin özgürlükle hiçbir ilişkisi yoktur.

Feridun Andaç'ın gözyaşartıcı bir dille anlattığı Magosa zindanına geldikte... Namık Kemal, Magosa'da üçgün sıkıntı çekiyor. Taner Timur'un Namık Kemal'in mektubundan aktardığı bölüm şöyle. *"Ben burada o kadar rahattayım ki tarif edemem, her akşam denize giriyorum."*

Feridun Andaç bizi ağlatmak için "Magosa kalesinde 38 ay zindanda yaşamaya mahkum edilmiş-

ti" Namık Kemal diyor. Ama Namık Kemal, Feridun Andaç'ı yalanlıyor. Hayır diyor, ben burda çok rahatım, denize bile giriyorum diyor.

Feridun Andaç bu işi çözmeli. Namık Kemal'i zindanda yattığına inandırmalı. İyi ama Namık Kemal öldü. Ölsün, ne var bunda. Feridun Andaç ruhunu çağırsın Namık Kemal'in.

Sakız adası sürgünlüğüne geldikte. Osmanlı'da yetki açısından valinin altında, kaymakamın üstünde mutasarrıflık denen yöneticilik vardı.

Namık Kemal 1789'da Midilli mutasarrıfıydı. 1884'de Rodos mutasarrıfı oldu. 1887'de de Sakız mutasarrıfıydı.

Osmanlı'nın bir yöntemiydi bu. İleri gidenleri paşa, vali, mutasarrıf yapar... onlar da susardı. Enver Beyle, Niyazi Bey, Abdülhamid'e başkaldırdıklarında, ikisine de paşalık önerildi. Kabul edilmedi.

Namık Kemal'in muhalifliğine geldikte... Namık Kemal, devlete bakarak... devleti gözeterek, yancebime koy hesabıyla bir muhalefet yapıyordu.

Namık Kemal, babasına yazdığı mektupta şöyle der, *"Şimdilik iki-üç bin nüshanıza müşteri olsak da aleyhimize bulunmasanız derecelerinde konuşuldu. Bir de bend istenildi, yazıldı; daha mebaliğ teşrif etmedi."* (Türkönü A.g.e) Bunu Babıali istiyor Namık Kemal'den. Namık Kemal'de *"evet"* diyor.

Dahası var. Namık Kemal, *İnkılap* gazetesindepadişahı suçluyor, *Hürriyet*'de *İnkılap* gazetesinin bu tavrını eleştiriyor.

Bugüne çevirirsek, ben bir gazetede iktidarı suçluyorum. Başka gazetede, başka adla Cengiz Gündoğdu'yu eleştiriyorum.

Ne muhalefet... ne muhaletef.

Sürgün'e gönderilen Ahmet Mithat'a geldikte. Ahmet Mithat, *Tercüman-ı Hakikat*'ı, II. Meşrutiyet'e kadar Sultan Abdülhamit'in desteğiyle çıkarır.

Feridun Andaç, yazısında çıkarım hatası da yapıyor. "Namık Kemal ve kuşakdaşı yazarlar"ın, Andaç'ın diliyle söylersem *"Onların bu çıkışı, ardılı kuşağın özgürlükçü düşünceden yana girişimlerinin önünü açmıştır. Bir bakıma da II. Meşrutiyet'in ilanı(1908) bunun bir sonucudur diyebiliriz."*

Peki, II. Meşrutiyet, özgürlükçü düşüncenin sonucuysa, II. Meşrutiyet'de olagelenler n'oluyor.

İşin aslı şu. II. Meşrutiyet, içeriksiz özgürlüğün şahlandığı dönemdir. İçeriksiz özgürlün n'olduğunu da anlamak için Davidov'un *Özgürlük ve Yabancılaşma*'sını okumak gerekiyor.

Türkiye'de son on yıldır, insanların çoğu, doğru bilgiye karşı, öğrenmeye, araştırmaya karşı ciddi bir direnç gösteriyor. Bu Feridun Andaç'ta somutlaşıyor.

Benim burda sözünü ettiğim eserlerin hiçbiri gizli değil. Feridun Andaç iki kitap karıştırsa bunları öğrenir. Ama Türkiye'de okul bilgisiyle yıllarca yazarlık yapabilirsin. Nasıl olsa bilgisizliğe karşı hiçbir yaptırım gücü yok.

Keşke Osmanlı döneminde olsaydık. Ben de padişah olsaydım. Feridun Andaç'ı, Sakız mutassarıfı yapardım, yazı yazmamak koşuluyla. Yıllar sonra okul bilgisiyle yetinen biri Feridun Andaç'ı dönemin muhalifi ilan ederdi. Oysa ben onu yanlışı doğru diye gösterdiği için, dili katlettiği için Sakız'a sürmüştüm.

gümrük han

gümrük handa bir odaya kapattılar
arasız geçmişi sorguladılar
ne ekmek ne su ne görüşme

korkuya yalnızlığa ellemediler
sevdayı ayla büyütmediler
gurura ekine hiç yetmediler
hayali gerçeği bilmediler
ne beyin ne yürek ne sevişme

her sorguda bir yanım düşüyor
biri kaçıp yalnızlığa gidiyor
bir diğeri ihaneti seçiyor
pencereden içeri bir bulut düşüyor
ne yağmur ne rüzgar ne üşüme

her tavan farklı bir diğerinden
sırtüstü yatakta göz kırpmadan
arasız umut sorgulanmadan
hastane tavanı beter hücreden
ne pembe ne kırmızı ne vişne

aylardan temmuz ayrılık sarısında
rüzgar esmiyor fırtına saatinde
elektrik verseler on iki nöbetinde
bana mısın demiyor kırkı geçince
ne saçıma ne tırnağıma ne dişlme

gümrük handa bir odaya kapattılar
arasız benliğimi sorguladılar
ne gündüzüme ne geceme ne düşüme

Nevzat GÜRMEN

Kendime Diken

"Palyaçoların hilesiyle
beklemeye yatırılıyor umut"
C.H.Zariç

soluğu kesik göğsümde hıçkırıkla kabaran düş
sessiz uçurumdu yankısız seslenmelerim
yağmurlara önce çıplaklığım ulaşırdı
yürümekten şişmiş tabanım sonra
sen gizemlerinle kollarımda
ne kadar da uzaktın

yara... dudağında toz
ağrımı otamak bir gülüşlük çaba
önce saçlarını özledim korktum sonra
yasak koydum kendime dileğinin buyruğu
"bilmesinler" çakılı dilinde **susta** zaman sarkacı
ürktüm... yazmadım

korktuğum uzaklık
düşlerimin ıssız baskıncısı
seni sevmiyorum ya, yeşil! tekzibim
suçluluğun biri bende öteki yok. ağzımın tadı
gözlerime cam aldım, tırnaklarıma kanattım yüreğimi
ve kırım beyazı Şubat

ah... kurumuş hücre
dokunma titreşimlere yığılır kalırım "faili meçhul"
değil sen belleğimde izli kalıt "malum şahıs"
hücre evde bıraktım karakalem yüzünü
kuytularıma tüneyen yalnızlığımı
öpüp boynuma asıyorum
künyem

üç şafak
otuz üç kirli akşam
aşamadım askıyı hapis dahilim
seni sevmediğimi dinletemiyorum kendime
dilim çözülüyor bana bir de şiirlerim griye dönük
Oy gecelerime parsel parsel dadanan duldaları elyetmezde
bilinç ağrım durak yapma bana geçtiğim garda
gözlerim ışığına aylak tutkusunda henüz.
ödem ağrılı bilincim, esmer gülüş
iyisi mi sen belki suçluluk
acıma mı çözemediğim
topla bakışlarını
git kentimden!
bağışla

ava

İnsancıl Atölyesi

Aydınlanma Seminerleri

2 Ekim 2000 Tarihinde Başlıyor.

Yazarlık
Cengiz GÜNDOĞDU - Sevim GÜNDÜZ - Mehmet ESATOĞLU

Tiyatro
Mehmet ESATOĞLU - Mustafa TURAN - Enver AKAN

Tarihsel Süreç İçinde Müziğin Gelişimi
Sarper ÖZSAN

Felsefe - Lale Devrinden Günümüze
Cengiz GÜNDOĞDU

Sorunlar - Bakışlar
Orhan İYİLER

Ekonomi-Politik
Sungur SAVRAN

Felsefe - İnsan Felsefesi
Tüten ANG

Şiir Söyleşisi
Kemal ÖZER

Sağlık Bilgisi
Ebru OKTAY

Teknoloji ve Günlük Hayat
Tevfik TAŞ

Edebiyat
Berrin TAŞ

Matematik
Sevim GÜNDÜZ

Bilim Üstüne
Eren OMAY

Telefon - Fax: (0212) 249 80 19 e-mail: insancil @insancil.com
Başvuru Adresi: Küçükpermakkapı İpek Sok. Zafer Han No:10 K:1 Beyoğlu - İstanbul